

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Prijsgevoeligheid van rokers

Gedragseffecten van accijnsverhoging: stoppen,
minderen, goedkoper product roken of kopen over de
grens?

RIVM-briefrapport 2021-0013
K. Visscher et al.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Prijsgevoeligheid van rokers

Gedragseffecten van accijnsverhoging: stoppen, minderen,
goedkoper product roken of kopen over de grens?

RIVM-briefrapport 2021-0013
K. Visscher et al.

Colofon

© RIVM 2021

Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de titel van de publicatie en het jaar van uitgave.

DOI 10.21945/RIVM-2021-0013

K. Visscher (auteur), RIVM
M. Lambooy (auteur), RIVM
A. Suijkerbuijk (auteur), RIVM
P. van Gils (auteur), RIVM
A. de Wit (auteur), RIVM

Contact: Ardine de Wit
Kwaliteit van Zorg en Gezondheidseconomie (VPZ/KZG)
ardine.de.wit@rivm.nl

Dit onderzoek werd verricht in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in het kader van opdracht 5.7.1, Grenseffecten van accijnsverhoging op tabak (1583526-195278-VGP d.d. 18 oktober '19)

Dit is een uitgave van:
**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu**
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
Nederland
www.rivm.nl

Publiekssamenvatting

Prijsgevoeligheid van rokers.

Gedragseffecten van accijnsverhoging: stoppen, minderen, goedkoper product roken of kopen over de grens?

In Nederland sterven elk jaar 20.000 mensen aan ziekten die een gevolg zijn van roken, zoals hart- en vaatziekten en kanker. Sterfte als gevolg van roken is te voorkomen. In het Preventieakkoord staan verschillende maatregelen om er voor te zorgen dat mensen stoppen met roken of om te voorkomen dat ze daarmee beginnen. Tabak duurder maken is een maatregel waarvan bewezen is dat hij effect heeft. Daarom is vanaf 1 april 2020 de accijns op een pakje sigaretten (20 stuks) verhoogd met €1, en op een pakje shag (50 gram) met €2,50.

Het RIVM heeft onderzocht of deze accijnsverhoging effect heeft gehad op rookgedrag. Hiervoor is een groep mensen, voordat de accijnsverhoging werd ingevoerd, gevraagd wat zij verwachten te gaan doen. Na de accijnsverhoging is hen gevraagd wat zij daadwerkelijk hebben gedaan. Mensen hebben inderdaad hun rookgedrag veranderd, maar minder dan zij vooraf verwachtten. Rookgedrag is in de onderzochte periode niet alleen beïnvloed door de prijsverhoging maar ook door de uitbraak van SARS-CoV-2 dat jaar.

Vanaf april 2020 is 11 procent van de ondervraagde rokers met roken gestopt. Dat is meer dan de circa 3 procent van de rokers die gemiddeld per jaar stoppen. Van de bevraagde mensen is 25 procent minder gaan roken, en 8 procent een ander, goedkoper product gaan gebruiken. Vier procent kocht zijn rookwaren vaker in het buitenland. Dat deden vooral mensen die vlak bij de grens met Duitsland en België wonen, waar tabak goedkoper is. De accijnsverhoging heeft er niet toe geleid dat veel meer mensen hun rookwaar over de grens gingen kopen. Dat komt ook omdat de grens met België gesloten was tijdens de eerste lockdown. Ruim een kwart van de rokers gaf aan dat zij dat wel vaker zouden hebben gedaan als de grenzen open waren gebleven.

De resultaten van dit onderzoek zijn duidelijk beïnvloed door de uitbraak van SARS-CoV-2. Deelnemers gaven aan dat het virus eraan heeft bijgedragen dat zij zijn gaan minderen of gestopt zijn om gezonder te leven. Andere deelnemers (32 procent) zijn er juist meer door gaan roken.

Kernwoorden: tabaksontmoediging, accijnsverhoging, gedragsverandering, grensverkeer, vragenlijstonderzoek

Synopsis

How sensitive are smokers to prices

Behavioural effects of an increase in excise duties: stop smoking, reduce smoking, smoke cheaper tobacco products or buy them from neighbouring countries?

In the Netherlands, 20,000 people die every year from smoking-related diseases such as cardiovascular diseases and cancer. Smoking is a cause of death that can be prevented. The government has taken various measures to encourage people to stop smoking or to prevent young people from starting in the first place. Making tobacco more expensive is a measure that has been proven effective. This is why, as of 1 April 2020, the excise duty on a packet of 20 cigarettes was raised by €1 and, on a 50-g packet of rolling tobacco, by €2.50.

RIVM has investigated whether this increase in excise duty has affected smoking behaviour. To this end, prior to the price rise, a group of people were asked what they thought that they would do once it would go into effect. After the excise duty was increased, they were asked how they had actually reacted. People had indeed changed their smoking behaviour, but less than they had previously thought they would. Smoking behaviour in the period concerned was not only affected by the price rise but also by the outbreak of the SARS-CoV-2 virus. From April 2020, 11 percent of the respondents to the survey stopped smoking altogether. That is more than the approximately 3 percent of smokers who, on average, stop every year. Of the respondents, 25 percent are smoking less, 8 percent have started using a cheaper product and 4 percent have bought their tobacco products abroad more frequently. The latter applies mainly to people who live near the border with Germany and Belgium, where tobacco is cheaper. The rise in excise duty has not led to many more people buying their tobacco products from neighbouring countries. This may be partly due to the fact that the border with Belgium was closed during the first lockdown; 28% of respondents admitted that they would have done so more frequently if the borders had remained open.

The results of this research were clearly impacted by the outbreak of SARS-CoV-2. The virus has contributed to smokers smoking less or stopping smoking altogether to lead a healthier life. Others (32%), on the other hand, are smoking more as a result.

Keywords: tobacco policies, excise duties, behaviour change, cross border traffic, survey

Inhoudsopgave

Samenvatting — 9

1 Inleiding — 13

- 1.1 Achtergrond en onderzoeksvraag — 13
- 1.2 Evidentie over de effectiviteit van prijsmaatregelen — 14
- 1.3 Leeswijzer rapport — 16

2 Methoden voor dit onderzoek — 17

- 2.1 Inleiding en werkwijze — 17
- 2.2 Literatuurstudie — 17
- 2.3 Focusgroepen — 18
- 2.4 Voormeting — 18
- 2.5 Nameting — 21
- 2.5.1 Invloed van COVID-19 pandemie op de nameting. — 21
- 2.6 Begeleidingscommissie — 22

3 Resultaten voormeting — 23

- 3.1 Achtergrondkenmerken respondenten — 23
- 3.2 Verschillende gedragsopties — 27
- 3.3 Invloed van afstand tot de grens — 32
- 3.4 Beperkte prijsverhoging en grotere prijsverhoging — 34
- 3.5 Resultaten voor jongere respondenten (18-24 jaar) — 36
- 3.6 Conclusie voormeting — 37

4 Resultaten nameting — 39

- 4.1 Achtergrondkenmerken respondenten en vergelijking met voormeting — 39
- 4.2 Gerapporteerde gedragsverandering — 41
- 4.3 Gedragsverandering bij jongere respondenten — 43
- 4.4 Overeenstemming tussen veronderstelde en gerapporteerde gedragsverandering — 43
- 4.5 Invloed van COVID-19 pandemie op rookgedrag — 45
- 4.6 Conclusie nameting — 47

5 Discussie en conclusie — 49

- 5.1 Conclusie — 49
- 5.2 Discussie — 51

Dankwoord — 57

Referenties — 59

Bijlage 1: Zoekstrategie literatuurstudie — 61

Bijlage 2: Verslag van bijeenkomsten met focusgroepen — 63

Bijlage 3: Vragenlijst voormeting — 66

Bijlage 4: Vragenlijst nameting — 75

Bijlage 5: Verdiepende gegevens voormeting — 82

Bijlage 6: Verdiepende gegevens nameting — 99

Samenvatting

Tabaksgebruik draagt voor een groot deel bij aan de ziektelast in Nederland. Meer dan 20.000 mensen sterven jaarlijks aan ziekten die gerelateerd zijn aan roken en daarmee is roken nummer één van de te voorkomen doodsoorzaken. Verschillende beleidsmaatregelen zijn de afgelopen jaren genomen om het aantal mensen dat rookt omlaag te brengen en te zorgen dat met name jongeren niet beginnen met roken. Zo is hulp bij het stoppen met roken opgenomen in het basispakket, is het op steeds meer plekken verboden om te roken, worden sigaretten niet verkocht aan jongeren onder de achttien en krijgen pakjes sigaretten een neutrale verpakking. Een andere bewezen effectieve maatregel is het verhogen van de prijs van tabaksproducten. In Nederland werden regelmatig geringe prijsverhogingen (in de orde grootte van €0,10) doorgevoerd. In het Preventieakkoord is echter afgesproken om de accijns op tabak fors te verhogen, zodanig dat een pakje sigaretten in 2023 €10,00 kost. Als eerste stap is de accijns op een pakje sigaretten (20 stuks) per 1 april 2020 verhoogd met €1 en de accijns op een pakje shag (50 gram) met €2,50, ook met het doel om mensen te bewegen te stoppen met roken of er niet mee te beginnen.

Doel van het onderzoek en onderzoeksopzet

Het Ministerie van VWS heeft het RIVM verzocht om te onderzoeken welke gedragsverandering deze accijnsverhoging teweeg brengt bij mensen die al roken. In dit onderzoek wordt niet onderzocht wat het effect van accijnsverhoging is op het beginnen met roken. Vier verschillende gedragingen worden in dit onderzoek betrokken: stoppen met roken, minder roken, (deels) overstappen op goedkopere producten en aanschaf van rookwaren in het buitenland. Allereerst is een literatuurstudie gedaan naar gedragsverandering naar aanleiding van een prijsstijging van tabak. Aansluitend zijn een vijftal focusgroepen georganiseerd. Inzichten uit deze literatuurstudie en focusgroepen werden gebruikt voor het samenstellen van een vragenlijst die afgenomen werd vóór de accijnsverhoging op 1 april (de voormeting) en voor de vragenlijst die in november 2020, na invoering van de accijnsverhoging, werd afgenomen (de nameting). Beide vragenlijsten werden online ingevuld. Aan de voormeting deden 1232 respondenten mee, waarvan 406 (33 procent) shagrokers, en 826 (67 procent) sigarettenrokers. Deze 1232 mensen werden ook uitgenodigd om aan de nameting mee te werken. De vragenlijst van de nameting is ingevuld door 721 respondenten, een respons van 59 procent. Binnen deze groep waren sinds de voormeting 82 respondenten (11,4 procent) gestopt met roken. Er bleven daardoor 639 rokers over die tijdens de nameting nog rookten en die zowel de vragenlijst van de voor- als de nameting hebben ingevuld.

Meting voorgenomen gedragsverandering bij prijsverhoging

In de voormeting werden aan respondenten hypothetische toekomstige prijzen voorgelegd en werd gevraagd of ze bij die prijs voor een pakje sigaretten of een pakje shag zouden stoppen, zouden minderen, op een ander type rookwaren zouden overstappen of vaker naar het buitenland zouden gaan om rookwaren te kopen. Een brede range aan

prijsverhogingen werd voorgelegd, voor sigarettenrokers tot €12,70 (groep 1) en €20,00 (groep 2), voor shagrokers tot €16,20. Bij de laagste prijsverhoging gaf zo'n 30 tot 60 procent van de rokers aan het gedrag te zullen veranderen. Bij alle hypothetische prijzen gaf consequent een groter deel van de respondenten aan te zullen minderen met roken of over te stappen op een goedkoper product dan te zullen stoppen of naar het buitenland te gaan voor rookwaren. Minderen met roken en overstappen op een goedkoper product zijn dus de vormen van gedragsveranderingen die rokers het vaakst overwegen bij prijsstijgingen. Bij stijgende hypothetische prijzen namen de percentages rokers die dachten een bepaalde gedragsverandering door te maken consequent toe. Er was echter ook een groep die zelfs bij de hoogst voorgelegde prijs het rookgedrag niet zou aanpassen. In het algemeen was de groep shagrokers minder prijsgevoelig, een groter deel van deze groep gaf aan ook bij de hoogste hypothetische prijzen het rookgedrag niet te zullen aanpassen.

Sigarettenrokers gaven bij de voormeting aan anders te zullen reageren op een accijnsverhoging dan shagrokers. Voor sigarettenrokers was minder roken gemiddeld gezien de gedragsoptie die als eerste werd overwogen als reactie op een voorgelegde prijsverhoging. Naar het buitenland gaan voor rookwaren was gemiddeld genomen de laatst gekozen vorm van gedragsverandering, sigarettenrokers dachten nog eerder te stoppen met roken. Voor shagrokers is overstappen op een goedkoper product de optie die het eerst werd overwogen, en stoppen met roken de laatste vorm van gedragsverandering die men denkt door te voeren bij een prijsverhoging. Respondenten die het dichtst bij een grens wonen gaven aan eerder (bij een lagere prijsverhoging) bereid te zijn naar het buitenland te reizen voor rookwaren dan de rokers die verder van een grens wonen. 20 procent van de deelnemers aan de voormeting was al goed bekend met het kopen van rookwaren in het buitenland, zij gaven aan dit altijd (5 procent) of regelmatig (15 procent) te doen.

Jongere rokers (18-24 jaar) lijken iets prijsgevoeliger dan alle rokers gezamenlijk. De percentages jongere rokers die bij bepaalde hypothetische prijzen voor een pakje sigaretten aangaven het rookgedrag te veranderen lagen iets hoger dan bij alle rokers gezamenlijk. De volgorde in het overwegen van de vier opties tot gedragsverandering is in de groep jongere rokers hetzelfde als bij alle rokers gezamenlijk. Allereerst (bij lagere prijzen) wordt minderen met roken gekozen, gevolgd door overstappen op een goedkoper product, stoppen met roken en kopen in het buitenland.

Gerealiseerde gedragsverandering tijdens de nameting

Bij de nameting kon de voorgenomen gedragsverandering gekoppeld worden aan het gerapporteerde rookgedrag op het moment van de nameting, ongeveer een half jaar nadat (per 1 april 2020) een accijnsverhoging van €1 (inclusief BTW) werd ingevoerd. Als we alle vormen van gedragsverandering samen nemen, inclusief pogingen tot stoppen met roken, blijkt 43 procent van de rokers op enigerlei wijze gereageerd te hebben op de accijnsverhoging die op 1 april 2020 werd doorgevoerd, waarbij een kanttekening is dat COVID-19 in die (poging tot) gedragsverandering zeker meegespeeld heeft. Van de vier

gedragsopties die zowel in de voor- als in de nameting onderzocht zijn is minder roken de gedragsverandering die het meest (25 procent) werd gerapporteerd. Zo'n 11 procent van de rokers bleek sinds de voormeting gestopt te zijn met roken (en 30 procent deed een poging te stoppen met roken sinds 1 april). De meest genoemde redenen om te stoppen waren gezondheid (76 procent) en financiële redenen (44 procent), 13 procent gaf aan dat de COVID-19 pandemie een belangrijke reden was om te stoppen met roken (er waren meerdere antwoorden mogelijk). Overstappen op een goedkoper product (8 procent) en (vaker) naar het buitenland voor rookwaren (4 procent) werd minder vaak gerapporteerd dan minderen of stoppen met roken. Wel geeft 31 procent van de respondenten tijdens de nameting aan dat minstens de helft van de tabaksproducten die zij gebruiken in het buitenland gekocht zijn. Naast alle rokers die gestopt zijn of hun rookgedrag op de een of andere manier aangepast hebben (in totaal 43 procent van de respondenten) bleek tijdens de nameting ook dat een deel van de respondenten (32 procent) juist meer sigaretten per dag rookte dan tijdens de voormeting.

Vergelijking van voorgenomen en gerealiseerde gedragsverandering

Uit een vergelijking tussen de voornemens tot gedragsverandering voor aanvang van de accijnsverhoging en het werkelijk gerapporteerde gedrag na de accijnsverhoging blijkt dat maar een klein deel van de respondenten de voornemens ook echt heeft waargemaakt.

Tegelijkertijd zijn mensen die niet dachten hun rookgedrag aan te passen bij een prijsverhoging wel gestopt of hebben anderszins hun rookgedrag aangepast. De voorspellende waarde van voorgenomen gedragsveranderingen is dus klein: rokers die verwachtten te stoppen met roken, over te stappen op een goedkoper product of vaker in het buitenland te gaan kopen hebben dit niet vaker gedaan dan rokers die verwachtten dit niet te doen. Een uitzondering hierop vormt het voornemen om minder te gaan roken; dit heeft een groter deel van de respondenten die dit voornemen hadden na 1 april ook daadwerkelijk gedaan. De accijnsverhoging blijkt voor weinig respondenten de aanleiding te zijn geweest om vaker in het buitenland te gaan kopen. De keuze van respondenten om tabakswaaren te kopen in het buitenland is deels afhankelijk van de afstand tot aan de grens. Personen die dicht bij de grens wonen kopen vaker rookwaren in het buitenland. Daarnaast gaan ze ook voor andere boodschappen vaker naar het buitenland, bijvoorbeeld naar supermarkten, drogisterijen en slijterijen in het grensgebied. Uit dit onderzoek komen aanwijzingen dat bij elke prijsverhoging een deel van de rokers aangeeft het rookgedrag te zullen aanpassen. Mogelijk zijn dit rokers die al van plan zijn om te stoppen en iedere verhoging in prijs aangrijpen om de voornemens te realiseren. In die zin lijkt het dus nuttig om met enige regelmaat een prijsverhoging door te voeren om de rookprevalentie verder naar beneden te krijgen.

COVID-19 pandemie ook van invloed op rookgedrag

COVID-19 kan de onderzoeksresultaten vertekend hebben. Veel Nederlanders hebben in 2020 hun rookgedrag aangepast, zowel in positieve zin (minder roken) als in negatieve zin (meer roken). Daarnaast zullen mensen minder vaak naar het buitenland gereisd zijn door COVID-19. De onafhankelijke invloed van de accijnsverhoging en

van COVID-19 op de waargenomen gedragsverandering kan op basis van onze gegevens niet vastgesteld worden.

Deze studie heeft voor Nederland unieke data over gedragsverandering rondom een accijnsverhoging opgeleverd. De per 1 april 2020 doorgevoerde accijnsverhoging van €1 (inclusief BTW) heeft tot een aantal gedragsveranderingen geleid, die echter minder groot zijn dan verwacht op basis van de voormeting. Gedragsverandering blijkt daarmee moeilijker te realiseren dan gedacht.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en onderzoeksvraag

Tabaksgebruik is een van de speerpunten uit het Nationaal Preventieakkoord [1]. Tabaksgebruik draagt voor een groot deel bij aan de ziektelast in Nederland. Meer dan 20.000 mensen sterven jaarlijks aan ziekten die gerelateerd zijn aan roken en daarmee is roken nummer één van de te voorkomen doodsoorzaken. Ook de zorgkosten samenhangend met roken zijn met €2,4 miljard per jaar aanzienlijk [2]. Dit is 2,5 procent van de totale uitgaven aan zorg. In het Preventieakkoord worden ambities, doelstellingen en acties geformuleerd voor 2040. In 2040 rookt minder dan 5 procent van de inwoners van Nederland van 18 jaar en ouder en jongeren en zwangere vrouwen helemaal niet meer. Volgens de ambities van het Preventieakkoord zal het aantal zwangere vrouwen dat rookt van 9 procent naar 5 procent gedaald moeten zijn in 2020 en het aantal volwassen rokers minder moeten zijn dan 20 procent (volgens laatste bekende cijfers lag dat in 2020 op circa 22 procent) [3]. Het aantal jongeren dat start met roken zou dan in de ambitie van het Preventieakkoord gehalveerd moeten zijn (dit aantal lag in 2018 op 75 starters per dag). Tal van maatregelen zijn afgesproken om deze doelstellingen te behalen. Eén van de meest effectieve interventies om deze doelstellingen te behalen is een accijnsverhoging [4]. In het Preventieakkoord wordt het voornemen uitgesproken om de prijs van sigaretten naar €10 te verhogen per 2023. Een eerste stap is gezet met de accijnsverhoging op 1 april 2020. Verdere prijsverhogingen zijn afhankelijk van onderzoek naar de mogelijk negatieve effecten van prijsverhoging, zoals een toename van aankopen van rookwaren in het (goedkopere) buitenland. Dit is de aanleiding voor het uitvoeren van dit onderzoek.

Een eerste stap naar verdere prijsverhoging van tabak is dus gezet met de accijnsverhoging op 1 april 2020. Toen is de accijns op een pakje sigaretten (20 stuks) verhoogd met €1 (inclusief BTW), en de accijns op een pakje shag (50 gram) met €2,50 (inclusief BTW). Afhankelijk van merk en verkooppunt kostten de meest gerookte merken sigaretten van 20 stuks ongeveer €7,20 per pakje voor de accijnsverhoging van 1 april, wat na de accijnsverhoging ongeveer €8 is geworden, omdat de accijnsverhoging niet volledig is doorberekend naar de consument. Een standaardpakje shag (50 gram) van de meest gerookte merken is gestegen van ongeveer €10,70 voor de accijnsverhoging, naar €13,30 na de accijnsverhoging. De "gewogen gemiddelde kleinhandelsprijs" (WAP) over 2020 ligt met €7,16 per pakje sigaretten echter een stuk lager [4], omdat een deel van het volume verkochte sigaretten bestaat uit goedkopere (huis-)merken.

Prijsstijgingen zijn effectief in het terugdringen van de verkoop van tabaksproducten. Een literatuuroverzicht van het Nationaal Expertisecentrum Tabaksontmoediging laat zien dat voor sigaretten de gemiddelde prijselasticiteit voor volwassenen -0,4 is. Dit betekent dat wanneer de prijs met 10 procent stijgt de verkoop van sigaretten met 4

procent daalt. Voor jongeren is deze elasticiteit wat sterker: gemiddeld -0,7 [5]. Maar er zitten ook neveneffecten aan een prijsverhoging. Het kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat rokers overstappen op goedkopere producten zoals de e-sigaret, of naar het buitenland gaan om daar rookwaren te kopen. Voor de prijsverhoging van 1 april 2020 lagen de sigarettenprijzen in ons omringende landen al lager dan in Nederland. Een standaardpakje van de meest gerookte merken sigaretten kostte in die tijd in Nederland circa €7,20, in Duitsland circa €6,70, in België circa €6,80 en in Luxemburg circa €5,40. Dit prijsverschil is dus groter geworden na de accijnsverhoging. België heeft de accijns op tabak in 2021 echter ook verhoogd. Hierdoor is een standaardpakje sigaretten ongeveer €0,70 duurder is geworden, en een standaardpakje shag is ongeveer €1,47 duurder geworden. In de drie komende jaren zal de accijns op tabak in België verder verhoogd worden [6]. Over een eventuele accijnsverhoging in Duitsland is op dit moment niets bekend. De lagere prijzen in België en Duitsland kunnen een reden zijn voor Nederlandse rokers om (vaker) rookwaren te kopen in deze landen. Ook kan een prijsverhoging ertoe leiden dat smokkel en/of illegale handel van rookwaren gaat toenemen.

Het doel van dit onderzoek is na te gaan in hoeverre een accijnsverhoging op sigaretten en shag leidt tot gedragsverandering. We richten ons op vier soorten vervangende gedragingen die mogelijk het gevolg kunnen zijn van een prijsverhoging: stoppen met roken, minder roken, (deels) overstappen op goedkopere producten of aanschaf van rookwaren in het buitenland.

Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

Wat zijn de gedragseffecten als gevolg van de accijnsmaatregel per 1 april 2020 op

- aantal stoppers/stoppogingen;
- aantal sigaretten dat gekocht en gerookt wordt;
- het overstappen op goedkopere producten
- grenseffecten: verschuiving van verkoop in Nederland naar andere landen.

De gedragseffecten zullen daarnaast ook uitgesplitst worden op leeftijd (jongeren – volwassenen) en naar sigaretten- en shagrokers.

1.2 Evidentie over de effectiviteit van prijsmaatregelen

Een substantiële en regelmatige verhoging van de prijs van tabaksproducten wordt in de wetenschappelijke literatuur gezien als de meest effectieve manier om de consumptie van tabak te verlagen [7-10]. Daarbij is het belangrijk om de relatieve betaalbaarheid van rookwaren gegeven het welvaartsniveau van een land in ogenschouw te nemen. Hoewel rookwaren in Nederland relatief duur zijn blijken ze in ons land toch beter betaalbaar te zijn dan in vele andere Europese landen [8]. Volgens een recent verschenen factsheet van het Nationaal Expertisecentrum Tabaksontmoediging (onderdeel van het Trimbos-Instituut) daalt de vraag naar tabak met 4 procent wanneer de prijs met 10 procent stijgt. De studies die deze percentages rapporteren zijn uitgevoerd in landen met een hoog inkomensniveau, en geven daarom een goede indicatie voor de prijsgevoeligheid van Nederlandse rokers.

Jongeren zijn over het algemeen prijsgevoeliger dan volwassenen, voor hen daalt de vraag naar tabak met ongeveer 5-9 procent wanneer de prijs met 10 procent stijgt [8]. Een systematische review over interventies voor de preventie van tabaksgebruik laat zien dat een prijsverhoging een preventief effect heeft op het beginnen met roken [11]. Naast stoppen met roken en minder roken, kunnen rokers overstappen op een goedkoper product, of rookwaren in het buitenland gaan kopen als reactie op een prijsverhoging [12].

Stoppen met roken en minder roken als reactie op een prijsverhoging zijn de meest onderzochte gedragsveranderingen. Wilson en collega's hebben in een systematische review het effect van tabaksbeleidsmaatregelen onderzocht [13]. Hierin werden 84 studies bestudeerd. Er werd bewijs gevonden dat het verhogen van de tabaksprijzen bijdraagt aan verminderde consumptie van tabak. Ook Hoffman en collega's hebben een overzicht gepubliceerd van reviews van overheidsmaatregelen om stoppen met roken te bevorderen [14]. Er was sterk bewijs voor effectiviteit van verhoging van tabaksaccijns op de prevalentie van roken, het aantal geconsumeerde sigaretten en het stoppen met roken. Daarnaast bleken financiële vergoedingen effectief bij het stoppen met roken, helemaal als stopondersteuning beter betaalbaar werd voor rookverslaafden.

Bij een studie onder Nieuw-Zeelandse studenten werden hypothetische prijsverhogingen van een pakje sigaretten voorgelegd, en werd gevraagd naar de verwachte reactie op deze prijsverhoging [15]. De intenties om te stoppen werden bij elke verhoging hoger, en het aandeel wat net zo veel sigaretten zou roken daalde bij elke prijsverhoging. Bij een prijsverhoging van \$5 (€2,95) zou 7 procent stoppen met roken, bij een prijsverhoging van \$10 (€5,90) zou 11,9 procent stoppen, en bij een prijsverhoging van \$15 (€8,86) zou 26,5 procent stoppen met roken. Chaloupka en collega's tonen in hun review aan dat prijsstijgingen van sigaretten leiden tot een overstap naar andere, vergelijkbare producten zoals shag en cigarillos [16]. Mi ah Han gebruikt gegevens uit 2013 tot 2017 van de Korea Welfare Panel Study om de effecten van de prijs van tabak op het rookgedrag van volwassen Koreaanse rokers te onderzoeken [17]. Nadat de tabaksprijzen waren gestegen, stopte 3,8 procent van de deelnemers met roken, ging 22,8 procent van de deelnemers minder roken en stapte 5,4 procent van de deelnemers over op e-sigaretten. Jongere deelnemers waren meer geneigd e-sigaretten te gebruiken nadat de prijs van tabak was gestegen. Met deze data is tevens onderzocht bij welke prijs rokers zouden stoppen met roken [18]. De mediane prijs om te stoppen was KRW5854 (US\$5.31) per pakje. Dit was ongeveer twee keer zo hoog als de toen geldende verkoopprijs voor een pakje sigaretten. Een jongere leeftijd, hogere opleiding, gebrek aan bezorgdheid over de gezondheidseffecten van roken, gebrek aan stoppogingen en een hoger aantal geconsumeerde sigaretten per dag hingen samen met een hogere prijs die nodig was om te stoppen.

Ross et al. onderzocht de rol van toekomstige sigarettenprijzen op verwachtingen over rookgedrag [19]. Dit ITC onderzoek vond in 2002 plaats onder 9.058 volwassen sigarettenrokers in de Verenigde Staten, Canada, Australië en het Verenigd Koninkrijk. De vraag was wat rokers

dachten te zullen doen in reactie op een hypothetische verhoging van 50 procent van de prijs die ze betaalden voor hun laatste sigarettenaankoop. De intenties om te stoppen en/of minder te roken waren meer uitgesproken bij degenen die in gebieden woonden met hogere gemiddelde sigarettenprijzen en die bij de laatste aankoop al een hogere prijs betaalden voor hun merk van keuze. De auteurs concludeerden dat de beschikbaarheid van alternatieve (goedkopere) sigarettenbronnen het effect van hogere prijzen/belastingen op het verwachte gedrag van rokers kan verminderen maar niet elimineren.

Nagelhout en collega's hebben grensoverschrijdende sigarettenaankopen in zes Europese landen onderzocht [12]. Uit deze studie bleek dat in de meeste van de onderzochte Europese landen slechts een kleine minderheid van de rokers frequent in het buitenland sigaretten kocht. Dit kwam wel vaak voor in Franse en Duitse provincies die grenzen aan landen met lagere sigarettenprijzen (d.w.z. België, Luxemburg, Zwitserland, Spanje, Polen en Tsjechië), waarbij 24 procent van de Franse en 13 procent van de Duitse rokers in de grensregio meldden sigaretten in het buitenland te hebben gekocht. In niet-grensregio's van Frankrijk en Duitsland, in Ierland, het Verenigd Koninkrijk en in Nederland kochten slechts 2 procent tot 7 procent van de rokers sigaretten in het buitenland. Grensoverschrijdende sigarettenaankopen werden vaker gerapporteerd door rokers met een hogere opleiding of hoger inkomen, jongere rokers, dagelijkse rokers en rokers die niet van plan waren om te stoppen met roken.

1.3 Leeswijzer rapport

In hoofdstuk twee worden de methoden van dit onderzoek uitgelegd. Achtereenvolgens komen aan bod de literatuurstudie, focusgroep discussies, ontwikkeling van de vragenlijst, de voormeting en de nameting. Hoofdstuk drie bevat de resultaten van de voormeting die in maart 2020 werd gehouden. In hoofdstuk vier worden de resultaten van de herhaalde meting (nameting) in november 2020 behandeld. In hoofdstuk vijf worden de voornaamste resultaten en conclusies van het onderzoek samengevat en bediscussieerd. Verdiepende gegevens en de vragenlijsten zijn opgenomen in bijlagen.

2 Methoden voor dit onderzoek

2.1 Inleiding en werkwijze

Allereerst is een literatuurstudie gedaan naar gedragsverandering naar aanleiding van een prijsstijging van tabak in het algemeen, en naar "grenseffecten" in het bijzonder. Met grenseffecten wordt bedoeld dat mensen als reactie op de accijnsverhoging (vaker) rookwaren in het buitenland kopen dan voor de accijnsverhoging, omdat rookwaren in het buitenland goedkoper zijn. Het doel van dit literatuuronderzoek was om de meest voorkomende vormen van gedragsverandering na een prijsverhoging te identificeren, om eventueel de vier vooraf gedefinieerde vormen van gedragsverandering verder aan te vullen voor het empirische onderzoek. Voor het literatuuronderzoek is een zoekstrategie ontwikkeld in samenspraak met een informatiedeskundige van het RIVM (zie bijlage 1). Aansluitend op dit literatuuronderzoek zijn er een vijftal focusgroepen georganiseerd. Bevindingen van de literatuurstudie zijn verwerkt in een interviewgide voor focusgroep discussies. Het doel van deze focusgroepen was om inzicht te krijgen in de verschillende mogelijke gedragsveranderingen naar aanleiding van de accijnsverhoging, ook weer om te bekijken of de vier vooraf gedefinieerde vormen van gedragsverandering verder uitgebreid zouden moeten worden voor het empirische onderzoek. De belangrijkste bevindingen van deze focusgroepen worden later in dit rapport besproken, en bijlage 2 bevat een samenvatting van de resultaten van de focusgroepen. De input uit het literatuuronderzoek en de focusgroepen is gebruikt om de vragenlijsten voor het empirische onderzoek op te stellen. Het onderzoek is goedgekeurd door het Medical Research Ethics Committees United (MEC-U). Het MEC-U is een erkende Medisch Ethische Toetsingscommissie van een aantal grotere perifere ziekenhuizen in Nederland. Alle deelnemers aan de focusgroepen en vragenlijstonderzoek hebben voorafgaand aan de dataverzameling een toestemmingsformulier ondertekend.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn op twee verschillende momenten vragenlijsten uitgezet. De eerste vragenlijst is afgenomen in maart 2020, deze is dus afgenomen vóór de prijsverhoging op 1 april. De tweede vragenlijst, de nameting, is eind november uitgezet.

2.2 Literatuurstudie

De literatuursearch leverde 101 artikelen op. Deze zijn op basis van titel en abstract beoordeeld door twee onderzoekers. Hiervan is van 49 artikelen de volledige tekst beoordeeld waarna 29 studies werden geïncludeerd om verder te onderzoeken. Gedragsveranderingen die beschreven worden ten gevolge van een prijsverhoging van rookwaren zijn (naast de vier gedragsopties die al werden benoemd in de onderzoeksvraag) met name: via internet kopen, hamsteren voorafgaand aan een prijsverhoging, smokkelen en aanschaf op de zwarte markt. Factoren die een rol spelen bij de overweging om rookwaren over de grens te halen zijn onder meer: de (extra) tijd die het kost, het risico op betrapt worden, de benzineprijs, en afstand tot de

grens. De bevindingen uit de literatuurstudie zijn opgenomen in de leidraad voor de focusgroepen.

2.3 Focusgroepen

De organisatie en werving van de deelnemers van de focusgroepen werd verzorgd door onderzoeksbureau CG Selecties. De verschillende gedragsopties zoals gevonden in het literatuuronderzoek werden in de focusgroepen besproken en er werd gediscussieerd over de vraag hoe waarschijnlijk de verschillende gedragsopties waren voor de deelnemers. De focusgroepen zijn op verschillende plaatsen in het land georganiseerd: Amsterdam, Utrecht, Zwolle, Nijmegen en Eindhoven. Omdat de waarschijnlijkheid van het kopen van sigaretten over de grens afhangt van de nabijheid van de grens is geprobeerd de locaties voor de focusgroepen zo veel mogelijk te verspreiden, het bleek echter niet haalbaar om in kleinere steden in het oosten en zuiden van het land focusgroepen te organiseren. Elke focusgroep bestond uit ongeveer 8 personen, met verschillende achtergronden en verschillend rookgedrag.

De belangrijkste bevindingen van deze focusgroepen zijn hieronder samengevat:

- De accijnsverhoging van €1 op 1 april 2020 zal er niet voor zorgen dat rokers hun gedrag gaan aanpassen, daarvoor is de prijsstijging te klein in de ogen van deelnemers aan de focusgroepen;
- Een deel van de rokers rookt al jaren, en is verslaafd. Een groot deel van deze mensen zou willen stoppen, maar dit lukt niet. Daarnaast is er een groep rokers die vooral rookt tijdens feestjes, en niet van plan is te stoppen op korte termijn;
- Rookwaren in het buitenland halen gebeurt op dit moment al tijdens een vakantie of ander bezoek aan het buitenland. De accijnsverhoging van €1 zal er niet voor zorgen dat mensen speciaal voor rookwaren naar het buitenland reizen, daarvoor is het verschil in prijs met België en Duitsland te klein, ook na de accijnsverhoging;
- Overstappen op een ander/goedkoper product wordt niet gezien als een optie, mensen zijn gewend aan hun eigen rookgewoonten, en willen deze niet aanpassen;
- Veel rokers zijn van mening dat de overheid hen moet helpen van hun verslaving af te komen in plaats van ze te straffen met een accijnsverhoging;
- Het kopen van rookwaren op internet of de zwarte markt wordt door de meeste rokers niet overwogen.

Een uitgebreidere samenvatting van de bevindingen uit de focusgroepen is te vinden in bijlage 2. Naar aanleiding van de resultaten van de focusgroepen zijn er geen gedragsopties toegevoegd (ten opzichte van de vier gedragsopties uit de onderzoeksvraag) aan de vragenlijst die voor de voormeting is gebruikt.

2.4 Voormeting

Op basis van de literatuurstudie en de focusgroep-interviews is de vragenlijst voor de voormeting ontwikkeld. Voor het onderzoek werd gebruik gemaakt van een panel van onderzoeksbureau CG Selecties. De

vragenlijst is getest door het onderzoeksbureau in een sample van twaalf rokers. Aan deze respondenten werd gevaagd of de vragenlijst duidelijk was en welke verbeteringen mogelijk waren. Op grond van deze pilottest werd de uiteindelijke vragenlijst opgesteld.

In deze eerste vragenlijst werden de zogenoemde stated preferences onderzocht: wat verwachten mensen te doen bij een bepaalde prijsverhoging? Voor verschillende hypothetische prijzen is gevraagd of de respondent naar het buitenland zal gaan voor rookwaren, minder gaat roken, overstapt op een goedkoper product of stopt met roken. Deze vier gedragsopties zijn gekozen op basis van de onderzoeksvraag. Zowel het literatuuronderzoek als de focusgroepen gaven geen aanleiding voor het toevoegen van een extra gedragsoptie. De voormeting, voorafgaand aan de accijnsverhoging per 1 april 2020 is zo opgezet dat het mogelijk is om enige tijd na invoering van de prijsverhoging respondenten nog een keer te benaderen om uit te vragen of en hoe hun rookgedrag veranderd is, en dit te spiegelen aan de verwachtingen die respondenten hadden van hun reactie op de voorgenomen prijsverhoging.

De vragenlijst bestond uit een aantal opeenvolgende vragen waarin de respondenten werd gevraagd of ze hun gedrag zouden gaan veranderen bij een bepaalde prijs van een pakje sigaretten of shag. Het doel was te bepalen bij welke prijs zich het omslagpunt bevindt waarbij de respondent zijn/haar gedrag zou veranderen. De verschillende prijzen zijn per gedraging (stoppen, minderen, goedkoper product kopen of in het buitenland kopen) voorgelegd. Als bij een bepaalde prijs de respondent aangaf het gedrag niet te veranderen, dan kreeg de respondent vervolgens dezelfde gedragsverandering aangeboden met een hogere prijs. Indien de respondent vervolgens aangaf het gedrag wel te veranderen, kreeg de respondent een vraag aangeboden met een bedrag voor een pakje rookwaren dat tussen de twee eerdere bedragen, dus het bedrag waarbij het gedrag niet en het bedrag waarbij het gedrag wel veranderd werd, in lag. In andere woorden: als een respondent aangaf niet gevoelig te zijn voor de prijsverandering, dan werd de prijs verhoogd en de vraag opnieuw gesteld. Als een respondent aangaf wel gevoelig te zijn voor de voorgelegde prijs, dan werd de prijs verlaagd en werd de vraag opnieuw gesteld. Op die manier is voor iedere respondent bepaald bij welk bedrag (het "omslagpunt") de respondent het gedrag zou gaan aanpassen. De vragenlijst is toegevoegd in bijlage 3, hierin staat ook meer informatie over hoe de omslagpunten zijn berekend.

Wanneer een respondent bij de hoogst voorgelegde prijs aangeeft zijn gedrag niet te veranderen, was er de mogelijkheid om zelf een bedrag in te vullen waarbij dit open antwoord laat zien bij welke prijs de respondent de betreffende gedragsverandering wel verwacht door te voeren. In de analyses zijn de omslagpunten herberekend bij een afkappunt van €30 en bij een afkappunt van €100, waarbij antwoorden hoger dan deze afkappunten dus niet werden meegenomen. Deze afkappunten werden gehanteerd omdat enkele respondenten protestantwoorden gaven, zoals €2 miljoen.

Voor het onderzoek werden zowel sigaretten- als shagrokers uitgenodigd. In de analyses worden de resultaten ook voor beide groepen afzonderlijk gepresenteerd, omdat de verwachting is dat intenties tot gedragsverandering mogelijk verschillend zijn voor beide groepen [20]. Voor sigarettenrokers waren er twee verschillende routes in de vragenlijst. In dit onderzoek zijn we uitgegaan van een prijs van een pakje sigaretten van €7,20 vóór de accijnsverhoging. Dit was op moment van het onderzoek de prijs van een pakje van 20 sigaretten voor de meest verkochte sigarettenmerken in Nederland. In het vervolg van het onderzoek wordt hiernaar verwezen als het gaat over een standaard pakje sigaretten. De helft van de sigarettenrokers begon de vragenlijst over gedragsverandering met een bedrag van €8,20 (ongeveer de verwachte prijs van de meest gerookte merken sigaretten na de accijnsverhoging op 1 april 2020). In het vervolg van dit rapport wordt naar deze groep respondenten verwezen als de groep die de beperkte prijsverhoging voorgelegd heeft gekregen. De andere helft van de sigarettenrokers begon met een bedrag van €14 (ongeveer een verdubbeling van de ten tijde van het onderzoek geldende prijs), dit wordt in het vervolg de groep met de grote prijsverhoging genoemd. Met deze verschillende opbouw van prijsverhoging kan worden bekeken of er een eventueel schokeffect plaatsvindt wanneer de prijs in een keer fors verhoogd wordt, in vergelijking met een geleidelijke prijsverhoging. De hypothese die we wilden onderzoeken is dat een plotse grote prijsverandering wellicht meer rokers tot een gedragsverandering zou aanzetten dan meerdere geringere prijsverhogingen, waaraan men makkelijker went. Welke van deze twee prijsstructuren werd voorgelegd aan respondenten is willekeurig bepaald. De shagrokers begonnen de vragenlijst over gedragsverandering altijd met een bedrag van €13,20, dit was de verwachte prijs voor een standaardpakje shag na de accijnsverhoging op 1 april 2020. Voor deze groep is er één route, omdat er naar verwachting niet voldoende shagrokers zouden zijn voor twee verschillende routes.

Een van de voorgelegde gedragsopties is naar het buitenland reizen om daar goedkopere rookwaren te kopen. Vanzelfsprekend is deze optie gemakkelijker te realiseren voor mensen die in het grensgebied wonen waardoor de reisafstand en benodigde tijd om over de grens te kopen minder is dan voor respondenten die ver van de grens af wonen. Op basis van de postcode van de respondenten is de afstand naar de dichtstbijzijnde grens bepaald, dit gaat om de hemelsbrede afstand, onafhankelijk van reistijd. Hier zijn vier groepen van gemaakt, met in de eerste groep het kwartiel respondenten dat het dichtst bij een grens woont, en de laatste groep het kwartiel respondenten dat het verst weg van een grens woont. Voor elke respondent is daarbij de dichtstbijzijnde grens genomen, voor sommigen is dat dus de grens met Duitsland en voor anderen de grens met België. Voor deze vier groepen is bekeken of er verschil is in de mate waarin zij bereid zijn naar het buitenland te reizen voor rookwaren.

De vragenlijst van de voormeting is bijgevoegd in bijlage 3, evenals grafische voorbeelden van de twee verschillende vragenroutes, die met de beperkte en die met de grote prijsverhoging.

2.5 Nameting

Bij de tweede vragenlijst wordt gevraagd naar de revealed preferences: wat hebben de respondenten uit de voormeting echt gedaan na invoering van de prijsverhoging? De tweede vragenlijst is uitgezet in november 2020, dus circa acht maanden na de voormeting. Voor deze vragenlijst zijn dezelfde respondenten benaderd als de respondenten die de eerste vragenlijst vóór de accijnsverhoging hadden ingevuld. Wanneer de respondenten de tweede vragenlijst nog niet hadden ingevuld ontvingen zij een herinnering. De vragenlijst voor de nameting bevatte deels andere vragen dan de eerder afgenomen vragenlijst. De data van de voor- en nameting is gekoppeld op basis van een ID nummer door het panelbureau. Een van de eerste vragen was of de respondent rookte op het moment van invullen van de nameting. Wanneer dit niet het geval was kreeg de respondent voornamelijk nog vragen over wanneer en waarom deze gestopt was. De groep respondenten die niet gestopt zijn kregen vragen over hun rookgedrag na de accijnsverhoging van 1 april, en eventuele veranderingen daarin. Er werd onder andere gevraagd of ze minder zijn gaan roken, overgestapt zijn op een goedkoper product of (vaker) naar het buitenland zijn gegaan voor rookwaren. Ook werden er vragen gesteld over de impact van de COVID-19 pandemie op hun rookgedrag. De vragenlijst voor de nameting is opgenomen in bijlage 4.

2.5.1 *Invloed van COVID-19 pandemie op de nameting.*

De voormeting is uitgevoerd in maart 2020, vlak voordat de eerste coronamaatregelen van kracht werden. Vrijwel de hele periode tussen de voor- en nameting golden er verschillende coronamaatregelen die effect kunnen hebben gehad op rookgedrag. Voorbeelden daarvan zijn het sluiten van horecagelegenheden, de afwezigheid van feestjes en het sluiten van de grenzen. Tussen 18 maart 2020 en 15 juni 2020 zijn de grenzen tussen Nederland en België voor al het niet-essentiële grensverkeer gesloten geweest, dus ook voor het doen van boodschappen in België. Tussen Nederland en Duitsland zijn er geen formele grensafsluitingen geweest, en bleef het doen van boodschappen in Duitsland (kortdurend verblijf) altijd mogelijk. Wel is het zo dat er een dringend beroep op Nederlanders werd gedaan om alle niet-essentiële verplaatsingen zoveel mogelijk te beperken. Het is zeker mogelijk dat er als gevolg van deze oproep minder grensoverschrijdend verkeer is geweest dan er zonder COVID-19 geweest zou zijn.

Daarnaast is bekend, o.a. uit de continue RIVM monitor van de gedragseffecten van (maatregelen ter beperking van) COVID-19, dat de pandemie voor sommige rokers tot aanpassingen van rookgedrag heeft geleid. Sommige rokers zijn meer gaan roken terwijl anderen door de pandemie zijn gaan minderen of stoppen [21], wellicht in een poging om gezonder te gaan leven en de risico's van COVID-19 te verkleinen. Ook ander Nederlands onderzoek bevestigde deze tegengestelde reactie van rokers op de pandemie, met 14,1 procent rokers die minder en 18,9 procent rokers die meer zijn gaan roken in de eerste zes weken na ingaan van de beperkende maatregelen in maart 2020.

Het is zeer waarschijnlijk dat de COVID-19 pandemie invloed heeft gehad op het rookgedrag en zeker ook op het aantal respondenten dat

rookwaren over de grens koopt. De nameting bevatte daarom verschillende vragen om de invloed van COVID-19 op het gedrag in kaart te brengen.

2.6 Begeleidingscommissie

Voor dit onderzoek is een klankbordgroep ingesteld die mee heeft gedacht bij de opzet van het onderzoek en het duiden van de resultaten van voor- en nameting. Leden van de klankbordgroep waren afkomstig uit kringen van wetenschappers en beleidsmakers. De klankbordgroep is in totaal vier keer bij elkaar gekomen en leden hebben daarnaast verschillende conceptversies van de vragenlijsten en de interim- en eindrapportage van commentaar en suggesties voorzien.

3 Resultaten voormeting

3.1 Achtergrondkenmerken respondenten

De vragenlijst is ingevuld door 1232 respondenten, waarvan 406 (33 procent) shagrokers, en 826 (67 procent) sigarettenrokers. De geografische verdeling van de respondenten komt goed overeen met de verdeling van de Nederlandse bevolking, met een kleine oververtegenwoordiging van de Randstad provincies, zie bijlage A9. Onderstaande figuren en tabellen tonen achtergrondgegevens van de respondenten, en ter vergelijking dezelfde gegevens van de Nederlandse rokende bevolking.

Tabel 1 Geslacht van respondenten in vergelijking met Nederlandse rokers

	Aantal	% Respondenten	% Nederlandse rokers
Man	558	45,3%	58,4%
Vrouw	674	54,7%	41,6%
Totaal	1232	100,0%	100,0%

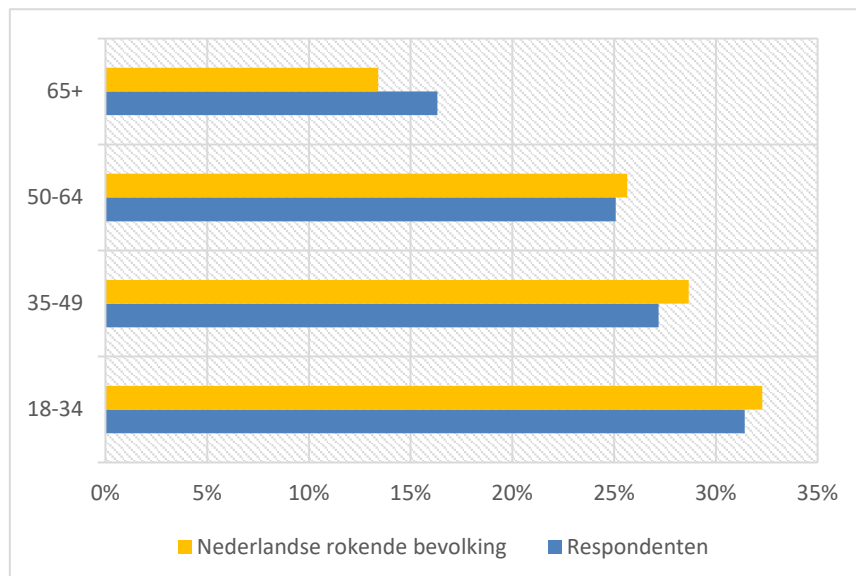
Bron cijfers Nederlandse bevolking: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS Centraal Bureau voor de Statistiek i.s.m. RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu en Trimbos-Instituut, 2019.

Binnen de Nederlandse rokende bevolking is 58,4 procent man, en 41,6 procent vrouw. Van de respondenten van de vragenlijst is 45,3 procent man, en 54,7 procent vrouw. Vrouwen zijn dus oververtegenwoordigd.

Tabel 2 Geslacht respondenten – verdeling sigarettenrokers/shagrokers

	Aantal sigarettenrokers	Aantal shagrokers	% sigarettenrokers	% shagrokers
Man	350	208	42,4%	51,2%
Vrouw	476	198	57,6%	48,8%
Totaal	826	406	100,0%	100,0%

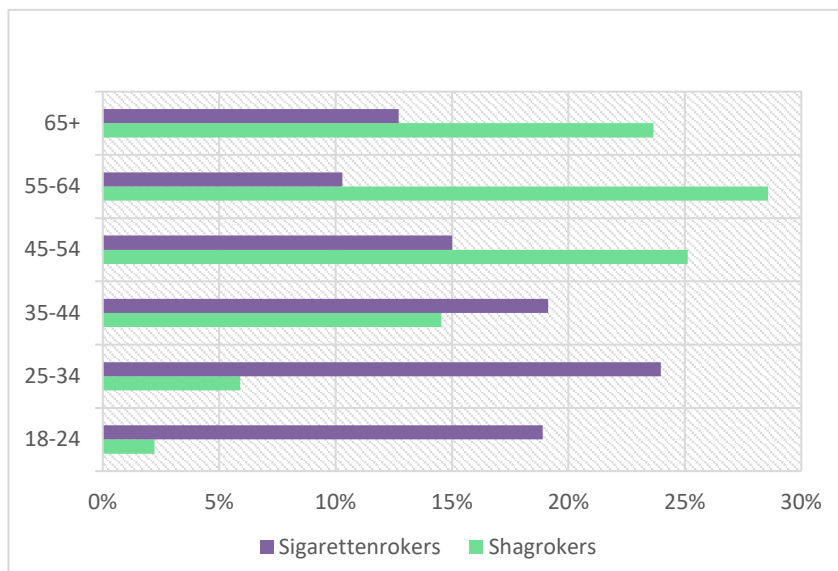
Van de respondenten die hoofdzakelijk sigaretten roken is 42,4 procent man, en 57,6 procent vrouw. Het aandeel mannen is iets groter onder shagrokers, 51,2 procent van deze groep respondenten is man, en 48,8 procent is vrouw.

Figuur 1 Leeftijd van respondenten in vergelijking met Nederlandse rokers

* Bron cijfers Nederlandse bevolking: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS Centraal Bureau voor de Statistiek i.s.m. RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu en Trimbos-Instituut, 2019.

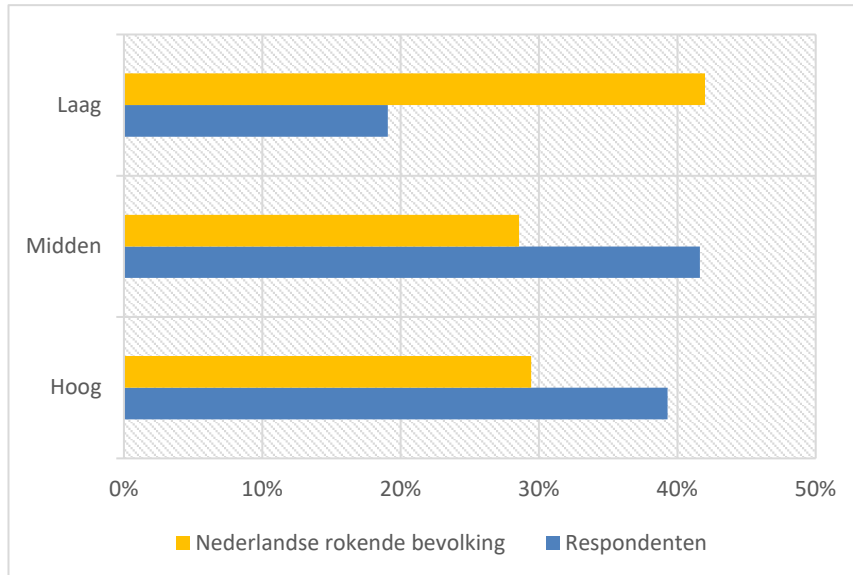
De verdeling van de leeftijd van de respondenten komt grotendeels overeen met de verdeling van rokers binnen de Nederlandse bevolking. Oudere rokers (65+ jaar) zijn iets oververtegenwoordigd, en jongere rokers (18-34 jaar) zijn iets ondervertegenwoordigd.

Figuur 2 Leeftijd van respondenten, uitgesplitst naar sigarettenrokers en shagrokers

Figuur 2 laat de leeftijdsverdeling zien voor sigarettenrokers (paars) en shagrokers (groen). In deze figuur is te zien dat shagrokers gemiddeld een hogere leeftijd hebben dan sigarettenrokers. Van de shagrokers valt slechts 2 procent in de jongste leeftijdscategorie (18 tot en met 24 jaar) en is circa driekwart ouder dan 45 jaar. In de jongste leeftijdsgroepen

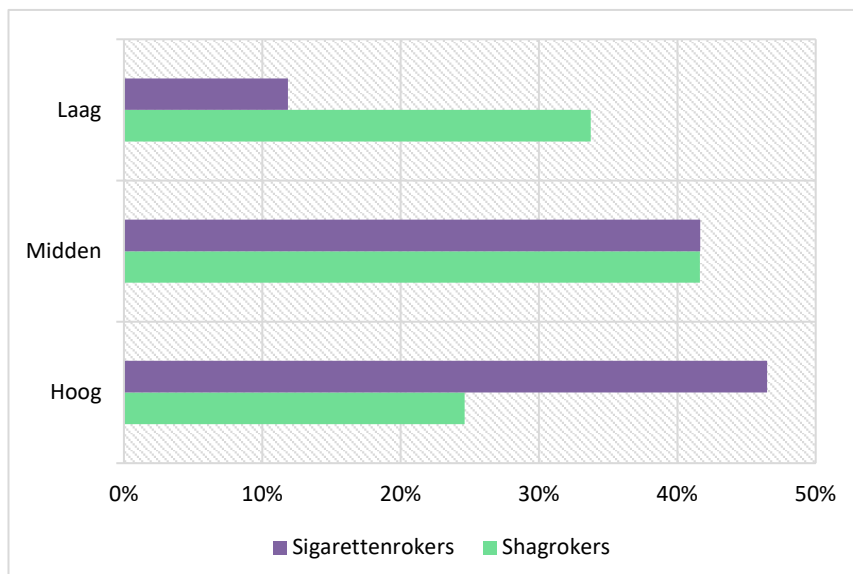
worden veel vaker sigaretten gerookt, in de oudste leeftijdscategorieën wordt vaker shag gerookt.

Figuur 3 Opleidingsniveau van respondenten in vergelijking met Nederlandse rokers

* Bron cijfers Nederlandse bevolking: Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor, CBS Centraal Bureau voor de Statistiek i.s.m. RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu en Trimbos-Instituut, 2019.

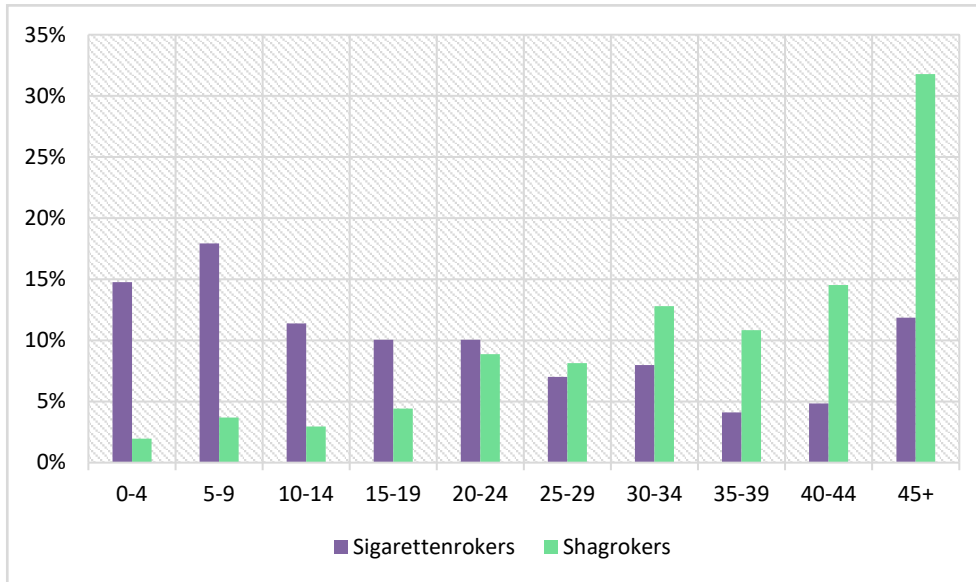
Het opleidingsniveau van de respondenten is hoger dan representatief voor de Nederlandse rokende bevolking. Laagopgeleiden zijn ondervertegenwoordigd, midden- en hoogopgeleiden zijn oververtegenwoordigd bij onze respondenten.

Figuur 4 Opleidingsniveau uitgesplitst naar sigarettenrokers en shagrokers

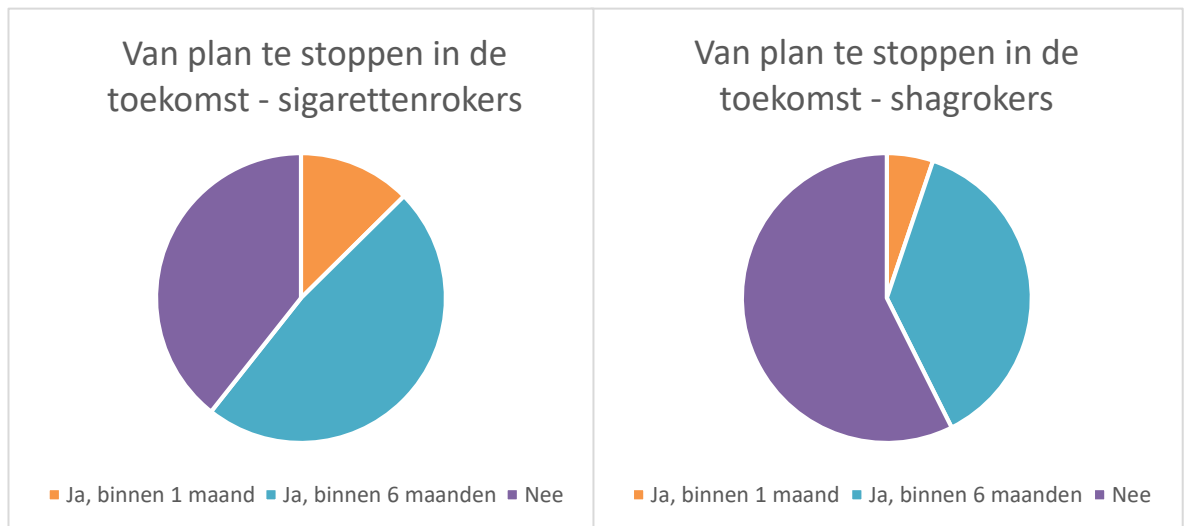
Het opleidingsniveau van de sigarettenrokers en shagrokers verschilt binnen de groep respondenten. Onder de sigarettenrokers in ons panel bevinden zich meer hoogopgeleiden (46 procent) dan onder de

shagrokers (25 procent). In de groep laagopgeleiden zijn shagrokers in de meerderheid (34 procent tegenover 12 procent van de sigarettenrokers).

Figuur 5 Het aantal jaren roken uitgesplitst naar sigarettenrokers en shagrokers

Figuur 5 toont de verdeling van het aantal jaren dat de groep sigarettenrokers en shagrokers rookt. Een duidelijk verschil tussen shagrokers en sigarettenrokers tekent zich af, shagrokers roken vaak al vele tientallen jaren. Van de shagrokers rookt 94 procent tien jaar of langer, voor de sigarettenrokers is dit 67 procent.

Figuur 6 Stopintenties van sigarettenrokers en shagrokers. Antwoorden op de vraag: "Bent u van plan in de toekomst te stoppen met roken?"

Bovenstaande figuur laat het aandeel rokers zien dat van plan is binnen één of zes maanden te stoppen. Ook hier is weer duidelijk dat de shagrokers de meer verstokte rokers zijn. Sigarettenrokers zijn vergeleken met shagrokers vaker van plan te stoppen met roken. Onder shagrokers is juist meer dan de helft niet van plan te stoppen met

roken. Onder sigarettenrokers is meer dan de helft van plan te stoppen met roken, waarvan het grootste deel van plan is binnen zes maanden te stoppen. Ook het aandeel dat actieve stopplannen heeft, namelijk om binnen een maand te stoppen, is groter bij sigarettenrokers dan bij shagrokers.

Binnen de groep sigarettenrokers zijn twee verschillende versies van de vragenlijst afgenomen, een versie met een beperkte prijsverhoging (€ 8,20 tot €12,70, start bij €8,20) en een versie met een forse prijsverhoging (€10,50-€20,00, start bij €14,00). Welke versie van de vragenlijst de respondent voorgelegd kreeg werd willekeurig bepaald, er waren dan ook geen significante verschillen tussen de achtergrond karakteristieken van deze twee groepen.

3.2 Verschillende gedragsopties

In de vragenlijst zijn vier verschillende gedragsopties onderscheiden: stoppen met roken, minder roken, overstappen op een goedkoper product en naar het buitenland gaan voor rookwaren. Voor elke van deze opties hebben de respondenten verschillende hypothetische prijzen voorgelegd gekregen, en de vraag gekregen wat hun verwachte reactie zal zijn op deze prijsverhoging. Elke respondent heeft een zogenaamd omslagpunt voor elk van deze gedragsopties. Dit omslagpunt geeft aan bij welke prijs (voor een standaardpakje sigaretten of shag) de respondent zijn gedrag gaat aanpassen. De respondenten die bij de hoogste prijs aangaven het gedrag niet aan te passen konden zelf een bedrag (open antwoord) invullen waarbij ze deze gedragsverandering wel zouden maken. Tabel 3 toont de gemiddelde omslagpunten per gedragsoptie. Hierin zijn open antwoorden lager dan de hoogste prijs in de vragenlijst over gedragsverandering, en bedragen hoger dan €30 niet meegenomen (zie uitleg hierover in paragraaf 2.4).

Tabel 3 Gemiddelde omslagpunten sigarettenrokers voor vier verschillende vormen van gedragsverandering – groep met beperkte prijsverhoging

Minder sigaretten gaan roken	€10,28
Overstappen op een goedkoper product	€11,08
Stoppen met roken	€11,86
Sigaretten kopen in het buitenland	€11,94

De bovenstaande tabel toont de gemiddelde omslagpunten van de groep sigarettenrokers die de beperkte prijsverhoging voorgelegd kregen. De optie minderen heeft het laagste gemiddelde omslagpunt van de vier opties, dit is de gedragsverandering die door respondent als eerste wordt overwogen naarmate de prijs stijgt. Gemiddeld geven de respondenten aan bij een prijs van €10,28 voor een standaardpakje sigaretten minder te gaan roken. Overstappen op een goedkoper product heeft een gemiddeld omslagpunt van €11,08. De opties stoppen met roken en naar het buitenland reizen voor rookwaren hebben de hoogste waarden en zullen dus pas bij grotere prijsstijgingen overwogen worden.

Een substantieel deel van de respondenten (20 tot 46 procent, afhankelijk van de gedragsverandering, zie figuur 7) gaf aan ook bij de

hoogst voorgelegde prijs (in dit geval €12,70) zijn gedrag niet te veranderen. Uit de open antwoorden bij welk bedrag de gedragsverandering dan wel overwogen zou worden werd een gemiddelde prijs berekend, waarbij zowel afkappunten van €30 als van €100 per pakje werden gebruikt (zie paragraaf 2.4). Wanneer het afkappunt van de meegenomen open antwoorden op €100 i.p.v. €30 wordt gezet, verandert de volgorde van de aantrekkelijkheid van de opties. Naar het buitenland reizen voor rookwaren is dan aantrekkelijker dan stoppen (zie bijlage A10).

Tabel 4 Gemiddelde omslagpunten shagrokers voor vier verschillende vormen van gedragsverandering

Overstappen op een goedkoper product	€14,79
Minder sigaretten gaan roken	€15,26
Sigaretten kopen in het buitenland	€15,88
Stoppen met roken	€17,12

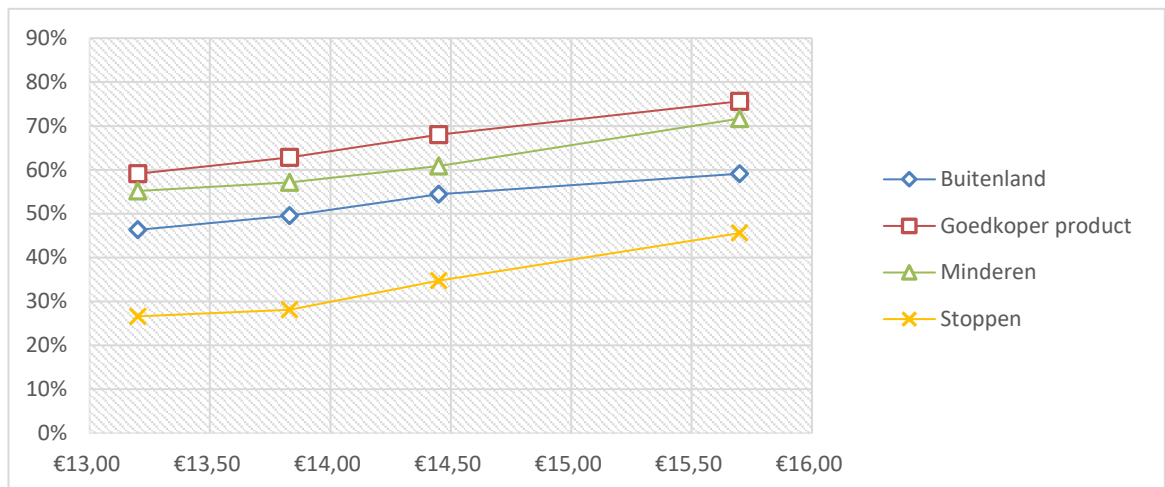
Tabel 4 laat de omslagpunten voor shagrokers zien. De startprijs voor deze groep rokers was €13,20, dat bedrag is gekozen omdat het (ongeveer) de verwachte prijs is van een pakje shag vanaf 1 april 2020. Shagrokers geven aan dat naarmate de prijs stijgt, overstappen op een goedkoper product de meest waarschijnlijke gedragsoptie is. Minderen met roken heeft daarna het laagste omslagpunt, gevolgd door naar het buitenland gaan voor rookwaren en stoppen met roken. De volgorde van waarschijnlijkheid van gedragsverandering naarmate de prijs stijgt is dus anders voor shagrokers dan voor sigarettenrokers. In lijn met de antwoorden op de vraag naar stopintentie (figuur 6) blijken de shagrokers weinig geneigd om te stoppen met roken, zelfs niet bij zeer forse prijsverhogingen.

De figuren 7 en 8 tonen percentages die zijn afgeleid uit de resultaten van de vragenlijst over gedragsverandering. De grafieken tonen de cumulatieve percentages van de respondenten die aangeven bij oplopende prijzen het rookgedrag te veranderen. Het percentage sigarettenrokers dat aangeeft het gedrag aan te passen stijgt voor elk van de gedragsopties naarmate de prijs stijgt. De gele lijn toont bijvoorbeeld dat bij een prijs van €8,20 per standaardpakje sigaretten, 30 procent van de respondenten zegt te gaan stoppen met roken. Dit loopt op tot 54 procent bij een prijs van €11,95. Minderen met roken (groene lijn) is de meest waarschijnlijke gedragsverandering bij elke voorgelegde prijsverhoging. Bij een stijging van de sigarettenprijs tot €8,20 per pakje (een prijsverhoging van €1) zegt 50 procent van de sigarettenrokers minder te gaan roken. Bij deze prijs zegt 38 procent over te stappen op een goedkoper product, en 34 procent gaat naar het buitenland voor rookwaren. Figuur 7 laat consistent zien dat bij oplopende prijzen steeds een wat groter deel van de respondenten denkt een bepaalde gedragsverandering door te voeren. Tegelijkertijd laat de grafiek ook zien dat al bij de eerste (laagste) voorgelegde prijsverhoging (€8,20) een fors deel van de respondenten aangeeft het gedrag te gaan stoppen. De grootste "klapper" in termen van gedragsverandering lijkt dan ook bij de eerste prijsverhoging al op te treden.

Sinds 1 april 2020 kost een standaardpakje shag van 50 gram ongeveer €13,20 (afhankelijk van merk en verkooppunt). Bij deze prijs zegt 27 procent van de respondenten te gaan stoppen, 55 procent gaat minderen met roken, 59 procent zegt over te stappen op een goedkoper product, en 46 procent geeft aan naar het buitenland te zullen reizen voor rookwaren. De hoogte van de omslagpunten verschillen tussen sigarettenrokers en shagrokers omdat shagrokers andere (hogere) prijzen voorgelegd kregen. Er is echter ook een verschil in volgorde van aantrekkelijkheid van de vier gedragsopties. Shagrokers zullen stoppen met roken en minderen met roken minder snel overwegen dan overstappen op een goedkoper product. Sigarettenrokers zullen eerder geneigd zijn om te minderen met roken dan over te stappen op een goedkoper product. Beide groepen geven aan naar het buitenland te gaan voor rookwaren minder snel te overwegen dan overstappen op een goedkoper product of te minderen met roken.

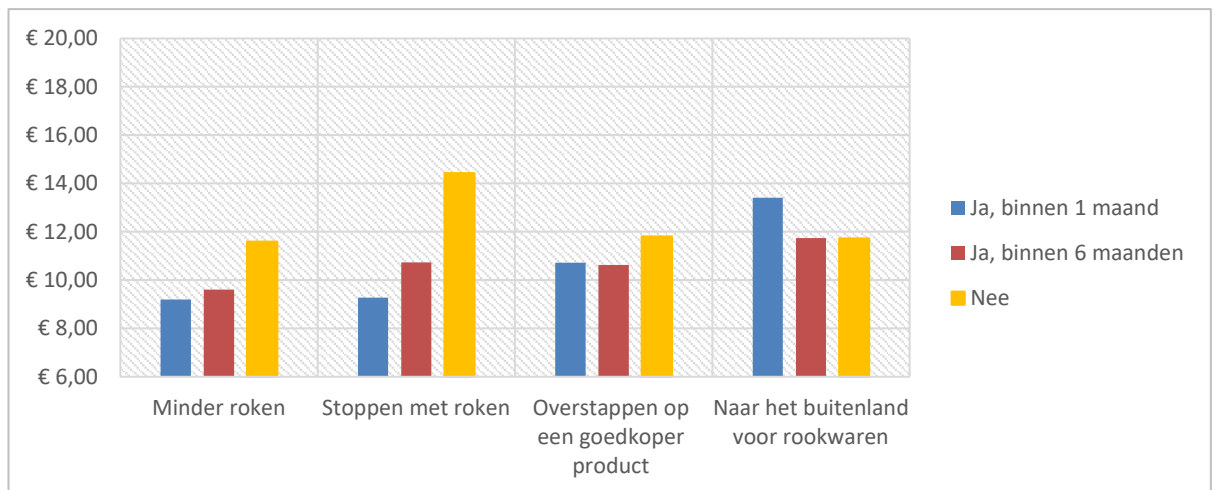

Figuur 7 Vier vormen van voorgenomen gedragsverandering bij verschillende hypothetische prijzen van sigaretten – groep met beperkte prijsverhoging

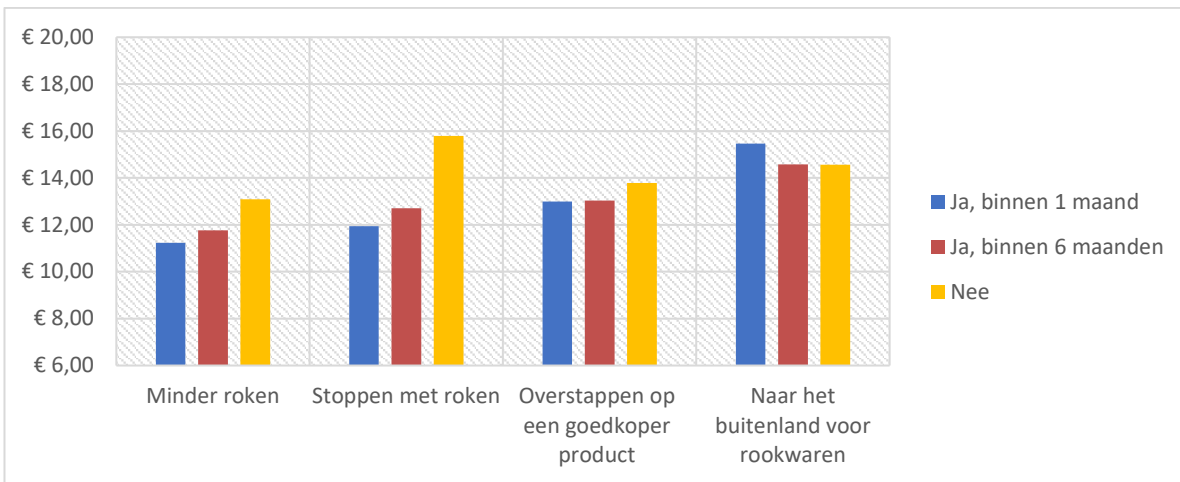

Figuur 8 Vier vormen van voorgenomen gedragsverandering bij verschillende hypothetische prijzen van shag

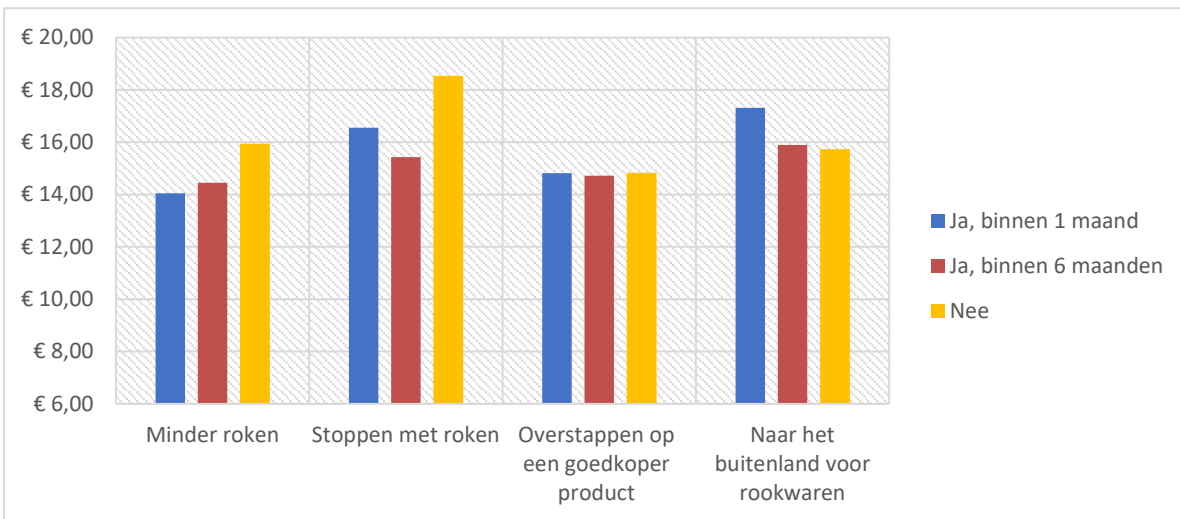
Figuren 9, 10 en 11 laten de relatie zien tussen (latente) plannen om te stoppen met roken en de omslagpunten waarbij respondenten denken het rookgedrag aan te passen. Voor zowel de groep sigarettenrokers met de beperkte prijsverhoging (figuur 9) als de groep met de grote prijsverhoging (figuur 10) liggen de omslagpunten lager voor de respondenten die concrete stopplannen hebben (binnen één maand stoppen) als voor de groep met meer latente stopplannen en de groep die nooit zegt te willen stoppen. De groep met meer concrete plannen om te stoppen met roken gaat dus bij een lagere prijs het huidige rookgedrag al aanpassen. Dit patroon is echter alleen zichtbaar voor minder roken en stoppen met roken. Voor overstappen op een goedkoper product zijn de omslagpunten voor degenen met concrete en latente stopplannen hetzelfde, maar wel hoger voor degenen die nooit willen stoppen met roken. Voor wat betreft het kopen van rookwaren in het buitenland is de relatie tussen de intentie tot stoppen met roken en het omslagpunt zelfs omgekeerd: degenen met de meest concrete stopplannen hebben hogere omslagpunten dan degenen die nooit willen stoppen. Voor shagrokers (figuur 11) zijn de relaties tussen de gemiddelde omslagpunten en stopplannen minder duidelijk. De omslagpunten voor minderen liggen lager in de groep met de meeste concrete stopplannen en hoger voor de groep die nooit zegt te willen stoppen met het roken van shag. Voor de drie andere gedragingen zijn de relaties grilliger, en is het niet zo dat de groep die concretere plannen heeft om met roken te stoppen ook een lager omslagpunt heeft. Meer gedetailleerde cijfers staan in bijlage 6 (tabellen A18-A20).

Figuur 9 Gemiddelde omslagpunten voor vier vormen van voorgenomen gedragsverandering, naar intentie tot stoppen met roken. Sigarettenrokers met beperkte prijsverhoging

Figuur 10 Gemiddelde omslagpunten voor vier vormen van voorgenomen gedragsverandering, naar intentie tot stoppen met roken. Sigarettenrokers met grote prijsverhoging

Figuur 11 Gemiddelde omslagpunten voor vier vormen van voorgenomen gedragsverandering, naar intentie tot stoppen met roken. Shagrokers.

3.3 Invloed van afstand tot de grens

Op basis van de postcode van de respondenten is de afstand naar de dichtstbijzijnde grens bepaald. Hier zijn vier groepen van gemaakt, met in de eerste groep het kwartiel respondenten dat het dichtst bij een grens woont, en de laatste groep het kwartiel respondenten dat het verst weg van een grens woont. Tabel 5 toont aan in hoeverre er verschil is tussen deze groepen in de mate waarin zij bereid zijn naar het buitenland te reizen voor rookwaren.

Tabel 5 Omslagpunten naar afstand tot dichtstbijzijnde grens

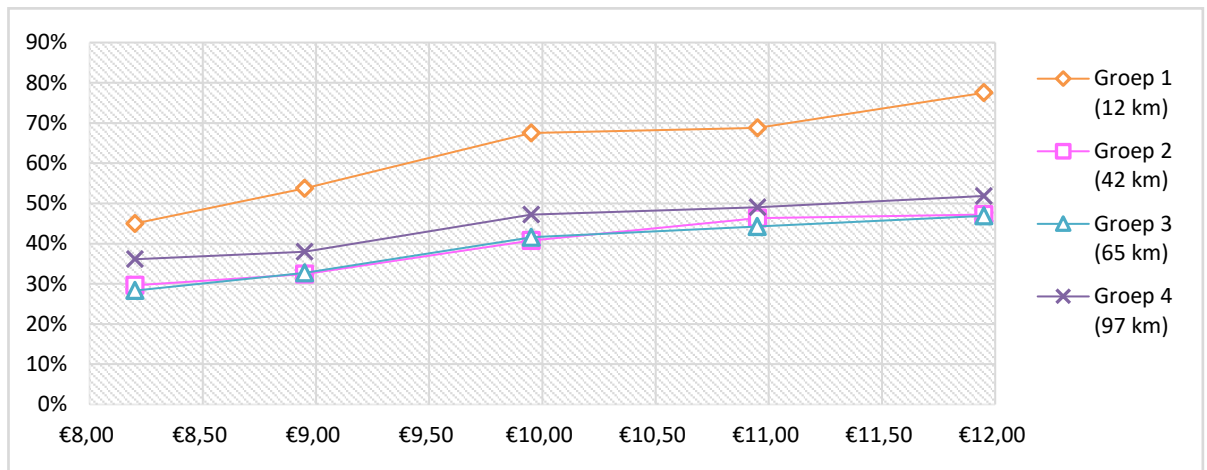
Groep	Gemiddelde afstand grens in km	Omslagpunt sigarettenrokers beperkte prijsstijging	Omslagpunt shagrokers
Groep 1	11,75	€9,79	€14,15
Groep 2	42,10	€10,89	€14,41
Groep 3	65,19	€10,89	€14,95
Groep 4	96,99	€10,67	€15,10

Het verschil in afstand tot de grens is aanzienlijk voor de vier groepen, variërend van een kleine 12 kilometer voor de groep die het dichtst bij de grens woont tot circa 97 kilometer voor de groep die ver van de grens woont. Het omslagpunt voor de sigarettenrokers stijgt van groep 1 naar groep 2, de respondenten die het dichtst bij de grens wonen geven dus aan al bij geringe prijsstijgingen vaker over de grens te gaan kopen. Groep 2 en groep 3 hebben hetzelfde gemiddelde omslagpunt. De groep sigarettenrokers die het verst van een grens vandaan wonen hebben een lager omslagpunt dan groep 2 en 3. Dit betekent dat de groep die het verst van een grens vandaan woont bij een lagere prijs bereid is rookwaren in het buitenland te kopen dan de groepen 2 en 3, die dichterbij (maar niet dichtbij) een grens wonen. Binnen de groep shagrokers stijgt het omslagpunt naarmate de afstand stijgt. Shagrokers die verder van een grens wonen geven aan pas bij een hogere prijs naar het buitenland te gaan voor rookwaren in vergelijking met de groepen dichterbij een grens. Het algemene beeld dat de groep die relatief dicht bij de grens woont eerder in het buitenland zal kopen is in beide groepen zichtbaar.

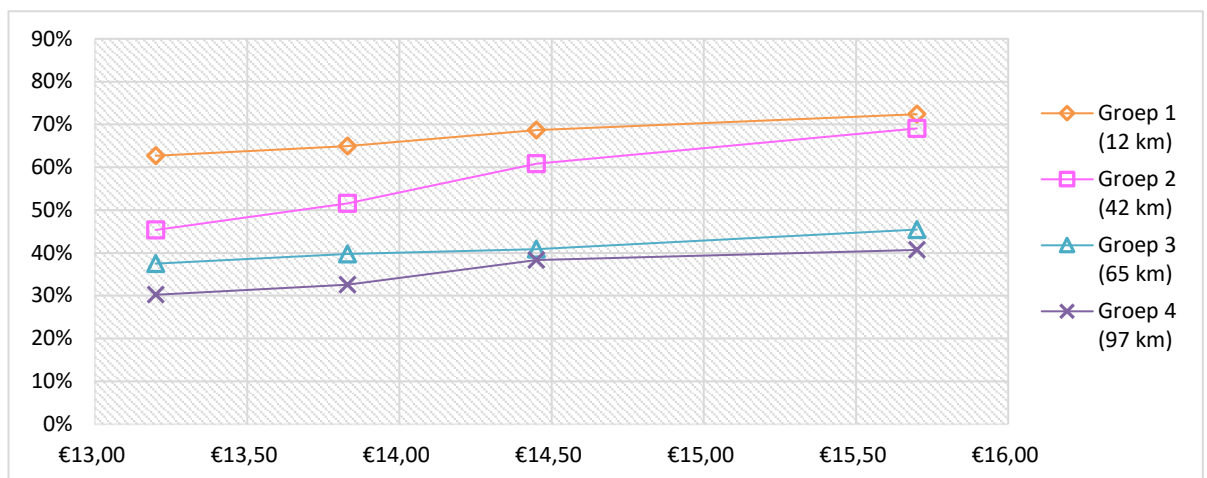
Figuren 12 en 13 geven meer details over de gemiddelde omslagpunten per afstandsgroep. De figuren tonen het percentage respondenten dat aangeeft rookwaren in het buitenland te gaan kopen voor de verschillende afstandsgroepen voor sigarettenrokers (12) en shagrokers (13). De oranje lijn toont dit percentage voor de groep die het dichtst bij een grens woont. Deze lijn ligt voor sigarettenrokers en shagrokers hoger dan de lijnen van de andere groepen. Binnen deze groep geven meer mensen aan naar het buitenland te gaan voor rookwaren bij de verschillende prijzen dan bij de andere groepen het geval is. Met andere woorden: rokers die dichterbij een grens wonen geven aan eerder bereid te zijn naar het buitenland te reizen voor rookwaren vergeleken met groepen die verder van een grens wonen.

Een groot deel van de rokers geeft aan sigaretten in het buitenland te gaan kopen bij de eerst voorgelegde prijs in de vragenlijst over gedragsverandering. Onder sigarettenrokers geeft 29 procent tot 45

procent (de percentages verschillen tussen de groepen o.b.v. afstand tot de grens) van de respondenten aan hun rookwaren in het buitenland te gaan kopen bij een prijs van €8,20. Binnen de groep shagrokers geeft 30 procent tot 63 procent aan rookwaren in het buitenland te gaan kopen bij de eerst voorgelegde prijsverhoging (€13,20).

Figuur 12 Aandeel sigarettenrokers dat naar het buitenland gaat om rookwaren te kopen bij verschillende hypothetische prijzen

Figuur 13 Aandeel shagrokers dat naar het buitenland gaat om rookwaren te kopen bij verschillende hypothetische prijzen

Tabellen 6 (sigarettenrokers, groep met beperkte prijsverandering) en 7 (shagrokers) tonen de gemiddelde omslagpunten waarbij respondenten dachten dat ze rookwaren in het buitenland zouden gaan kopen, voor de groepen die tijdens de voormeting al altijd, regelmatig, of op vakantie rookwaren in het buitenland kochten, en voor de groep die voorheen geen rookwaren in het buitenland kocht. In deze tabellen zijn open antwoorden tot een bedrag van €30 meegenomen. Onafhankelijk van de accijnsverhoging gaf in maart 2020 5 procent van de respondenten (zowel sigaretten- als shagrokers) aan altijd rookwaren in het buitenland te kopen, 15 procent deed dit regelmatig, 38 procent wanneer ze op vakantie zijn, en 41 procent kocht geen rookwaren in het buitenland. Tabel 6 laat de omslagpunten voor sigarettenrokers zien. Het gemiddelde bedrag (omslagpunt) was €8,62 in de groep die aangaf

altijd rookwaren in het buitenland te kopen op het moment van invullen van de vragenlijst. Voor de sigarettenrokers die regelmatig rookwaren in het buitenland kochten is het omslagpunt iets hoger: €8,74. De sigarettenrokers die alleen rookwaren in het buitenland kochten wanneer zij op vakantie zijn gaven aan gemiddeld bij een prijs van €11,57 rookwaren in het buitenland te zullen gaan kopen. Van de sigarettenrokers die tijdens de voormeting geen rookwaren in het buitenland kochten was het omslagpunt het hoogst. Zij gaven aan gemiddeld bij een prijs van €14,19 rookwaren in het buitenland te zullen gaan kopen. Bij shagrokers is hetzelfde patroon te zien. De omslagpunten om rookwaren in het buitenland te kopen stijgen naarmate de respondenten minder vaak rookwaren in het buitenland kochten ten tijden van de voormeting. Deze omslagpunten laten goed zien dat de drempel om in het buitenland te kopen voor verschillende groepen of heel laag of heel hoog is. Omdat de omslagpunten voor de groepen die nu weinig of geen sigaretten in het buitenland kopen (€11,57 en €14,19 voor sigarettenrokers) veel hoger liggen dan de prijzen van sigaretten, zelfs na de accijnsverhoging, is het weinig waarschijnlijk dat deze groepen bij stijgende prijzen wel naar het buitenland gaan reizen om sigaretten te kopen.

Tabel 6 Intentie om rookwaren in het buitenland te kopen bij toekomstige prijsverhogingen, gerelateerd aan het huidige koopgedrag over de grens voor sigarettenrokers

	Koopt u uw rookwaren op dit moment in het buitenland?			
	Ja, altijd (5%)	Ja, regelmatig (15%)	Ja, als ik op vakantie ben (44%)	Nee (36%)
Gemiddeld omslagpunt om rookwaren in het buitenland te kopen	€8,62	€8,74	€11,57	€14,19

Tabel 7 Intentie om rookwaren in het buitenland te kopen bij toekomstige prijsverhogingen, gerelateerd aan het huidige koopgedrag over de grens voor shagrokers.

	Koopt u uw rookwaren op dit moment in het buitenland?			
	Ja, altijd (7%)	Ja, regelmatig (14%)	Ja, als ik op vakantie ben (27%)	Nee (52%)
Gemiddeld omslagpunt om rookwaren in het buitenland te kopen	€13,20	€13,35	€14,74	€18,19

3.4 Beperkte prijsverhoging en grotere prijsverhoging

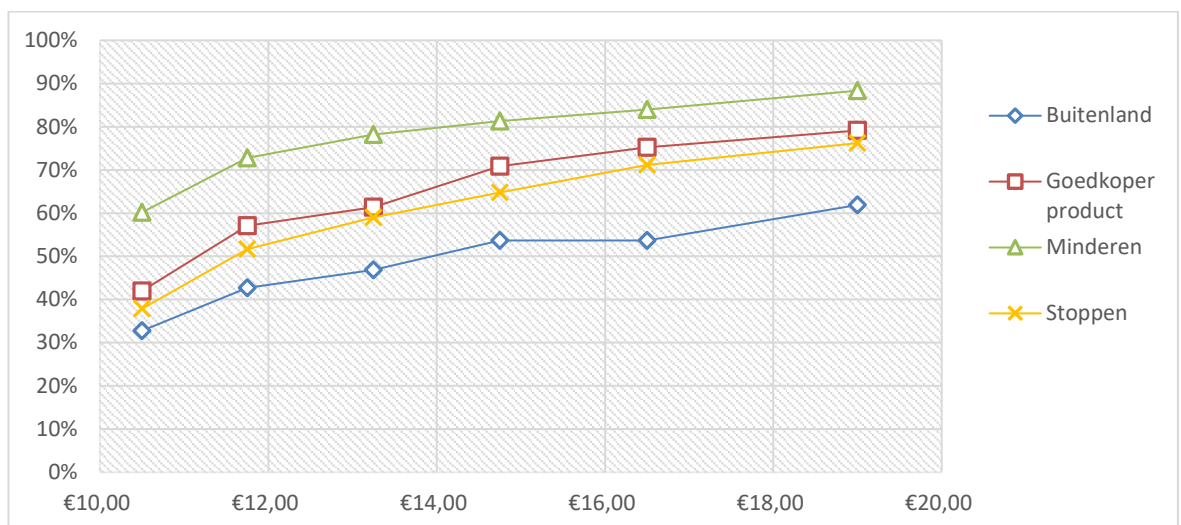
Een van de sub-vragen van dit onderzoek was of één grote verhoging (bijvoorbeeld een verdubbeling van prijs, €14) een groter effect zou laten zien dan meerdere geleidelijke prijsverhoging tot eenzelfde bedrag. De helft van de sigarettenrokers heeft een beperkte prijsstijging voorgelegd gekregen, beginnend bij €8,20. Deze resultaten werden hierboven in paragraaf 3.3. gerapporteerd. De andere helft heeft een

grotere prijsstijging voorgelegd gekregen, beginnend bij €14, dus vrijwel een verdubbeling van de prijs die ten tijde van de voormeting nog gold (circa €7,20). De mogelijke omslagpunten van de beperkte prijsstijging liggen tussen €8,20 en €12,70 (zonder open antwoorden). De mogelijke omslagpunten van de grotere prijsverhogingen liggen tussen €10,50 en €20 (ook zonder open antwoorden). Tabel 8 toont de omslagpunten voor de groep die een grote prijsverhoging voorgelegd kreeg.

Tabel 8 Gemiddelde omslagpunten sigarettenrokers voor vier verschillende gedragsopties – beperkte prijsverhoging versus grote prijsverhoging

Gedragsoptie	Beperkte prijsverhoging	Grote prijsverhoging
Minder sigaretten gaan roken	€10,28	€12,22
Overstappen op een goedkoper product	€11,08	€13,33
Stoppen met roken	€11,86	€13,72
Sigaretten kopen in het buitenland	€11,94	€14,67

De omslagpunten voor de groep die in de vragenlijst over gedragsverandering te maken kreeg met de beperkte prijsverhoging zijn logischerwijs lager dan de omslagpunten voor de groep die te maken kreeg met de grote prijsverhoging. De volgorde van omslagpunten van de groep die de grote prijsverhoging heeft voorgelegd gekregen in de vragenlijst over gedragsverandering was echter hetzelfde als bij de groep die een minder grote prijsverhoging voorgelegd kreeg. Ook bij deze groep sigarettenrokers is het omslagpunt voor de optie minder roken het laagst. Bij een prijs van gemiddeld €12,22 per standaardpakje sigaretten gaven de respondenten aan minder te gaan roken. Naar het buitenland gaan voor het kopen van sigaretten had het hoogste omslagpunt. Deze gedragsverandering wordt waarschijnlijker naarmate de prijs stijgt, zoals te zien is in figuur 14.

Figuur 14 Voorgenomen gedragsverandering per gedragsoptie bij verschillende hypothetische prijzen voor sigarettenrokers – grote prijsverhoging

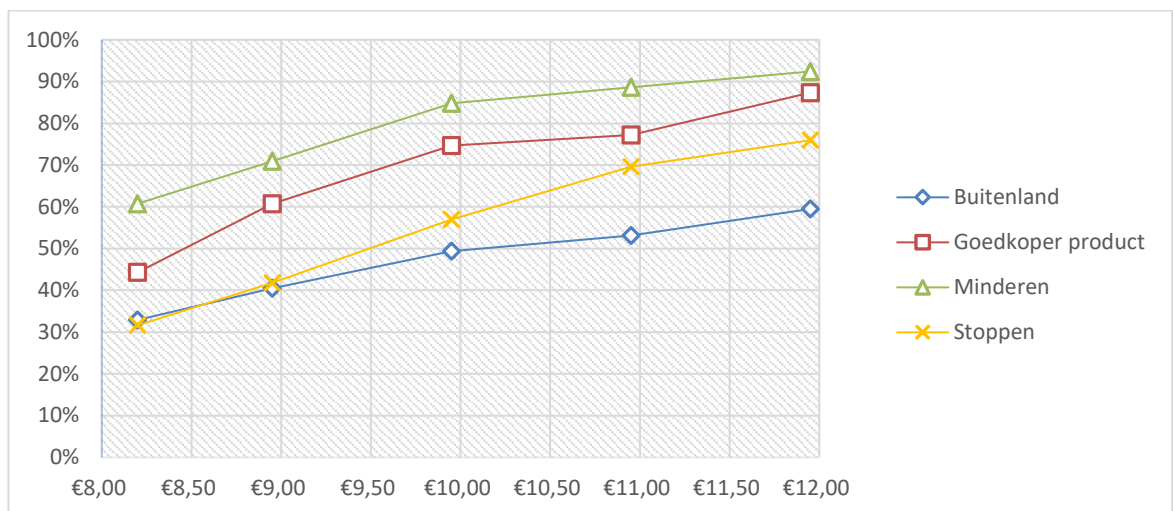
Ondanks de verschillende prijzen die de twee groepen sigarettenrokers voorgelegd kregen, komen de patronen tussen de beide groepen

overeen. Tabellen A6 t/m A8 in bijlage 5 tonen een verdeling van de omslagpunten per groep. Het lijkt er op dat een bepaalde groep rokers bij de eerste prijsverhoging die werd voorgelegd, onafhankelijk van de hoogte van die prijsverhoging, aangeeft zijn/haar gedrag te gaan veranderen.

Van de groep respondenten die de grote prijsverhoging voorgelegd kregen, gaf 61 procent aan te zullen stoppen met roken bij een prijs van €14 per pakje. Binnen de groep respondenten die de beperkte prijsverhoging voorgelegd kregen, is dit 70 procent (wanneer alle open antwoorden meegenomen worden). De prijs in één keer verhogen tot €14 leidt in dit geval dus niet tot meer stoppers dan wanneer deze (hypothetisch) geleidelijk verhoogd wordt. Ook voor de andere gedragsopties kwam er geen duidelijk shockeffect van een grote prijsverhoging ineens naar voren.

3.5 Resultaten voor jongere respondenten (18-24 jaar)

Jongeren lijken iets prijsgevoeliger te zijn dan alle rokers gezamenlijk. Figuur 15 laat de voorgenomen gedragsveranderingen van de jongste groep respondenten (18 tot en met 24 jaar) zien, bij relatief beperkte prijsverhogingen. Figuur 16 toont dezelfde gegevens voor jongeren die de grote prijsverhogingen voorgelegd kregen. De relatieve aantrekkelijkheid van de vier uitgevraagde gedragsveranderingen is hetzelfde als bij alle respondenten, d.w.z. minderen met roken als meest waarschijnlijke gedragsverandering en kopen in het buitenland als minst waarschijnlijke gedragsverandering. De groep die zelfs bij de hoogst voorgelegde prijzen denkt te blijven roken (14 procent) is wat kleiner dan bij alle rokers gezamenlijk (24 procent). Ook hieruit kan afgeleid worden dat jongere rokers wat prijsgevoeliger zijn. Wellicht is ook het rookgedrag bij deze groep rokers nog minder ingesleten, waardoor stoppen vaker een optie blijft. Omdat er maar negen shagrokers in deze jongste leeftijdsgroep zaten kunnen de gegevens voor deze groep hier niet afzonderlijk weergegeven worden.

Figuur 15 Vier vormen van voorgenomen gedragsverandering bij hypothetische prijzen van sigaretten – jongeren van 18-24 jaar (groep met beperkte prijsverhoging)

Figuur 16 Vier vormen van voorgenomen gedragsverandering bij hypothetische prijzen van sigaretten – jongeren van 18-24 jaar (groep met grote prijsverhoging)

Ook voor jongeren geldt dat er relatief weinig verschil is in de verwachting aangaande gedragsverandering naar aanleiding van hypothetische prijsverhogingen tussen de groepen met een beperkte en een forse prijsverhoging. De percentages respondenten die aangeven hun rookgedrag bij een bepaalde prijs te veranderen verschillen weinig tussen beide varianten van de vragenlijst. Ook voor jongeren lijkt het zo te zijn dat een groot deel de eerst voorgelegde hypothetische prijs denkt aan te grijpen voor een gedragsverandering, ongeacht de hoogte van het bedrag dat voor een pakje sigaretten betaald moet worden. De verwachting dat een grote prijsverhoging voor een shockeffect zal zorgen en veel rokers extra zal laten stoppen in vergelijking met een geleidelijke prijsverhoging tot hetzelfde bedrag kan op basis van dit vragenlijstonderzoek dus niet bevestigd worden.

3.6 Conclusie voormeting

Sigarettenrokers gaven bij de voormeting aan anders te zullen reageren op de accijnsverhoging van 1 april dan shagrokers. Voor sigarettenrokers was minder roken gemiddeld gezien de gedragsoptie die als eerste werd overwogen als reactie op de voorgelegde prijsverhogingen. Naar het buitenland gaan voor rookwaren zagen sigarettenrokers gemiddeld als de minst waarschijnlijke vorm van gedragsverandering, ze zouden nog eerder stoppen met roken. Voor shagrokers is overstappen op een goedkoper product de meest waarschijnlijke vorm van gedragsverandering, en stoppen met roken de laatste optie die overwogen werd. Respondenten die het dichtst bij een grens wonen gaven aan eerder (bij een lagere prijsverhoging) bereid te zijn naar het buitenland te reizen voor rookwaren dan de rokers die verder van een grens wonen. In totaal gaf 20 procent van de respondenten aan dat ze hun rookwaren altijd (5 procent) of regelmatig (15 procent) in het buitenland kopen. De groepen die al gewend zijn aan het kopen in het buitenland lieten veel lagere omslagpunten voor kopen in het buitenland zien dan de groepen die zelden of nooit in het buitenland rookwaren kopen.

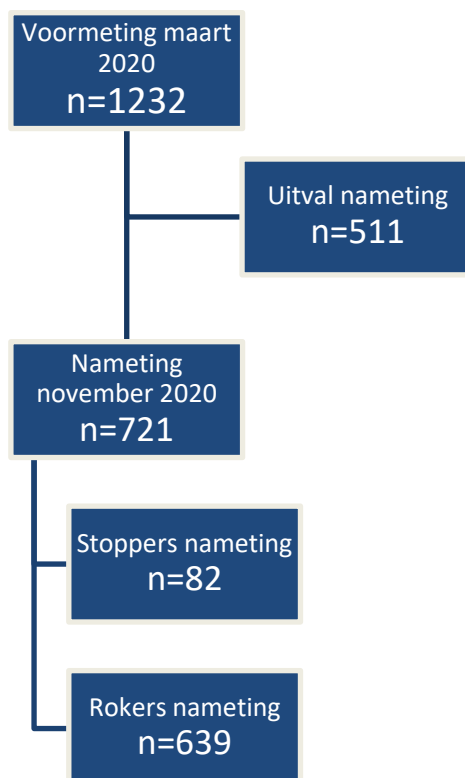
Het lijkt weinig uit te maken of rokers meerdere beperkte of één grote prijsverhoging voorgelegd krijgen. Zowel in de groep met een relatief beperkte als in de groep met een grote prijsverhoging gaf een aanzienlijk deel van de respondenten aan dat ze bij de eerste prijsverhoging die werd voorgelegd al een gedragsverandering zouden maken. Voor wat betreft minderen met roken waren dit vaker respondenten die ook aangaven binnen één of binnen zes maanden te willen stoppen met roken. Voor sigarettenrokers waren de respondenten die aangaven te zullen stoppen met roken bij de eerst voorgelegde prijs ook vaker mensen die sowieso binnen één of zes maanden wilden stoppen met roken. Voor wat betreft overstappen op een goedkoper product of rookwaren kopen in het buitenland was er geen duidelijke relatie met de intentie tot stoppen met roken.

Jongere rokers lijken iets prijsgevoeliger dan alle rokers gezamenlijk. De percentages jongere rokers die bij bepaalde hypothetische prijzen voor een pakje sigaretten aangaven het rookgedrag te veranderen lagen iets hoger dan bij alle rokers gezamenlijk. De relatieve aantrekkelijkheid van de vier voorgelegde gedragsopties is echter hetzelfde: allereerst minderen met roken, daarna overstappen op een goedkoper product, gevolgd door stoppen met roken en kopen in het buitenland.

4 Resultaten nameting

4.1 Achtergrondkenmerken respondenten en vergelijking met voormeting

De 1232 respondenten die de vragenlijst van de voormeting hebben ingevuld zijn in november 2020 allemaal benaderd voor de nameting. Uiteindelijk is de vragenlijst van de nameting ingevuld door 721 respondenten (respons van 59 procent). Binnen deze groep waren sinds de voormeting 82 respondenten (11,4 procent) gestopt met roken. Er bleven daardoor 639 rokers over die tijdens de nameting nog rookten en die zowel de vragenlijst van de voor- als de nameting hebben ingevuld. Figuur 17 laat een flowchart zien van de genoemde aantallen.

Figuur 17 Respondenten voormeting en nameting, het aantal uitvallers en het aantal rokers die gestopt zijn.

Tabellen 9 en 10 laten de geslachts- en leeftijdsverdeling van respondenten van de nameting zien. Het geslacht van respondenten was gelijk verdeeld. Oudere rokers waren iets oververtegenwoordigd in de nameting, ook in vergelijking met de voormeting.

Tabel 9 Vergelijking van geslacht van respondenten die meededen aan de voormeting en nameting

Geslacht	Voormeting	Nameting
Vrouw	55%	51%
Man	45%	49%

Tabel 10 Vergelijking van de leeftijdsverdeling van respondenten die meededen aan de voormeting en nameting

Leeftijd	Voormeting	Nameting
18-29 jaar	23%	18%
30-44 jaar	26%	25%
45-59 jaar	25%	26%
60 en ouder	26%	31%

Ook de verdeling in opleidingsniveau (tabel 11) is vergelijkbaar tussen de voor- en nameting. Mensen die langer roken zijn bij de nameting oververtegenwoordigd vergeleken met de voormeting, zie tabel 12.

Tabel 11 Vergelijking van het opleidingsniveau van respondenten die meededen met de voormeting en nameting

Opleidingsniveau	Voormeting	Nameting
Hoog	39%	40%
Midden	42%	41%
Laag	19%	19%

Tabel 12 Vergelijking van het aantal jaren dat respondenten die meededen aan voormeting en nameting roken

Aantal jaren	Voormeting	Nameting
0-4	15%	8%
5-9	18%	12%
10-14	11%	9%
15-19	10%	7%
20-24	10%	10%
25-29	7%	8%
30-34	8%	10%
35-39	4%	6%
40-44	5%	9%
45+	12%	21%

Kenmerken van rokers die gestopt zijn

Van de totale groep die de vragenlijst van de nameting heeft ingevuld zijn 82 personen (11 procent) gestopt met roken. De gemiddelde leeftijd van deze groep (44 jaar) ligt iets lager dan de gemiddelde leeftijd van de hele groep die meedeed aan de nameting (48 jaar). De verdeling in opleidingsniveau van de stoppers is gelijk aan de verdeling van de hele sample. Van de groep stoppers rookte 20 procent pas vier jaar of korter, in de hele sample is dit 8 procent. De meest genoemde redenen om te stoppen waren gezondheid (76 procent) en financiële redenen (44 procent). Daarnaast gaf 13 procent van de respondenten aan dat COVID-19 een belangrijke reden was om te stoppen met roken (er

waren meerdere antwoorden mogelijk). De verdeling sigarettenrokers – shagrokers was gelijk onder stoppers vergeleken met de hele sample.

4.2 Gerapporteerde gedragsverandering

Er zijn 4 verschillende reacties op een prijsverhoging onderzocht: stoppen met roken, minder roken, overstappen op een ander/goedkoper product, en naar het buitenland gaan voor rookwaren.

Tabel 13 Gerapporteerde vormen van gedragsverandering sinds 1 april 2020*

Gestopt met roken	11%
Minder gaan roken	25%
Overgestapt op een goedkoper product	8%
Naar het buitenland gegaan voor rookwaren	4%

* één persoon kan meerdere gedragsveranderingen rapporteren

Het is 11 procent van de rokers gelukt om te stoppen met roken. Hiervan gaf 29 procent tijdens de voormeting aan binnen één maand te willen stoppen, 48 procent wilde binnen zes maanden stoppen, en de overige 23 procent gaf aan niet van plan te zijn te gaan stoppen met roken in de toekomst. Voor 15 procent van de stoppers was de accijnsverhoging de belangrijkste reden om (te proberen) te stoppen. Voor nog eens 39 procent was de accijnsverhoging een reden om (te proberen) te stoppen, maar niet de belangrijkste. Naast de 11 procent stoppers heeft nog 30 procent een poging gedaan om te stoppen met roken in het afgelopen half jaar. Het is mogelijk meerdere gedragsveranderingen gemaakt te hebben, zo is er bijvoorbeeld overlap tussen het aantal mensen dat een stoppoging gedaan heeft en minder is gaan roken. In totaal heeft van alle personen die de nameting hebben ingevuld 43 procent op de een of andere manier gereageerd op de accijnsverhoging, hetzij door middel van een niet succesvolle stoppoging, hetzij door te kiezen voor een of meer van de uitgevraagde gedragsveranderingen.

Van de vier vormen van gedragsverandering die we zowel in de voor- als nameting hebben uitgevraagd bleek minder roken de meest gerapporteerde vorm van gedragsverandering te zijn; 25 procent van de deelnemers aan de nameting gaf aan minder te zijn gaan roken.

Naast het antwoord op de vraag of respondenten minder zijn gaan roken hebben we ook op beide meetmomenten het aantal sigaretten dat per dag gerookt wordt uitgevraagd. Dit geeft een mogelijkheid om antwoorden uit de voor- en nameting te vergelijken en vormt een tweede bron van gegevens over verandering in rookgedrag, naast de zelfrapportage over aanpassing in gedrag sinds 1 april 2020. Tabel 14 toont het verschil in aantal sigaretten dat dagelijks gerookt werd tussen de voor- en nameting, voor alle deelnemers die niet gestopt zijn met roken. Deze gegevens laten zien dat 29 procent van de deelnemers die ten tijden van de nameting niet waren gestopt minder is gaan roken. Deze groep is dus iets groter dan de groep die aangeeft minder te zijn gaan roken sinds 1 april (25 procent). Maar daarnaast is een nog iets grotere groep (32 procent) juist meer gaan roken. Een groot deel van de respondenten (39 procent) heeft aangegeven een zelfde aantal

sigaretten per dag te roken als tijdens de voormeting.

Tabel 14 Het verschil in gemiddeld aantal sigaretten per dag; vergelijking gerapporteerde aantallen bij voor- en nameting (exclusief stoppers)

10 of meer sigaretten/shag per dag meer gaan roken	19	3%
7-9 sigaretten/shag per dag meer gaan roken	8	1%
4-6 sigaretten/shag per dag meer gaan roken	70	11%
1-3 sigaretten/shag per dag meer gaan roken	105	17%
Gelijk	245	39%
1-3 sigaretten/shag per dag minder gaan roken	98	15%
4-6 sigaretten/shag per dag minder gaan roken	65	10%
7-9 sigaretten/shag per dag minder gaan roken	8	1%
10 of meer sigaretten/shag per dag minder gaan roken	18	3%
Totaal	636	100%

Overstappen op een ander en/of goedkoper product is gedaan door 8 procent van de respondenten. Hiervan zijn de meesten overgestapt op een ander merk sigaretten (2 procent), of een ander merk shag (2 procent). Een deel (1 procent) is overgestapt van sigaretten naar shag, en 2 procent is naar de e-sigaret overgestapt. Een kleiner deel is zelf sigaretten gaan schieten (<1 procent), overgestapt op heated tobacco products (<1 procent) of op iets anders (<1 procent).

Een klein deel van de respondenten (4 procent) gaf tijdens de nameting aan dat ze na 1 april (vaker) naar het buitenland zijn gereisd om rookwaren aan te schaffen. Van het deel dat tijdens de nameting nog rookte, kocht 6 procent altijd rookwaren in het buitenland, en 12 procent deed dit regelmatig. Meer dan de helft (53 procent) heeft het afgelopen jaar wel eens rookwaren in het buitenland gekocht. Dit gebeurde binnen deze groep ongeveer even vaak in België (20 procent) als in Duitsland (18 procent), en minder vaak in Luxemburg (10 procent). Daarnaast kocht 18 procent van de deelnemers die het afgelopen jaar wel eens rookwaren in het buitenland heeft gekocht deze rookwaren in andere landen dan de hierboven genoemde landen. Deelnemers gaven aan dat deze andere landen voornamelijk de landen zijn waar ze op vakantie gingen, of voor een andere gelegenheid, bijvoorbeeld vanwege werk, waren. In het buitenland worden voornamelijk pakjes en sloffen sigaretten gekocht, gemiddeld ongeveer 1-2 sloffen (10-20 pakjes). Potten tabak worden minder vaak in het buitenland gekocht.

Ondanks dat maar 4 procent (vaker) naar het buitenland gaat voor rookwaren na de accijnsverhoging van 1 april, komt een groter deel van de tabaksproducten die gebruikt worden uit het buitenland. Uit de voormeting bleek al dat 20 procent van de respondenten altijd of regelmatig rookwaren in het buitenland haalt. Ook kunnen tabaksproducten meegenomen worden door anderen. Tabel 15 laat de antwoorden van de respondenten zien op de vraag welk deel van de tabaksproducten die zij gebruiken afkomstig is uit het buitenland. Bijna een derde van de respondenten geeft aan dat minstens de helft van de tabaksproducten die zij gebruiken in het buitenland gekocht zijn. We

weten niet hoe vaak respondenten dit zelf gaan kopen, laten kopen door anderen of gebruik maken van bestellingen via websites, illegale handel etc. Het verschil tussen enerzijds de 20 procent die altijd of regelmatig in het buitenland kocht en 4 procent die vanwege accijnsverhoging extra naar het buitenland ging en anderzijds de 31 procent (tabel 15) die aangeeft dat de helft of meer van hun rookwaren uit het buitenland afkomstig is maakt het aannemelijk dat rookwaren ook vaak door anderen meegenomen worden.

Tabel 15 Deel van de rookwaren die de respondenten gebruiken dat uit het buitenland afkomstig is (gegevens nameting)

Alles	81	13%
Het grootste deel (Ongeveer) de helft	63	10%
Een klein deel	49	8%
Niets	124	19%
	322	50%
Totaal	639	100.00

4.3 Gedragsverandering bij jongere respondenten

Tabel 16 geeft de gerapporteerde vormen van verandering van het rookgedrag weer alleen voor de jongere respondenten (18-24 jaar). De iets hogere prijsgevoeligheid die uit de voormeting al bleek (zie paragraaf 3.5) zien we ook terug in deze resultaten. Waar in de totale groep respondenten 11 procent is gestopt met roken in de periode tussen voor- en nameting lag dit percentage voor jongeren op 18 procent. Daarnaast is een groter deel (39 procent) minder gaan roken.

*Tabel 16 Gerapporteerde vormen van gedragsverandering sinds 1 april 2020 onder jongeren (18 t/m 24 jaar)**

Gestopt met roken	18%
Minder gaan roken	39%
Overgestapt op een goedkoper product	10%
Naar het buitenland gegaan voor rookwaren	2%

* één persoon kan meerdere gedragsveranderingen rapporteren

4.4 Overeenstemming tussen veronderstelde en gerapporteerde gedragsverandering

Tabel 17 laat de overeenkomsten zien tussen de gedragseffecten die respondenten bij de voormeting verwachtten van een verhoging van de accijns op tabak en wat respondenten bij de nameting rapporteren te hebben gedaan. Deze percentages gaan over de overeenkomsten tussen de voorgenomen gedragsverandering bij een hypothetische prijs van €8,20 per pakje en de daadwerkelijke gedragsverandering na de accijnsverhoging. In de voormeting kregen respondenten hypothetische toekomstige prijzen van een pakje sigaretten of shag voorgelegd met de vraag of ze bij die prijs een van de vier aanpassingen van het rookgedrag dachten te gaan maken.

Tabel 17 Overeenkomst tussen voorgenomen gedrag tijdens voormeting en gerapporteerd gedrag tijdens nameting

Gedragsverandering	Sigarettenrokers	Shagrokers
Stoppen met roken	15%	13%
Minder sigaretten gaan roken	39%	26%
Overstappen op een goedkoper product	14%	10%
Rookwaren kopen in het buitenland	5%	10%

De voorgenomen gedragsveranderingen uit de voormeting zijn grotendeels niet nagekomen. Van de sigarettenrokers die aangaven te stoppen met roken bij een prijs van €8,20 heeft 15 procent dit daadwerkelijk gedaan na de accijnsverhoging. Wel heeft 52 procent van deze groep een poging tot stoppen gedaan. Voor shagrokers is de overeenkomst tussen voorgenomen en gerapporteerde gedragsverandering wat betreft stoppen met roken met 13 procent iets lager. Onder shagrokers heeft 36 procent van de groep die aangaf te gaan stoppen bij een prijs van €13,20 een stoppoging gedaan. Wel is het zo dat de prijs van een pakje sigaretten voorgelegd in de voormeting iets hoger was dan de uiteindelijke prijs van een pakje na de accijnsverhoging. De prijs van de meest gerookte sigaretten is in de praktijk gestegen van €7,20 naar ongeveer €8,00, en niet naar €8,20 zoals in de voormeting werd uitgevraagd. De gewogen gemiddelde verkoopprijs voor sigaretten (WAP) lag in 2020 met €7,16 zelfs nog fors onder dit bedrag. Bij zowel sigarettenrokers als shagrokers is het aandeel stoppers niet significant hoger in de groep die voor de accijnsverhoging aangaf te gaan stoppen bij een prijsverhoging, in vergelijking met de groep die aangaf dan niet te gaan stoppen.

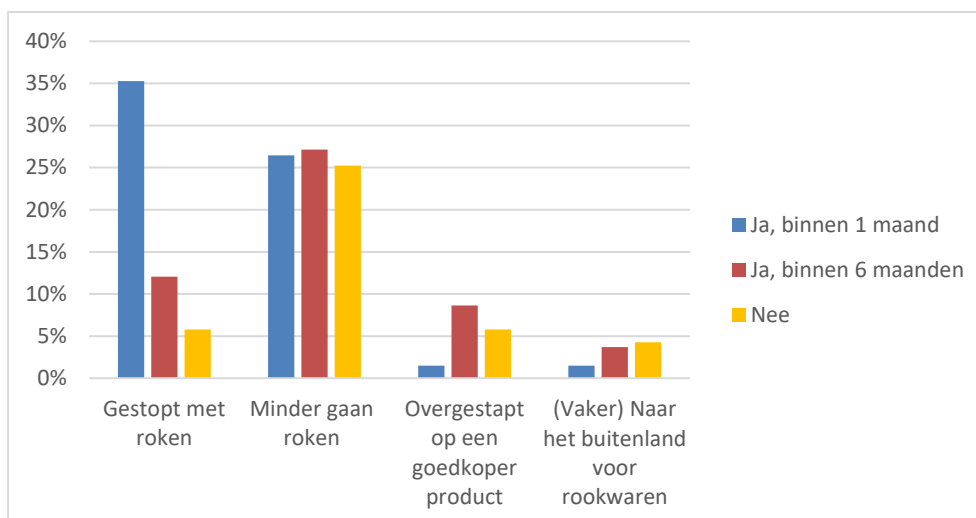
Veel rokers gaven in de voormeting aan te zullen gaan minderen met roken. Van de sigarettenrokers gaf 39 procent aan dit voornemen nagekomen te zijn, van de shagrokers 26 procent. Het aandeel rokers dat daadwerkelijk minder is gaan roken is hier wel significant hoger onder de groep die voor de accijnsverhoging aangaf dit te gaan doen na de prijsverhoging, in vergelijking met de groep die aangaf dit niet te zullen doen. Dit geldt zowel voor sigarettenrokers en voor shagrokers.

Voor overstappen op een ander of goedkoper product is 14 procent van de sigarettenrokers zijn voornemen nagekomen. Voor shagrokers is dit 10 procent. Het aandeel rokers dat na de accijnsverhoging echt is overgestapt op een goedkoper product is zowel voor sigarettenrokers als voor shagrokers niet significant hoger in de groep die voornemens was dit te doen dan in de groep die verwachtte niet te zullen overstappen op een goedkoper product.

Van de sigarettenrokers die aangaven naar het buitenland te zullen gaan na de accijnsverhoging heeft 5 procent dit ook waargemaakt. Voor shagrokers is dit 10 procent. Dit percentage is niet significant hoger in de groepen sigaretten- en shagrokers die in de voormeting aangaven naar het buitenland te zullen gaan dan in de groepen die aangaven dit niet te zullen doen (zie tabellen A15 t/m A17 in bijlage 6).

In het algemeen is er dus een geringe overeenstemming tussen voorgenomen en gerapporteerde gedragsverandering. Alleen rokers die zich voornamen om bij een prijs van minimaal €8,20 (sigaretten) en €13,20 (shag) minder te gaan roken hebben dit ook significant vaker gedaan dan rokers die dachten niet te gaan minderen met roken. Voor alle andere gerapporteerde gedragsveranderingen is er geen relatie met de voorgenomen gedragsverandering, de gerapporteerde gedragsveranderingen na de prijsverhoging komen niet significant vaker voor bij rokers die aangaven hun gedrag wel te zullen veranderen dan bij rokers die verwachtten hun gedrag niet te zullen veranderen na een prijsverhoging. De in de voormeting uitgevraagde hypothetische prijzen liggen echter wel fors hoger dan de WAP, de gewogen gemiddelde verkoopprijs, die in 2020 €7,16 per pakje sigaretten en €11,17 per pakje shag bedroeg. De daadwerkelijke noodzaak tot gedragsverandering zal gemiddeld dus wat lager hebben gelegen dan bij een prijsstijging die zo groot was geweest als uitgevraagd in de voormeting. Het grote gat tussen voorgenomen en gerealiseerd gedrag kan daarmee deels verklaard worden.

Een tweede manier om naar de overeenstemming tussen voorgenomen gedragsverandering en gerealiseerde gedragsverandering te kijken is om de intentie tot stoppen met roken (binnen één of zes maanden of nooit) af te zetten tegen de gerapporteerde gedragsverandering tijdens de nameting. Figuur 18 laat deze relatie zien voor de vier uitgevraagde vormen van gedragsverandering. Van de deelnemers die tijdens de voormeting aangaven binnen één maand te willen stoppen met roken, heeft 35 procent dit ook daadwerkelijk gedaan. Voor de andere drie vormen van gedragsverandering is er geen relatie tussen de intentie tot gedragsverandering en gerealiseerde gedragsverandering.

Figuur 18 Intentie tot stoppen met roken tijdens de voormeting en gerapporteerde gedragsverandering in nameting.

4.5 Invloed van COVID-19 pandemie op rookgedrag

Tussen de voor- en nameting was COVID-19 niet weg te denken uit de samenleving en het is zeer waarschijnlijk dat de resultaten van de nameting door COVID-19 beïnvloed zijn. Van de rokers in dit onderzoek, gevraagd naar de invloed van COVID-19 op hun rookgedrag, gaf 19

procent aan minder tabak te gebruiken sinds de COVID-19 pandemie, en 17 procent gebruikte juist meer tabak. Uit de nameting blijkt dat COVID-19 voor 13 procent van de stoppers een van de belangrijkste redenen om te stoppen met roken was. Uit onderzoek van de gedragsunit van het RIVM blijkt dat een flink deel van de rokers aangeeft sinds de COVID-19 pandemie meer (29 procent) of minder (20 procent) te zijn gaan roken [21]. In het onderzoek van de gedragsunit wordt niet gevraagd naar de invloed van de accijnsverhoging, maar het is zeker mogelijk dat deze cijfers over aanpassing van rookgedrag mede door de accijnsverhoging beïnvloed zijn. De effecten van accijnsverhoging en COVID-19 op het rookgedrag zijn moeilijk onafhankelijk van elkaar te beoordelen omdat accijnsverhoging en COVID-19 gelijktijdig plaatsvonden. Daarnaast is het mogelijk dat rokers minder snel naar het buitenland zijn gegaan om rookwaren te kopen, onder andere doordat de grenzen met België bijna drie maanden gesloten zijn geweest of omdat er een beroep op Nederlanders werd gedaan om niet onnodig te reizen (zie paragraaf 2.5.1). Tabel 18 laat veranderingen in het aankoopgedrag over de grens zien voor dat deel van de respondenten dat ook vóór de accijnsverhoging al wel eens rookwaren in het buitenland kocht. De stellingen over de invloed van COVID-19 op het aankoopgedrag in het buitenland zijn alleen aan deze groep respondenten voorgelegd.

Tabel 18 Stelling over frequentie van rookwaren in het buitenland kopen tijdens de COVID-19 pandemie

"Vergeleken met de periode vóór de COVID-19 / Corona uitbraak ben ik ... naar het buitenland geweest voor rookwaren"		
	Aantal	%
Veel minder vaak	123	36%
Minder vaak	97	28%
Net zo vaak	108	32%
Vaker	13	4%
Totaal	341	100%

Ongeveer tweederde (64 procent) van de rokers die wel eens rookwaren in het buitenland heeft gekocht is dit door COVID-19 veel minder vaak of minder vaak gaan doen. Ook geeft meer dan de helft (52 procent) van deze groep respondenten aan het eens te zijn met de stelling dat het gedeeltelijk sluiten van de grenzen ervoor gezorgd heeft dat zij minder vaak rookwaren in het buitenland zijn gaan kopen dan zij normaal gesproken zouden hebben gedaan (tabel 19). Dit is 28 procent van de hele groep rokers in de nameting. Iets minder dan de helft (43 procent) van de groep rokers die wel eens rookwaren in het buitenland koopt is het eens met de stelling dat zij minder vaak rookwaren in het buitenland gingen kopen om de kans op een besmetting te verkleinen (tabel 20).

Tabel 19 Stelling over rookwaren kopen in het buitenland in combinatie met het sluiten van de grenzen tijdens de COVID-19 pandemie

“Door het gedeeltelijk sluiten van de grenzen ben ik minder vaak naar het buitenland gegaan voor rookwaren dan dat ik normaal zou doen”		
	Aantal	%
Helemaal mee eens	58	17%
Mee eens	120	35%
Niet eens, maar ook niet oneens	72	21%
Mee oneens	46	13%
Helemaal mee oneens	35	10%
Weet ik niet	10	3%

Tabel 20 Stelling over rookwaren kopen in het buitenland en het risico op een besmetting tijdens de COVID-19 pandemie

“Om de kans op een Corona besmetting te verkleinen ben ik minder vaak naar het buitenland gegaan voor rookwaren dan dat ik normaal zou doen”		
	Aantal	%
Helemaal mee eens	51	15%
Mee eens	94	28%
Niet eens, maar ook niet oneens	82	24%
Mee oneens	55	16%
Helemaal mee oneens	47	14%
Weet ik niet	12	4%

4.6 Conclusie nameting

De nameting is ingevuld door iets meer dan de helft (59 procent) van de oorspronkelijke groep die de vragenlijst in maart heeft ingevuld. De achtergrondkarakteristieken van de beide groepen zijn niet significant verschillend, al deden aan de nameting meer rokers mee die al 20 jaar of langer rookten. Een deel van de rokers (11 procent) is in de tussentijd gestopt, waarbij gezondheid als belangrijkste reden om te stoppen werd genoemd. Van de jongere rokers (18 t/m 24 jaar) is tussen de voor- en nameting 18 procent gestopt met roken.

Van de vier gedragsopties die zowel in de voor- als in de nameting onderzocht zijn (stoppen, minderen, overstappen op een goedkoper product, naar het buitenland gaan om rookwaren te kopen) is minder roken de gedragsverandering die het meest (25 procent) werd gerapporteerd. Daarnaast heeft 30 procent van de deelnemers uit de nameting een stoppoging gedaan sinds 1 april 2020. Overstappen op een goedkoper product (8 procent) en (vaker) naar het buitenland voor rookwaren (4 procent) werd minder vaak gerapporteerd. Wel gaf 31 procent van de respondenten aan dat minstens de helft van de tabaksproducten die zij gebruiken in het buitenland gekocht zijn. Een deel van de respondenten (32 procent) gaf in de nameting aan dat zij sinds de voormeting gemiddeld meer sigaretten per dag zijn gaan roken.

Uit een vergelijking tussen de voornemens tot gedragsverandering voor aanvang van de accijnsverhoging en het werkelijk gerapporteerde gedrag na de accijnsverhoging blijkt dat maar een klein deel van de respondenten de voornemens ook echt heeft waargemaakt. De enige vorm van gedragsverandering waarbij de respondenten die voornemens waren om het gedrag te veranderen dit ook daadwerkelijk vaker hebben gedaan dan degenen die dat voornemen niet hadden is minder roken. Voor alle andere vormen van gedragsverandering geldt dat de veranderingen na invoering van de accijnsverhoging net zo vaak voorkwamen bij degenen die verwachtten geen aanpassing in het rookgedrag te maken bij een prijsverhoging dan bij degenen die verwachtten dat wel te doen. De voorspellende waarde van voorgenomen gedragsveranderingen is dus heel klein, rokers die verwachtten te stoppen met roken, over te stappen op een goedkoper product of vaker in het buitenland te gaan kopen hebben dit niet vaker gedaan dan rokers die verwachtten dit niet te doen. Wel is het zo dat 35 procent van de rokers die tijdens de voormeting aangaven dat ze binnen één maand wilden stoppen met roken dit ook daadwerkelijk gerealiseerd heeft.

We zien veel verandering in gerapporteerd rookgedrag tussen de voor- en nameting. Dat kan niet zonder meer toegeschreven worden aan de accijnsverhoging omdat ook COVID-19 voor veranderingen in het rookgedrag kan hebben gezorgd. Veel Nederlanders hebben in 2020 hun rookgedrag aangepast, zowel in positieve zin (minder roken) als in negatieve zin (meer roken). De onafhankelijke invloed van de accijnsverhoging en van COVID-19 op de waargenomen gedragsverandering kan op basis van onze gegevens niet vastgesteld worden.

Uit onze gegevens blijkt dat een klein deel van de respondenten (4 procent) na invoering van de accijnsverhoging vaker tabakswaaren in het buitenland is gaan kopen. Omdat tegelijkertijd tweederde van de respondenten aan heeft gegeven door COVID-19 minder vaak over de grens te zijn gaan kopen dan voor aanvang van de pandemie kunnen we concluderen dat de grenseffecten van de accijnsverhoging zonder COVID-19 waarschijnlijk groter zouden zijn geweest dan nu waargenomen werd.

5 Discussie en conclusie

5.1 Conclusie

Het onderzoek naar gedragsverandering naar aanleiding van accijnsverhoging op tabak kende twee momenten van dataverzameling. Er werden twee vragenlijsten afgenomen bij dezelfde respondenten, voor en na de accijnsverhoging van 1 april 2020. Tijdens de voormeting werd respondenten gevraagd wat voor gedrag ze zullen vertonen bij een bepaalde prijs voor een standaardpakje sigaretten of shag. Deze vragenlijst is afgenomen in maart 2020, dus vóór de accijnsverhoging op 1 april 2020. De tweede vragenlijst is in november 2020 afgenomen. Bij deze tweede vragenlijst werd gevraagd of de respondent het rookgedrag daadwerkelijk heeft aangepast. De resultaten van de voormeting zijn gebaseerd op zogenoemde stated preferences: wat de respondenten aangeven te gaan doen bij een bepaalde hypothetische prijs. De resultaten van de nameting laten de revealed preferences zien: op wat voor manier de respondenten hun gedrag in de praktijk hebben aangepast na de accijnsverhoging.

Aan de voormeting namen 1232 rokers deel. Voor verschillende hypothetische prijzen, te beginnen bij €8,20, werd gevraagd of rokers verwachten bij die prijs te stoppen, te minderen, over te stappen op een goedkoper product of in het buitenland te gaan kopen. Een groot deel van de rokers gaf aan het gedrag te veranderen bij hogere prijzen. Van de sigarettenrokers zegt 30 procent te gaan stoppen bij een prijs van €8,20 (een prijsverhoging van €1 per standaard pakje ten opzichte van de prijs van de meest gerookte merken op het moment van de voormeting). Voor shagrokers is dit 27 procent (de prijs van een standaardpakje shag steeg met ongeveer €2,50 per 1 april 2020). Precies de helft van de sigarettenrokers (50 procent) dacht minder te gaan roken, onder shagrokers was dit 55 procent. Van de sigarettenrokers zei 38 procent over te stappen op een goedkoper product en 34 procent gaf aan naar het buitenland te reizen voor rookwaren bij een prijs van €8,20 per pakje. Van de groep shagrokers verwachtte 59 procent over te stappen op een goedkoper product, en 46 procent gaf aan naar het buitenland te reizen voor rookwaren na de accijnsverhoging van 1 april. Deze percentages voor verwachte gedragsveranderingen lopen verder op met verder stijgende hypothetische prijzen, wanneer de prijs van een standaardpakje sigaretten bijvoorbeeld €11,95 zou zijn, verwachtte 80 procent te gaan minderen met roken, terwijl 67 procent dacht over te stappen op een goedkoper product, 65 procent te stoppen met roken, en 54 procent naar het buitenland te gaan voor rookwaren. Voor zowel de sigarettenrokers als de shagrokers is het percentage dat aangaf naar het buitenland te reizen voor rookwaren hoger voor de groep die het dichtst bij een grens woont.

Van de sigarettenrokers die op het moment van afname van de vragenlijst alleen rookwaren in het buitenland kopen tijdens vakantie, of nooit rookwaren in het buitenland kopen, gaf 28-30 procent (afhankelijk van het gehanteerde afkappunt) aan bij een prijs van €8,20 naar het

buitenland te gaan voor rookwaren. Bij shagrokers was dit 37-42 procent.

In november 2020 werd de groep respondenten uit het onderzoek dat in maart 2020 gehouden werd uitgenodigd om deel te nemen aan een nameting. Doel van deze nameting was om te onderzoeken in hoeverre het rookgedrag na 1 april 2020 daadwerkelijk veranderd was, en of er overeenstemming was tussen de verwachte gedragsverandering ten tijde van de voormeting en de gerapporteerde gedragsverandering tijdens de nameting. Ongeveer 60 procent van de respondenten die de vragenlijst voor de accijnsverhoging heeft ingevuld heeft ook deelgenomen aan de nameting. Van de respondenten tijdens de nameting was 11 procent gestopt met roken, waarbij de belangrijkste reden om te stoppen de gezondheid was. Minder roken is de meest gerealiseerde gedragsverandering, 25 procent van de respondenten gaf aan dit te hebben gedaan. Overstappen naar een goedkoper product is gedaan door 8 procent, en 4 procent van de respondenten gaf aan sinds de voormeting (vaker) naar het buitenland te gaan voor rookwaren. Daarmee was in het buitenland gaan kopen zowel in de voormeting de minst aantrekkelijke gedragsverandering als in de nameting de minst gerealiseerde gedragsverandering. Ondanks het lage percentage van 4 procent die vaker in het buitenland is gaan kopen na 1 april geeft 31 procent van de rokers aan dat minstens ongeveer de helft van de rookwaren die zij gebruiken uit het buitenland afkomstig is. Ook als consumenten zelf niet direct in het buitenland kopen kunnen rookwaren door anderen meegebracht worden uit het buitenland of kunnen ze onderhands van anderen buitenlandse sigaretten betrekken. De meest betrouwbare schatting van het percentage rookwaren dat in Nederland gerookt wordt maar uit het buitenland afkomstig is, komt uit een zogenaamd "pakjesrapen" onderzoek dat door de Nederlandse douane is uitgevoerd in 2019. Op vooraf bepaalde openbare plaatsen zijn lege verpakkingen van rookwaren verzameld en beoordeeld op hun afkomst (wel of niet voorzien van een Nederlandse accijnszegel). Uit dit onderzoek bleek dat 15,8 procent van alle geraapte pakjes niet in Nederland gekocht was [22].

Uit de nameting blijkt dat er weinig overeenkomst is tussen de verwachte aanpassing van het rookgedrag bij een prijsverhoging van €1 op een pakje sigaretten en €2,50 op een pakje shag en de daadwerkelijk gerapporteerde gedragsverandering. Degenen die tijdens de nameting aangeven hun rookgedrag aangepast te hebben zijn net zo vaak rokers die dachten hun gedrag aan te passen bij een prijsverhoging als rokers die aangaven bij een prijsverhoging te blijven roken, niet over te stappen op een goedkoper product of niet in het buitenland te gaan kopen. Alleen respondenten die tijdens de voormeting aangaven na een prijsverhoging te zullen minderen bleken dit ook daadwerkelijk vaker gedaan te hebben dan rokers die aangaven niet te zullen minderen. De voorspellende waarde van voorgenomen gedragsverandering is dus gering.

5.2 Discussie

Grensverkeer

De keuze van respondenten om tabakswaaren te kopen in het buitenland is deels afhankelijk van de afstand tot aan de grens. De afstand tot de dichtstbijzijnde grens is berekend op basis van de postcode. Per postcode is er gekeken naar de hemelsbrede afstand tot de grens met België en Duitsland. De hemelsbrede afstand tot een bepaald punt kan aanzienlijk verschillen van de afstand (en de reistijd) tot een bepaald punt in de praktijk, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van (snel)wegen. Hoewel de hemelsbrede afstand tot de grens dus een proxy is van de nabijheid van goedkopere sigaretten uit het buitenland laat ons onderzoek duidelijk zien dat personen die dicht bij de grens wonen inderdaad vaker rookwaren in het buitenland kopen. Daarnaast is het ook mogelijk dat iemand vaak in de buurt is van een grens voor bijvoorbeeld werk of familiebezoek, dit is niet meegenomen in ons onderzoek. Personen die in de grensstreek wonen gaan ook voor andere boodschappen vaker naar het buitenland, bijvoorbeeld naar supermarkten, drogisterijen en slijterijen in het grensgebied. Sigaretten kopen in het buitenland past dan in deze gewoonte. De accijnsverhoging blijkt voor weinig respondenten de aanleiding te zijn geweest om vaker in het buitenland te gaan kopen. Dit bevestigt het beeld dat naar voren kwam bij de focusgroepen: een deel van de rokers koopt wel eens rookwaren in het buitenland, maar de accijnsverhoging zal er niet voor zorgen dat ze (vaker) speciaal voor sigaretten naar het buitenland zullen gaan.

Bij de voormeting verwachtte 30 procent van de respondenten dat bij een prijsverhoging tot €8,20 per pakje sigaretten te zullen stoppen met roken, en 34 procent verwachtte dan vaker in het buitenland te gaan kopen. In de praktijk bleek 11 procent van de respondenten gestopt te zijn met roken, terwijl 4 procent vaker in het buitenland is gaan kopen. Zelfs een notoir moeilijke gedragsverandering als stoppen met roken is dus vaker gerapporteerd dan kopen van rookwaren over de grens. Ondanks de sterke toename van grensverkeer die op basis van de voormeting verwacht kon worden blijken dus weinig rokers dit daadwerkelijk in extra aankopen over de grens te hebben omgezet. We denken daarom dat het minder waarschijnlijk is dat een groot deel van de Nederlandse rokers extra naar het buitenland gaan reizen om daar hun rookwaren te kopen bij verdere prijsstijgingen. Daarbij moet aangetekend worden dat de grenzen met België vanwege COVID-19 enige maanden gesloten waren voor niet-noodzakelijk verkeer. De grenzen met Duitsland zijn opengebleven, boodschappen doen over de grens bleef mogelijk. Toch is het waarschijnlijk dat ook hier het grensverkeer door COVID-19 minder frequent was dan normaal. Inderdaad gaf 43 procent van de deelnemers aan de nameting aan het eens te zijn met de stelling dat ze vanwege het besmettingsrisico minder vaak over de grens aankopen had gedaan dan ze normaal gesproken gedaan zouden hebben. Een flink deel (28 procent) van de respondenten die ook voor de accijnsverhoging al rookwaren in het buitenland kochten gaf aan dat ze zonder COVID-19 vaker in het buitenland rookwaren zouden hebben gekocht.

Invloed COVID-19 pandemie op rookgedrag van Nederlanders

Dat ook de COVID-19 pandemie sinds de voormeting van begin maart 2020 een forse invloed heeft gehad op het rookgedrag staat vast. Door COVID-19 zou een deel van de rokers extra gemotiveerd kunnen zijn geweest om te stoppen met roken. In de groep respondenten die deel nam aan de nameting was 11 procent gestopt met roken, daarnaast had 30 procent een stoppoging gedaan sinds de voormeting en 25 procent gaf aan minder te zijn gaan roken. Als de 11 procent stoppers uit deze studie representatief zijn voor het stopgedrag van Nederlandse rokers in 2020 dan zou een combinatie van de accijnsverhoging en verhoogd gezondheidsbewustzijn vanwege COVID-19 kunnen leiden tot een daling van de rookprevalentie in Nederland. In elk geval ligt het percentage stoppers met 11 procent een stuk hoger dan de 2,8 procent rokers die tussen 2018 (21 procent van Nederlanders van 12 jaar en ouder rookte) en 2019 (20,4 procent van Nederlanders van 12 jaar en ouder rookte) zijn gestopt [23]. Gegevens uit de continue monitoring van rookgedrag in Nederland zullen moeten uitwijzen of de stoppers uit 2020 het inderdaad ook op lange termijn volhouden om niet weer te gaan roken.

Shockeffect van prijsverhoging?

De helft van de sigarettenrokers heeft de voormeting uitgevoerd met beperkte prijsverhogingen, de andere helft met grote prijsverhogingen. Deze groepen hadden een verschillend startpunt, andere eindwaarden en dus ook andere berekende omslagpunten (zie paragraaf 3.4 en bijlage 3). Een deel van de eindwaarden overlappen tussen de twee groepen sigarettenrokers. Ondanks de verschillende prijzen die de groepen voorgelegd kregen, komen de patronen tussen deze groepen (de relatieve aantrekkelijkheid van de gedragsopties) overeen. Onafhankelijk van de beperkte of grote prijsverhoging en het type gedragsverandering, geeft verreweg de grootste groep van respondenten die verwacht een gedragsverandering door te voeren aan dit al bij de eerste prijsverhoging die voorgelegd werd te doen. Verdere prijsverhogingen laten de intentie tot gedragsverandering weliswaar nog iets verder oplopen, de grootste "klapper" lijkt te worden gemaakt met de eerste prijsverhoging. Hoewel het aandeel respondenten dat bij die eerst uitgevraagde prijsverhoging aangeeft het gedrag te zullen wijzigen wel hoger ligt bij de groep respondenten die een sterke prijsverhoging voorgelegd kreeg blijft een duidelijk shockeffect -waarbij meer rokers het gedrag zullen veranderen door één grote prijsverhoging dan meerdere kleine prijsverhogingen- uit. Zowel uit de voor- als uit de nameting komen aanwijzingen dat bij elke prijsverandering een deel van de rokers aangeeft het rookgedrag te zullen aanpassen. Mogelijk zijn dit rokers die al van plan zijn om te stoppen en iedere verandering in prijs aangrijpen om de voornemens te realiseren. In die zin lijkt het dus nuttig om met enige regelmaat een substantiële prijsverhoging door te voeren om over de tijd de rookprevalentie verder naar beneden te krijgen. Dit komt overeen met de bevindingen van een recent rapport van het Trimbos-Instituut [8]. Voor wat betreft het voornemen dat in het Preventieakkoord is uitgesproken om de prijs per pakje sigaretten naar €10 te laten stijgen per 2023 lijkt het op basis van de resultaten van dit onderzoek een zinvol advies om deze prijsverhoging in bijvoorbeeld twee kleinere (maar substantiële) stappen van circa €1 te realiseren en niet via één grote prijsverhoging ineens.

Overige observaties

De geobserveerde verschillen tussen voor- en nameting geven aan dat het percentage respondenten dat aangeeft het gedrag aan te passen bij een hypothetische toekomstige prijs geen betrouwbare indicatie is van de te verwachten gedragsverandering. De hypothetische toekomstige prijzen die wij hanteerden in onze voormeting zijn dan ook niet geschikt om gebruikt te worden om te bepalen hoe hoog de toekomstige prijs van tabak moet worden om de rookprevalentie tot een bepaalde waarde te laten dalen.

Een accijnsverhoging is één van de beleidsinstrumenten die is ingezet om het aantal rokers kleiner te maken en er is overtuigend bewijs dat prijsmaatregelen het meest effectieve middel zijn om de rookprevalentie verder naar beneden te brengen [8]. Verbieden van reclame, het uit het zicht plaatsen van de rookwaren in winkels en het vergoeden van stoppen met rokeninterventies zijn voorbeelden van andere beleidsmaatregelen die rokers moeten helpen te stoppen met roken. Het is aannemelijk dat al deze maatregelen helpen om het roken minder aantrekkelijk te maken waardoor minder mensen gaan roken en/of meer rokers zullen stoppen. Eerder onderzoek liet zien dat de rookprevalentie het sterkst daalt bij het gelijktijdig inzetten van een veelheid aan beleidsinstrumenten [24].

Kanttekeningen bij studie

Een aantal tekortkomingen van deze studie moeten genoemd worden. Een daarvan is dat laagopgeleiden ondervertegenwoordigd zijn onder de respondenten. Dit zorgt ervoor dat we geen perfect representatieve steekproef van de Nederlandse rokende bevolking hebben ondervraagd. Wellicht is het aantal rokers dat aangeeft over de grens te kopen hierdoor te hoog ingeschat, bijvoorbeeld omdat een hoger opgeleide groep respondenten vaker over een auto of andere middelen beschikt om naar het buitenland te reizen. Tegelijkertijd zou het percentage dat naar het buitenland wil reizen voor rookwaren onder lager opgeleide rokers hoger kunnen zijn, omdat een lager inkomen eerder aanleiding geeft tot een dergelijke reactie. Een andere tekortkoming van deze studie is dat niet bekend is of de respondenten over eigen vervoer beschikken. Dit zou een belangrijke factor kunnen zijn die de aantrekkelijkheid van grensaankopen van rookwaren bepaalt. Een volgende tekortkoming is dat 59 procent van de respondenten meegedaan heeft aan de nameting. Er is geen non-respons onderzoek gedaan. Mogelijk kon een aantal deelnemers aan de voormeting niet meer bereikt worden. Een andere mogelijkheid is dat ze gestopt zijn met roken en dachten dat invullen van de vragenlijst voor hen niet meer relevant was. Dat zou betekenen dat het percentage stoppers in de nameting (11 procent) mogelijk een onderschatting is van het werkelijke percentage stoppers.

Een methodologische tekortkoming is dat we de gemiddelde omslagpunten hebben berekend terwijl een deel van de respondenten aangaf zelfs bij de hoogst voorgelegde prijs geen gedragsverandering door te zullen voeren, dus te blijven roken. In een aantal berekeningen is daarom gekozen voor arbitraire afkappunten van €30 en €100 bij de antwoorden op de open vraag bij welke prijs de respondent wel een gedragsverandering zou overwegen. De open antwoorden van de

respondenten die hoger zijn dan deze waarde (bijvoorbeeld: een respondent die aangeeft pas bij een prijs van €1000 per pakje te stoppen met roken) zijn dus niet meegenomen bij het bepalen van de omslagpunten (prijs waarbij het gedrag zou veranderen) voor gedragsverandering. De berekende gemiddelde omslagpunten zijn dus waarschijnlijk iets lager dan de werkelijke gemiddelde omslagpunten omdat een enkele roker daadwerkelijk meer dan €100 per pakje zou willen én kunnen betalen. Hierboven gaven we al aan dat de omslagpunten berekend zijn op basis van stated preferences (veronderstelde gedragsverandering) en daarom sowieso niet gebruikt kunnen worden om te berekenen hoe hoog de prijs moet worden om een bepaalde gewenste rookprevalentie te bereiken.

Uit de nameting bleek dat de gedragsveranderingen minder vaak waren doorgevoerd dan aangegeven in de voormeting. Ook was er voor de meeste gedragsveranderingen geen significant verschil tussen de groep die in de voormeting had aangegeven het gedrag aan te passen en de groep die aangaf het gedrag niet aan te passen. In de voormeting (maart 2020) gaf 55 procent aan van plan zijn te stoppen binnen één of zes maanden. In de nameting (november 2020) bleek dat 11 procent gestopt was met roken en 30 procent een poging daartoe had gedaan. Het grootste deel heeft de stopplannen dus niet gerealiseerd. Dit komt overeen met de bevindingen uit de focusgroepen, waarbij een groot deel van de rokers aangaf graag te willen stoppen, maar dit nog niet voor elkaar had gekregen. Omdat in dit onderzoek alleen mensen zijn meegenomen die roken, kunnen we op basis van dit onderzoek niets zeggen over het effect van de accijnsverhoging op het aantal mensen dat begint met roken.

De prijs van de meest verkochte merken sigaretten in Nederland (circa €7,20 voor de accijnsverhoging) werd als basis voor dit onderzoek gekozen. Bij een accijnsverhoging van €1 zijn we er daarom vanuit gegaan dat een pakje na de accijnsverhoging €8,20 zou kosten. Er zijn echter ook pakjes die duurder of goedkoper zijn. Daarom betekenden de hypothetische prijzen die uitgevraagd werden tijdens de voormeting niet voor iedere respondent eenzelfde verhoging in prijs. De gewogen gemiddelde verkoopprijs (WAP) lag in 2020 met €7,16 fors lager dan de door ons uitgevraagde hypothetische prijsverhoging tot €8,20 per pakje. Een reden daarvoor is dat een deel van het volume verkochte sigaretten bestaat uit goedkopere (huis-)merken. Ook is de accijnsverhoging van €1 niet volledig doorberekend naar de consument, in de praktijk zijn de meest gerookte merken sigaretten ongeveer 80 cent duurder geworden per pakje, afhankelijk van het merk. Er was dus een verschil tussen de door ons uitgevraagde minimale prijs per pakje sigaretten van €8,20 en de door de consument daadwerkelijke gemiddeld betaalde prijs (€7,16 over heel 2020, en dus wat hoger dan €7,16 na de accijnsverhoging per 1 april¹). Dit verschil, waarmee sigaretten in de praktijk ook na 1 april 2020 beter betaalbaar waren dan in onze voormeting werd verondersteld, kan deels het verschil tussen voorgenomen gedragsverandering en gerealiseerde gedragsverandering verklaren.

¹ Over 2020 is alleen de gemiddelde WAP bekend gemaakt. Het is onbekend hoe de WAP voor en na 1 april was. Daarmee is het exacte verschil tussen de uitgevraagde prijs van €8,20 en de door de consument ervaren prijs na 1 april 2020 niet vast te stellen.

Ontwikkeling van prijzen van rookwaren in het buitenland

De ontwikkeling van prijzen van rookwaren in het buitenland – en dan met name in België en Duitsland – zullen invloed hebben op het aandeel Nederlandse rokers dat rookwaren in het buitenland koopt. In een aantal landen rondom Nederland wordt ook de komende jaren fors ingezet op prijsverhoging van rookwaren. Zo heeft Frankrijk in het streven naar een rookvrije generatie aangekondigd de prijs van sigaretten per 2021 naar €10 per pakje te verhogen. Ook België streeft naar een rookvrije generatie en zal de komende jaren fors inzetten op verhoging van de prijs van rookwaren. In België zullen de accijnzen op tabak in 2021 en in de drie jaren daarna stijgen. Een standaardpakje van de meest gerookte merken dat in 2020 in België €6,80 kostte, kost vanaf 2021 €7,50. Dat is op het moment van schrijven nog ongeveer €0,50 goedkoper dan in Nederland. Ons onderzoek geeft geen aanwijzingen dat bij een dergelijk prijsverschil Nederlandse rokers massaal hun aankopen over de grens zullen gaan doen. Degenen die dat nu al doen zullen dit naar verwachting blijven doen, maar de accijnsverhoging in zowel Nederland als België zijn geen aanleiding om hier grote veranderingen in te verwachten. In Duitsland zijn er vooralsnog geen plannen om de accijns op tabak te verhogen. De prijsverschillen met Duitsland zullen dus mogelijk wel groter worden op termijn.

Tot slot

Deze studie heeft voor Nederland unieke data over gedragsverandering rondom een accijnsverhoging opgeleverd. De per 1 april 2020 doorgevoerde accijnsverhoging van €1 heeft tot een aantal gedragsveranderingen geleid, die echter minder groot zijn dan verwacht op basis van de voormeting. Daaruit blijkt dat gedragsverandering moeilijker is dan gedacht werd tijdens de voormeting. De respondenten die hun rookgedrag aangepast hebben na de accijnsverhoging zijn het vaakst minder sigaretten gaan gebruiken of hebben een stoppoging gedaan. Weinig respondenten zijn overgestapt op een goedkoper product of zijn vaker over de grens hun rookwaren gaan kopen. Bij deze laatste bevinding zal de situatie rondom COVID-19 zeker ook meegespeeld hebben.

Dankwoord

De auteurs danken de leden van de klankbordgroep voor hun zeer waardevolle bijdragen aan dit onderzoek. De klankbordgroep heeft input gegeven op de onderzoeksopzet, op de concept vragenlijsten en op de rapportage. Wij danken (in alfabetische volgorde):

Mw. I. Boukris (ministerie van Financiën)
Mw. S. Evers (Universiteit Maastricht)
Dhr. L. Hagens (ministerie van VWS)
Mw. J. Haring-Lohman (ministerie van Financiën)
Dhr. G. Klaver (Landelijk kantoor Douane / Belastingdienst)
Dhr. J. Möhlmann (Centraal Plan Bureau)
Mw. W. Slingerland (ministerie van VWS)
Dhr. M. Willemsen (Trimbos instituut en Universiteit Maastricht)

Daarnaast danken we onze collega's Koen van der Swaluw en Eline Roordink voor waardevolle opmerkingen op een eerder concept van dit rapport.

Referenties

1. *Nationaal Preventieakkoord*. 2018, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
2. de Kinderen, R.J.A., et al., *Social cost-benefit analysis of tobacco control policies in the Netherlands*. 2016, Faculty of Health, Medicine and Life Sciences. CAPHRI, School for Public Health and Primary Care: Maastricht.
3. Trimbos-instituut. *Cijfers roken*. 2020; Available from: <https://www.trimbos.nl/kennis/cijfers/cijfers-roken>.
4. Rijksoverheid. *Bekendmaking van de gewogen gemiddelde kleinhandelsprijs (WAP) van sigaretten en rooktabak over 2020*. 2021; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/02/23/bekendmaking-van-de-gewogen-gemiddelde-kleinhandelsprijs-wap-van-sigaretten-en-rooktabak-over-2020>.
5. Ketelaars, T. and E. Croes, *Effecten van accijns en prijs op het gebruik van tabaksproducten*, Trimbos-instituut, Editor. 2015, Nationaal Expertisecentrum Tabaksontmoediging: Utrecht.
6. *Verhoging van de accijnzen op tabaksproducten*. 2020; Available from: <https://financien.belgium.be/nl/programmawet/verhoging-accijnzen-tabaksproducten>.
7. Mannocci, A., et al., *What public health strategies work to reduce the tobacco demand among young people? An umbrella review of systematic reviews and meta-analyses*. *Health Policy*, 2019. **123**(5): p. 480-491.
8. Croes, E. and M. Willemsen, *Effecten van accijns en prijs op het gebruik van tabaksproducten*. 2020, Trimbos-Instituut, Nationaal Expertisecentrum Tabaksontmoediging.
9. Bader, P., D. Boisclair, and R. Ferrence, *Effects of tobacco taxation and pricing on smoking behavior in high risk populations: a knowledge synthesis*. *International journal of environmental research and public health*, 2011. **8**(11): p. 4118-4139.
10. WHO. *Tobacco Fact Sheet*. 2020; Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>.
11. Bafunno, D., et al., *Impact of tobacco control interventions on smoking initiation, cessation, and prevalence: a systematic review*. *J Thorac Dis*, 2020. **12**(7): p. 3844-3856.
12. Nagelhout, G.E., et al., *Socioeconomic and country variations in cross-border cigarette purchasing as tobacco tax avoidance strategy. Findings from the ITC Europe surveys*. *Tobacco Control*, 2014. **23**(SUPPL. 1): p. i30-i38.
13. Wilson, L.M., et al., *Impact of tobacco control interventions on smoking initiation, cessation, and prevalence: a systematic review*. *J Environ Public Health*, 2012. **2012**: p. 961724.
14. Hoffman, S.J. and C. Tan, *Overview of systematic reviews on the health-related effects of government tobacco control policies*. *BMC Public Health*, 2015. **15**: p. 744.

15. Wamamili, B., *Change in smoking intentions of university students in New Zealand following simulated cigarette price increases: results of the first of two cross-sectional surveys*. *N Z Med J*, 2020. **133**(1515): p. 46-53.
16. Chaloupka, F.J., K. Straif, and M.E. Leon, *Effectiveness of tax and price policies in tobacco control*. *Tobacco control*, 2011. **20**(3): p. 235-238.
17. Han, M.A., *The price of tobacco and its effects on smoking behaviors in Korea: The 2015 Korea Community Health Survey*. *Prev Med*, 2019. **120**: p. 71-77.
18. Park, E.J., et al., *What cigarette price is required for smokers to attempt to quit smoking? Findings from the ITC Korea Waves 2 and 3 Survey*. *Tob Control*, 2015. **24 Suppl 3**: p. iii48-iii55.
19. Ross, H., et al., *Predictors of what smokers say they will do in response to future price increases. Findings from the International Tobacco Control (ITC) Four Country Survey*. *Nicotine Tob Res*, 2011. **13**(6): p. 419-25.
20. Joseph, S., et al., *Differences in nicotine dependence, smoke exposure and consumer characteristics between smokers of machine-injected roll-your-own cigarettes and factory-made cigarettes*. *Drug and alcohol dependence*, 2018. **187**: p. 109-115.
21. RIVM. *Welbevinden en leefstijl tijdens de coronacrisis*. 2020; Available from: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/welbevinden-en-leefstijl>.
22. Lam, M.t., *Empty Pack Survey - nulmeting 2019*. 2020, Douane DLTC Accijns.
23. CBS. *Gezondheid, leefstijl, zorggebruik en -aanbod, doodsoorzaken; kerncijfers*. 2020 [2021-02-12]; Available from: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/81628NED/table?searchKeywords=rokers>.
24. De Kinderen, R., et al., *Social cost-benefit analysis of tobacco control policies in the Netherlands*. *European Journal of Public Health*, 2019. **29**.

Bijlage 1: Zoekstrategie literatuurstudie

Zoekstrategie en -termen gebruikt voor literatuur m.b.t. gedragseffecten van prijsverhoging tabak en alcohol (Pubmed / Embase)²

#39	#36 AND (#18 OR #19 OR #23 OR #37) AND [2000-2019]/py	101
#38	#36 AND (#18 OR #19 OR #23 OR #37)	116
#37	'europe'/exp	1,589,730
#36	#34 AND (#35 OR #4 OR #7)	735
#35	alcohol*:ti OR tobacc*:ti	218,055
#34	#24 OR #25	1,233
#33	#27 OR #29 OR #31	24
#32	#26 OR #28 OR #30	114
#31	#25 AND (#11 OR #12 OR #13)	14
#30	#24 AND (#11 OR #12 OR #13)	91
#29	#25 AND (#18 OR #19)	10
#28	#24 AND (#18 OR #19)	19
#27	#23 AND #25	
#26	#23 AND #24	8
#25	#21 AND #22	478
#24	#20 AND #22	782
#23	#14 OR #15 OR #16	8,637
#22	#10 OR #17	75,709
#21	#5 OR #6 OR #7 OR #8 OR #9	280,804
#20	#1 OR #2 OR #3 OR #4	111,006
#19	border:ti OR borders:ti	11,926
#18	country:ti OR countries:ti	54,955
#17	excise*:ti,ab	69,548
#16	'consumer attitude'/exp/mj	1,805
#15	'shopping'/exp/mj	299
#14	'purchasing'/exp/mj	6,580
#13	'economics'/exp/mj	28,833
#12	'commercial phenomena'/exp/mj	37,748
#11	'cost control'/exp/mj	8,078
#10	'tax'/exp/mj	6,406
#9	'drinking behavior'/exp/mj	16,360
#8	'alcoholism'/exp/mj	82,678

² Deze zoekstrategie werd tegelijkertijd gebruikt om informatie over grenseffecten van prijsverhogingen voor tabak en alcohol te vinden in de literatuur. Daarom zijn er ook zoektermen opgenomen die refereren naar alcohol.

#7	'alcohol consumption'/exp	119,485
#6	'alcoholic beverage'/exp/mj	11,723
#5	'alcohol'/exp/mj	108,716
#4	'tobacco consumption'/exp	2,328
#3	'tobacco use'/exp/mj	93,207
#2	'smoking device'/exp/mj	3,786
#1	'tobacco'/exp/mj	17,839

Bijlage 2: Verslag van bijeenkomsten met focusgroepen

Verslag van focusgroepenbijeenkomsten over verwachte gedragsveranderingen naar aanleiding van accijnsverhoging

Doel focusgroepbijeenkomsten

In 2020 gaat de prijs van tabak omhoog: in januari met 14 cent per pakje van 20 sigaretten. Daarnaast stijgt de prijs op 1 april nog eens met €1 vanwege een accijnsverhoging. Deze maatregelen komen voort uit het Nationaal Preventie akkoord, met het doel om in 2040 een rookvrije generatie te realiseren. Deze prijsstijgingen kunnen ertoe bijdragen dat mensen minder gaan roken of zelfs stoppen. Een andere mogelijkheid is dat mensen in het buitenland hun rookwaren gaan kopen. In verschillende focusgroepen is verkend hoe mensen die roken verwachten hun gedrag te zullen aanpassen. Deze focusgroepen zijn verspreid door het land georganiseerd: in Amsterdam, Utrecht, Zwolle, Nijmegen en Eindhoven. In totaal 39 personen hebben aan deze focusgroepen deelgenomen: van jongvolwassenen tot mensen op middelbare leeftijd; van mensen die alleen op feestjes of tijdens het uitgaan roken tot verstokte rokers en van shag tot sigaretten rokers. De resultaten van deze focusgroepen worden betrokken in het ontwerp van een online de vragenlijst over gedragsverandering onder mensen die roken. In 2020 wordt dit onderzoek in opdracht van VWS uitgevoerd. Hieronder volgt een samenvatting van de resultaten uit de focusgroepen.

Gedrag verandert niet

Vrijwel alle deelnemers geven aan dat de accijnsverhoging van €1 op 1 april 2020 er niet voor zal zorgen dat mensen hun rookgedrag drastisch aanpassen. Een enkeling zal bewuster gaan roken en bijvoorbeeld minder sigaretten gaan uitdelen aan andere mensen die roken. Voor de meeste mensen verandert er echter niets; de accijnsverhoging wordt met gelatenheid geaccepteerd. Een accijnsverhoging zal pas een gedragsverandering teweeg brengen wanneer de accijns met een grote stap omhoog gaat zoals bij een verdubbeling van de prijs van een pakje sigaretten. Mensen denken wel dat een verhoging van de prijs van tabak er toe zal bijdragen dat jongeren minder vaak beginnen met roken.

Twee typen rokers

In de focusgroepen is een duidelijke tweedeling onder de deelnemers waar te nemen. Over het algemeen zien de mensen die al langer roken dit niet als vrije keuze, zij zijn verslaafd en kunnen niet stoppen, ondanks talloze pogingen daartoe. Deze groep vindt het belangrijk dat de jongere generatie niet begint met roken, en zijn het erover eens dat de accijnsverhoging hiertoe bijdraagt. De jongere rokers, die nog niet zo lang roken, zien het wel als keuze en roken vaak in gezelschap. Zij zien zichzelf ook niet als verslaafd en zeggen te kunnen stoppen op het moment dat ze geen plezier meer beleven aan roken, of wanneer ze door omstandigheden zoals bij een nieuwe relatie of bij gezondheidsproblemen zouden willen stoppen. Beide groepen roken vaak en meer in combinatie met alcohol, en wanneer ze veel stress ervaren.

Niet extra naar buitenland voor tabakswaren

De accijnsverhoging van €1 zal er niet voor zorgen dat rokers massaal naar het buitenland gaan voor hun rookwaren. De meeste deelnemers aan de focusgroepen kopen op dit moment al goedkopere sigaretten in het buitenland wanneer ze de kans hebben, bijvoorbeeld omdat ze voor vakantie of werk in het buitenland zijn. Daarnaast wordt het sociale netwerk af en toe ingeschakeld om, wanneer dat kan, rookwaren uit het buitenland mee te brengen. Zelfs rokers die dicht bij de grens wonen zullen niet speciaal voor de aanschaf van sigaretten naar het buitenland reizen, omdat ze dit te veel gedoe vinden. Bovendien hechten de deelnemers veel waarde aan hun vaste gewoontes wat betreft het kopen van rookwaren. Tot slot vinden de meeste rokers dat de prijzen in België en Duitsland niet genoeg verschillen van de prijzen in Nederland, waardoor het niet de moeite waard is om naar deze landen te reizen.

E-sigaret geen alternatief

De meeste deelnemers aan de focusgroepen zeggen niet over te stappen naar een ander, goedkoper product naar aanleiding van de accijnsverhoging. Een aantal is in het verleden al overgestapt op een goedkoper merk sigaretten of shag om kosten te besparen. De e-sigaret wordt niet gezien als een alternatief. Een groot deel van de rokers vindt dit niet te vergelijken met 'echt' roken. De e-sigaret kan wel zinvol zijn als hulpmiddel om te stoppen, omdat het nicotinegehalte aangepast kan worden. Hiermee kan de verslaving afgebouwd worden. Het verkrijgen van rookwaren op een illegale manier is niet populair onder rokers. De meeste rokers vinden het belangrijk dat de sigaretten betrouwbaar zijn en goed smaken, dit is bij illegale- of nepcigaretten vaak niet het geval. Zelf sigaretten schieten wordt door een klein aantal deelnemers gedaan of overwogen, maar de meeste zien dit toch niet als optie omdat het moeilijk uitvoerbaar is. Daarnaast vereist het enige planning omdat je van te voren moet bedenken hoeveel sigaretten je wanneer nodig hebt. Het online bestellen van sigaretten wordt amper gedaan.

Roken is een verslaving

Het overgrote deel van de deelnemers die al langer roken wil graag stoppen, maar de stoppogingen mislukken omdat ze te verslaafd zijn. Roken is gewoontegedrag; op vaste momenten op een dag wordt er gerookt. Het is hun 'momentje'. Deze momenten op een dag zorgen voor ontspanning en het verminderen van stress. Rokers zijn het erover eens dat hulpmiddelen of prijsverhogingen er amper voor zorgen dat mensen stoppen met roken. Hulpmiddelen zoals nicotinevervangers geven daarbij veel bijwerkingen en zijn duur. De allerbelangrijkste factor om te stoppen noemen ze de eigen wilskracht; desondanks lukt het door allerlei omstandigheden niet om blijvend te stoppen met roken.

Overheid zou rokers meer moeten steunen

Veel deelnemers van de focusgroepen vinden het vervelend dat er vaak negatief gesproken wordt over roken, maar bijna nooit over alcoholgebruik, terwijl dit ook voor veel problemen zorgt. Ze voelen zich bijna behandeld als crimineel, terwijl alcoholgebruik volledig geaccepteerd is. Het beeld bestaat dat de accijns alleen maar verhoogd wordt om inkomsten voor de staatskas te genereren. Een stijging van de accijns zou tenminste ook moeten gelden voor alcohol. Veel deelnemers aan de focusgroepen vinden dat de overheid een rol heeft gespeeld in

het promoten van tabak, in de tijd dat zij verslaafd zijn geraakt. De overheid zou in plaats van de consument te straffen, de tabaksindustrie moeten aanpakken. De tabaksindustrie heeft zoveel mogelijk verslavende middelen in de sigaretten gestopt, waardoor een groot aantal mensen verslaafd is geraakt. De overheid zou ook moeten aandringen op het gebruik van een andere testmethode. De huidige ISO methode meet onrealistisch lage waarden van stoffen in sigaretten. De betere Canadian Intense methode is beschikbaar in Nederland, maar wordt niet gebruikt omdat de tabaksindustrie deze verandering tegenhoudt. Zij vinden dat de overheid nu zijn verantwoordelijkheid zou moeten nemen, en de rokers moet helpen van hun verslaving af te komen in plaats van ze te straffen met een accijnsverhoging. Veel deelnemers aan de focusgroepen weten niet dat hulp bij het stoppen met roken vergoed wordt via de basisverzekering.

Bijlage 3: Vragenlijst voormeting

Wat gaat u doen na de belastingverhoging op tabak?

In de loop van 2020 zal de prijs van rookwaren gaan stijgen. Het RIVM onderzoekt in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hoe mensen die roken reageren op een prijsverhoging.

Het onderzoek bestaat uit een aantal vragen die soms op elkaar lijken. We willen hiermee achterhalen wat rokende mensen waarschijnlijk gaan doen bij een prijsverhoging. De beslissing om roken duurder te maken is al genomen. Resultaten van dit onderzoek zullen dus geen invloed meer hebben op de prijsverhoging.

De vragenlijst bestaat uit 2 onderdelen. In het eerste deel worden er een aantal algemene vragen over onder andere uw rookgedrag gesteld. In het tweede deel vragen we naar uw reactie op verschillende prijsstijgingen van rookwaren. Het beantwoorden van alle vragen zal ongeveer 20 minuten in beslag nemen.

Deel 1

1. Wat is uw leeftijd?
2. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?
 - Basisonderwijs
 - Vmbo-b/k, mbo1
 - Vmbo-g/t, havo- vwo-onderbouw
 - Mbo2 en mbo3
 - Mbo4
 - Havo, vwo
 - Hbo-, wo-bachelor
 - Hbo-, wo- master, doctor
3. Wat zijn de vier cijfers van uw postcode?
4. Hoe lang rookt u al? (antwoord in jaren)
5. Wat rookt u? (meerdere antwoorden mogelijk)
 - Sigaretten (@CG: wanneer alleen deze wordt ingevuld kan de respondent door naar vraag 7, en krijgt de respondent random boom A of B)
 - Shag (@CG: wanneer alleen deze optie wordt aangevinkt kan respondent door naar vraag 7, en krijgt boom C)
 - Anders (@CG: Wanneer alleen deze ingevuld wordt gaat respondent niet verder en telt niet mee)
6. Welk van onderstaande rookwaren rookt u het meest?

- Sigaretten (@CG: de helft van de sigarettenrokers krijgt boom A, de andere boom B, random)
 - Shag (@CG: de respondenten die aangeven shag te roken krijgen de shagboom / boom C)
 - Anders (@CG: niet verder met vragenlijst wanneer dit het geval is, we willen dus alleen mensen die hoofdzakelijk of sigaretten of shag roken, en bijvoorbeeld niet mensen die vooral/alleen sigaren of e-sigaret gebruiken)
- 7.** Hoeveel sigaretten rookt u gemiddeld per dag? (getal tussen 0 en 200)
- 8.** Bent u van plan in de toekomst te stoppen met roken? (j/n)
- Nee
 - Ja, binnen 6 maanden
 - Ja, binnen 1 maand
- 9.** Heeft u al eens geprobeerd te stoppen? (j/n) (@CG: Bij ja → naar vraag 10, bij nee → naar vraag 11)
- 10.** Hoe vaak heeft u dat geprobeerd? (antwoord optie tussen 0 en 200). Als u het niet precies weet mag u een schatting maken.

Stellingen

- 11.** Ik ben een echte roker (1=helemaal oneens, 3=neutraal, 5=helemaal eens)
- 12.** Ik hoor bij de rokers (1= helemaal oneens, 3=neutraal, 5=helemaal eens)
- 13.** Rookt uw partner? (j/n/nvt)
- 14.** Rookt uw beste vriend(in)? (j/n/nvt?)
- 15.** Roken uw kinderen (j/n/nvt)
- 16.** Hoeveel van uw vrienden en bekenden roken?
(1=niemand, 3=neutraal, 5=allemaal)
- 17.** Hoeveel van uw familieleden roken?
(1=niemand, 3=neutraal, 5=allemaal)
- 18.** Hoeveel van uw directe collega's roken?
(1=niemand, 3=neutraal, 5=allemaal)
- 19.** Hoe acceptabel is het wanneer iemand
- Rookt op straat
 - Rookt als er kinderen bij zijn
 - Rookt als er niet-rokende volwassenen bij zijn
 - Rookt wanneer hij/zij op bezoek is bij niet-rokers
 - Rookt terwijl hij/zij op trein of bus wacht

- Rookt op een terras waar veel anderen zitten
(1= zeer onacceptabel 3= neutraal, 5= zeer acceptabel)

- 20.**Hoeveel van de rokers die u regelmatig ziet hebben de laatste drie maanden geprobeerd om te stoppen?
(1= geen, 5=de helft, 10= allemaal)
- 21.**Wat zouden de mensen die belangrijk voor u zijn (bijvoorbeeld familie of vrienden) er van vinden als u de komende drie maanden stopt met roken?
(1= zouden heel blij zijn, 3=zou hen niet uitmaken, 5= zouden ze niet blij mee zijn)
- 22.**Het lukt me altijd moeilijke problemen op te lossen, als ik er genoeg moeite voor doe.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 23.**Als iemand mij tegenwerkt, vind ik toch manieren om te krijgen wat ik wil.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 24.**Het is voor mij makkelijk om vast te houden aan mijn plannen en mijn doel te bereiken.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 25.**Ik vertrouw erop dat ik onverwachte gebeurtenissen doeltreffend aanpak.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 26.**Dankzij mijn vindingrijkheid weet ik hoe ik in onvoorziene situaties moet handelen.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 27.**Ik kan de meeste problemen oplossen als ik er de nodige moeite voor doe.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 28.**Ik blijf kalm als ik voor moeilijkheden kom te staan omdat ik vertrouw op mijn vermogen om problemen op te lossen.
(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)
- 29.**Als ik geconfronteerd word met een probleem, heb ik meestal meerdere oplossingen.

(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)

30. Als ik in een benarde situatie zit, weet ik meestal wat ik moet doen.

(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)

31. Wat er ook gebeurt, ik kom er wel uit.

(1= volledig onjuist, 2= nauwelijks juist, 3= enigszins juist, 4= volledig juist)

Deel 2

We laten u nu verschillende denkbeeldige prijzen voor een pakje sigaretten zien. Het gaat om een standaardpakje van 20 stuks. Bij shag gaat het om een standaardpakje van 50 gram. De prijzen zijn hoger dan u nu gewend bent. We vragen u wat u bij zo'n denkbeeldige prijs gaat doen. Blijft u roken zoals nu? Of verwacht u te stoppen of minder te gaan roken? Misschien wilt u wel overstappen op een goedkoper product of naar het buitenland gaan om rookwaren te kopen. Deze verschillende mogelijkheden worden één voor één behandeld.

De prijs van een pakje sigaretten/shag wordt ... (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

- Ik ga minder roken
- Ik ga niet minder roken

De prijs van een pakje sigaretten/shag wordt ...(→ beslisboom). Wat gaat u doen?

- Ik ga overstappen op een goedkoper product
- Ik ga niet overstappen op een goedkoper product

@CG: Bij overstappen open vraag: Op welk product stapt u over?

De prijs van een pakje sigaretten/shag wordt ... (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

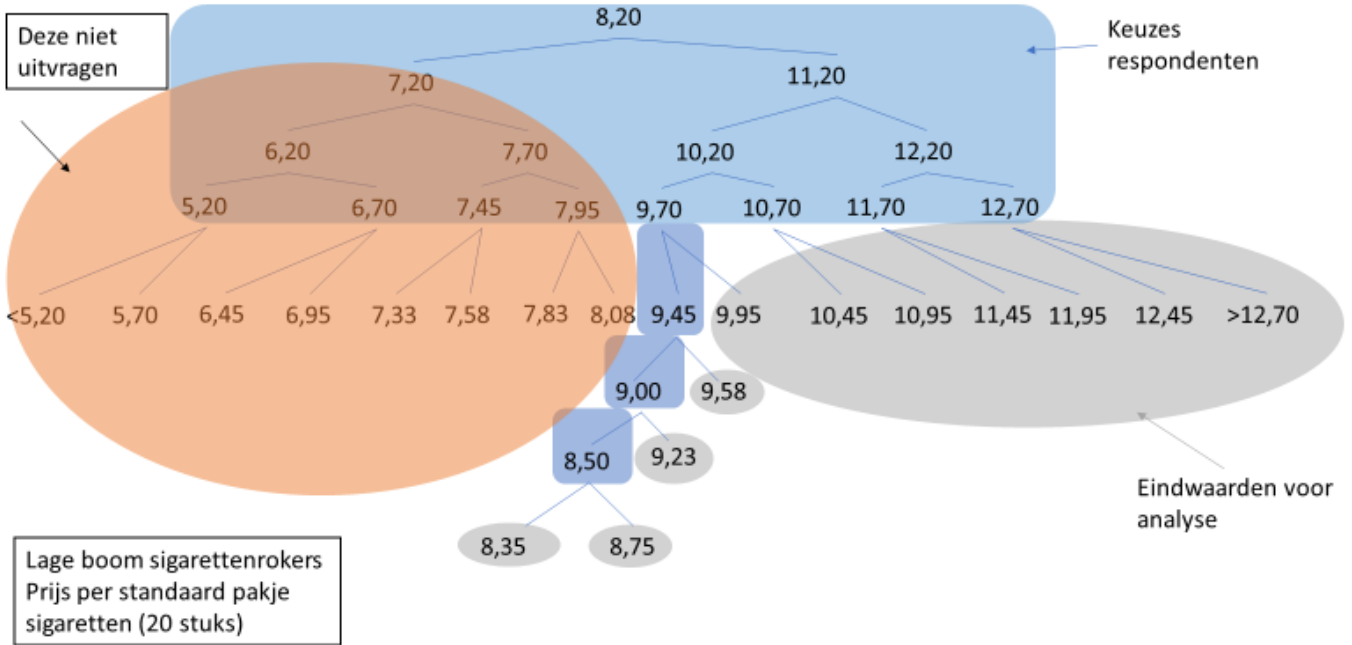
- Ik ga mijn rookwaren in het buitenland kopen
- Ik ga mijn rookwaren niet in het buitenland kopen

De prijs van een pakje sigaretten/shag wordt ... (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

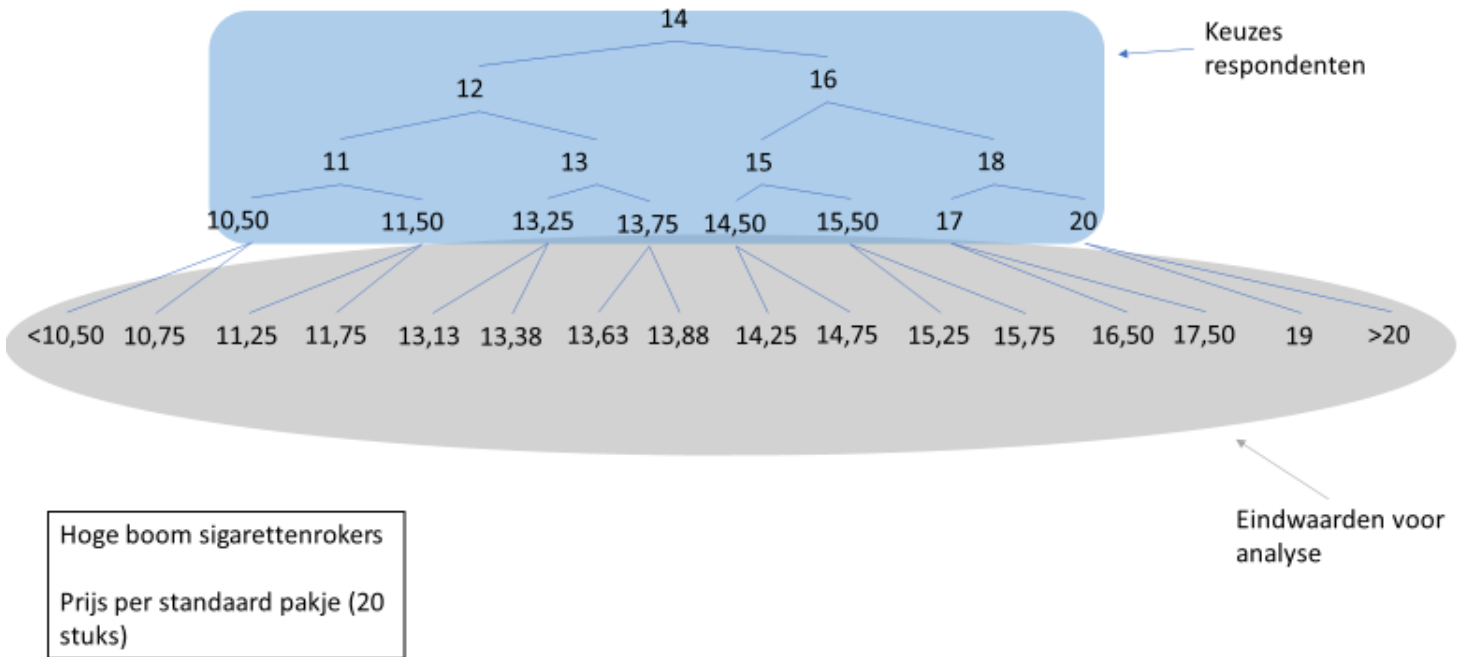
- Ik ga stoppen met roken
- Ik ga niet stoppen met roken

Helft van de sigarettenrokers krijgt boom A, andere helft boom B (dus 400 boom A en 400 boom B)

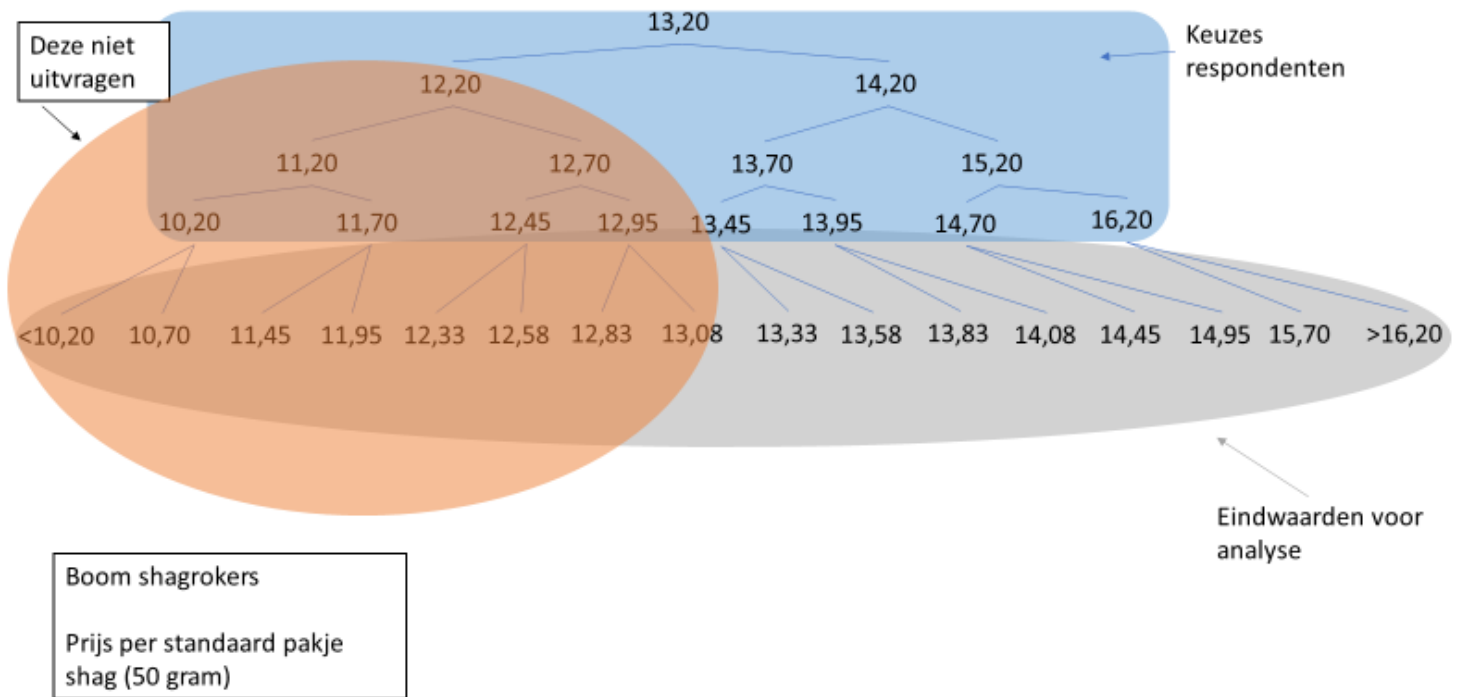
Boom A: lage boom sigarettenrokers

Boom B: hoge boom sigarettenrokers

Boom C: shagrokers (400 mensen of als er minder zijn zo veel mogelijk)

Uitleg beslisbomen:

De helft van de sigarettenrokers krijgt boom A, de andere helft boom B. Shagrokers krijgen altijd boom C. Voor de respondenten die beginnen met boom A is de eerste vraag als volgt:

De prijs van een pakje sigaretten wordt €13,20 (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

- Ik ga niet minder roken
- Ik ga minder roken

Bij antwoord "Ik ga niet minder roken" gaat respondent door naar het volgende punt in de boom aan de rechterkant:

De prijs van een pakje sigaretten wordt €14,20 (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

- Ik ga niet minder roken
- Ik ga minder roken

Bij antwoord "Ik ga minder roken" gaat respondent door naar de het volgende punt in de boom aan de linkerkant:

De prijs van een pakje sigaretten wordt €13,70 (→ beslisboom). Wat gaat u doen?

- Ik ga niet minder roken
- Ik ga minder roken

Zo gaat de respondent door tot een eindpunt van de boom. Elke respondent krijgt dus 4 vragen met verschillende prijzen afhankelijk van het eerder gegeven antwoord. Dit werkt hetzelfde voor boom B en boom C.

Wanneer een respondent helemaal rechts, bij de hoogste prijs aangeeft niet te stoppen/minderen/overstappen op goedkoper product/naar buitenland te gaan, wordt er een open vraag gesteld bij welke prijs de respondent dit wel zou doen. Voor elke van de vier gedragsopties krijgt de respondent een boom, in totaal dus $4 \times 4 = 16$ vragen, en daarnaast nog maximaal 4 open vragen wanneer iemand bij het hoogste bedrag aangeeft zijn gedrag niet aan te passen.

Open vraag wanneer iemand helemaal rechts bij het hoogste bedrag eindigt (>11,20 of >20 of >16,20):

Bij welk bedrag gaat u stoppen met roken / minder roken / overstappen op een goedkoper product / rookwaren in het buitenland kopen?
€.....

Wanneer de respondent bij boom A of C bij de eerste vraag aangeeft zijn gedrag te gaan aanpassen (Dus voor boom A: bij een prijs van €8,20 ga ik stoppen/minderen/naar het buitenland/overstappen op een goedkoper product) dan is de boom meteen klaar voor deze persoon, en gaat hij door naar de volgende gedragsverandering

32. Heeft u nog andere opmerkingen over uw rookgedrag of verandering in uw rookgedrag die in deze vragenlijst niet aan bod

zijn gekomen?

Vragen pilot (alleen voor de eerste 15 respondenten)

- 33.** Hoe heeft u het invullen van de vragenlijst ervaren?
- 34.** Waren er onduidelijkheden in de vragenlijst? Zo ja, welke?
- 35.** Heeft u iets gemist in de vragenlijst?
- 36.** Hoe zou deze vragenlijst verbeterd kunnen worden?
- 37.** Vond u het makkelijk of moeilijk deze vragenlijst in te vullen?
- 38.** Heeft u nog opmerkingen of aanbevelingen over deze vragenlijst?

Hartelijk dank voor uw medewerking. In oktober 2020 zullen wij u nog een keer vragen om een andere vragenlijst in te vullen over dit onderwerp.

Bijlage 4: Vragenlijst nameting

Belastingverhoging op tabak

In 2020 heeft twee keer een prijsverhoging op tabak plaatsgevonden. In januari steeg de belasting op een standaardpakje sigaretten van 20 stuks met 14 cent, op 1 april kwam daar nog 1 euro bij. Het RIVM onderzoekt in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hoe mensen die roken reageren op een prijsverhoging.

Afgelopen maart heeft u een vragenlijst ingevuld waarin we u vroegen hoe u zou reageren op een prijsverhoging van tabak. De vragenlijst die u nu gaat invullen is een vervolg op deze vragenlijst. De vragen gaan over uw rookgedrag in de afgelopen tijd. Het is niet van belang of u op dit moment wel of niet rookt. Het beantwoorden van alle vragen zal ongeveer 15 minuten in beslag nemen.

Deel 1

1. Wat is uw leeftijd?
2. Wat is uw geslacht?
 - Man
 - Vrouw
 - Anders
3. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?
 - Basisonderwijs
 - Vmbo-b/k, mbo1
 - Vmbo-g/t, havo- vwo-onderbouw
 - Mbo2 en mbo3
 - Mbo4
 - Havo, vwo
 - Hbo-, wo-bachelor
 - Hbo-, wo- master, doctor
4. Wat zijn de vier cijfers van uw postcode? (@CG: VERPLICHT IN TE VULLEN)
5. Rookt u op dit moment?
 - Ja
 - Nee, ik ben gestopt met roken → ga naar vraag 12
6. Wat rookt u? (meerdere antwoorden mogelijk)
 - Sigaretten
 - Shag
 - E-sigaret
 - Anders

- 7.** Welk van onderstaande rookwaren rookt u het meest?
- Sigaretten
 - Shag
 - E-sigaret
 - Anders
- 8.** Hoeveel sigaretten/gerolde sigaretten (shag) rookt u gemiddeld per dag? (getal tussen 0 en 200)
- 9.** Bent u van plan in de toekomst te stoppen met roken?
- Nee
 - Ja, binnen 6 maanden
 - Ja, binnen 1 maand
- 10.** Heeft u in het afgelopen half jaar geprobeerd te stoppen met roken? (j/n) (@CG: Bij ja → naar vraag 11, bij nee → naar vraag 15)
- 11.** Hoe vaak heeft u dat geprobeerd in het afgelopen half jaar? Als u het niet precies weet mag u een schatting maken. (antwoord optie tussen 0 en 200) → ga naar vraag 14
- 12.** @CG: Vraag 12 t/m 14 alleen voor respondenten die bij vraag 5 aangeven gestopt te zijn met roken, en vraag 14 ook voor respondenten die bij vraag 10 aangeven een stoppoging gedaan te hebben.
Hoe lang bent u nu al gestopt met roken?
- Korter dan 1 week
 - 1-2 weken
 - 3-4 weken
 - 1-2 maanden
 - Langer dan 2 maanden
- 13.** Wat was de belangrijkste reden om te stoppen met roken? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Gezondheid
 - Financiële redenen
 - Sociale redenen / sociale druk (*bijvoorbeeld op verzoek van uw partner, familie of vrienden*)
 - Kinderwens
 - Covid-19 / Corona
 - Anders, namelijk ...
- 14.** Was de accijnsverhoging van 1 euro per pakje op 1 april een reden voor u om (te proberen) te stoppen?
- Ja, de belangrijkste reden
 - Ja, maar niet de belangrijkste reden
 - Nee
 - Weet ik niet

Mensen die aangeven gestopt te zijn met roken, krijgen alleen nog vraag 34 (en eventueel pilot vragen) en zijn daarna klaar met de vragenlijst.

15. Koopt u uw rookwaren op dit moment in het buitenland?

- Ja, altijd → ga naar vraag 17
- Ja, regelmatig → ga naar vraag 17
- Ja, als ik op vakantie ben → ga naar vraag 17
- Nee → ga naar vraag 16

16. U heeft aangegeven uw rookwaren *op dit moment* niet in het buitenland te kopen. Heeft u dit in het **afgelopen jaar** wel eens gedaan?

- Ja → ga naar vraag 17
- Nee → ga naar vraag 23

17. Wanneer u uw rookwaren in het buitenland koopt, in welk land doet u dit dan? (meerdere antwoorden mogelijk)

- België
- Duitsland
- Luxemburg
- Een ander land, namelijk ...

18. Hoe vaak heeft u uw rookwaren in het buitenland gekocht in het **afgelopen half jaar**?

- Meer dan eens per week
- Ongeveer eens per week
- Ongeveer 2-3 keer per maand
- Ongeveer eens per maand
- Minder dan eens per maand
- Geen enkele keer (vraag 22 overslaan)

19. Hoeveel rookwaren heeft u per keer gekocht, toen u uw rookwaren in het buitenland kocht? (meerdere antwoorden mogelijk, kan ook potten/bussen en pakjes kopen, meerdere opties pakjes is niet mogelijk)

- 1 pakje
- 2-5 pakjes
- 6-9 pakjes
- 10-20 pakjes (1 of 2 sloffen)
- 21-40 pakjes (3 of 4 sloffen)
- 41-60 pakjes (5 of 6 sloffen)
- Meer dan 60 pakjes (meer dan 6 sloffen)
- Ik koop potten/bussen tabak → ga naar vraag 20

20. Hoeveel potten/bussen tabak heeft u per keer gekocht, toen u uw rookwaren in het buitenland kocht?

- 1 pot of bus
- 2-5 potten of bussen
- 6-9 potten of bussen

- Meer dan 9 potten of bussen

21. Toen u rookwaren in het buitenland kocht, voor wie kocht u dan rookwaren? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Alleen voor mijzelf
- Voor mijzelf en gezinsleden/huisgenoten
- Voor mijzelf en vrienden/bekenden

22. Toen ik het afgelopen half jaar rookwaren in het buitenland kocht.. (meerdere antwoorden mogelijk)

- ... ging ik speciaal voor rookwaren naar het buitenland
- ... combineerde ik dit met andere aankopen (zoals benzine, alcohol, drogisterij artikelen)
- ... combineerde ik dit met een uitje (familiebezoek, markt, bezoek aan een stad)
- ... was ik in het buitenland op vakantie
- ... was ik in het buitenland voor werk
- Anders, namelijk...

23. Welk deel van de tabaksproducten die u gebruikt, zijn gekocht in het buitenland? (door uzelf of door anderen)

- Alles
- Het grootste deel
- (Ongeveer) de helft
- Een klein deel
- Niets

Op 1 april 2020 is de belasting op rookwaren gestegen. Een standaardpakje sigaretten van 20 stuks is ongeveer €1 duurder geworden. Een standaardpakje shag van 50 gram is ongeveer €2,50 duurder geworden. De volgende vragen gaan over uw reactie op deze prijsverhoging.

24. Heeft u uw rook- of koopgedrag aangepast door de belastingverhoging van 1 april?

Hier kunt u bijvoorbeeld denken aan minder roken, een ander product roken, rookwaren in het buitenland halen of stoppen met roken.

- Ja → ga naar vraag 25
- Ik heb mijn rookgedrag wel aangepast sinds 1 april, maar om een andere reden dan de belastingverhoging → ga naar vraag 25
- Nee → ga naar vraag 27

25. Op wat voor manier heeft u uw rook- of koopgedrag aangepast? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Ik heb geprobeerd te stoppen met roken → ga naar vraag 27
- Ik ben minder gaan roken → ga naar vraag 27
- Ik ben overstapt op een ander product/merk → ga naar vraag 26
- Ik koop mijn rookwaren (vaker) in het buitenland → ga naar vraag 27

- Ik ben minder (gerolde) sigaretten gaan roken, en meer alternatieve producten → ga naar vraag 26
- Anders, namelijk ... → ga naar vraag 27

26. Op welk product bent u overgestapt, of welk product bent u meer gaan gebruiken? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Ik rook nog steeds sigaretten, maar een ander merk
- Ik rook nog steeds shag, maar een ander merk
- Ik rook nog steeds e-sigaretten, maar een ander merk
- Ik rookte eerst sigaretten, en ben overgestapt op shag
- E-sigaret
- Heated tobacco products / verhitte tabaksproducten
- Ik ben zelf sigaretten gaan schieten (met tabak uit een pot of bus)
- Cigarillo's
- Anders namelijk ...

27. De regering heeft de belasting op tabaksproducten verhoogd in april 2020, en zal in januari 2021 de belasting opnieuw verhogen. Bent u het eens met deze belastingverhogingen?

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Niet eens, maar ook niet oneens
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens
- Weet ik niet

28. Is de belastingverhoging die in januari (2021) gaat plaats vinden een reden voor u om na te denken over stoppen met roken?

- Helemaal niet
- Enigszins
- Heel erg veel
- Weet ik niet

29. Zou u een belastingverhoging op tabaksproducten steunen als al het extra belastinggeld zou worden gebruikt om een gezonde levensstijl te bevorderen, inclusief rokers helpen om te stoppen?

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Niet eens, maar ook niet oneens
- Mee oneens
- Weet ik niet

De volgende vragen gaan over de invloed die de COVID-19 / Corona-situatie op uw rookgedrag heeft gehad.

- 30.** Vergelijken met de periode vóór de COVID-19 / Corona uitbraak, gebruik ik:
- Veel minder tabak
 - Minder tabak
 - Evenveel tabak
 - Meer tabak
 - Veel meer tabak
 - Ik weet niet of ik meer of minder tabak gebruik.

- 31.** (@CG: Mensen die bij vraag 16 nee hebben geantwoord krijgen deze vraag niet, en de volgende twee vragen ook niet)
Vergelijken met de periode vóór de COVID-19 / Corona uitbraak ben ik:
- Veel minder vaak naar het buitenland geweest voor rookwaren
 - Minder vaak naar het buitenland geweest voor rookwaren
 - Net zo vaak naar het buitenland geweest voor rookwaren
 - Vaker naar het buitenland geweest voor rookwaren
 - Veel vaker naar het buitenland geweest voor rookwaren

In hoeverre bent u het eens of oneens met elk van de volgende stellingen?

- 32.** "Door het gedeeltelijk sluiten van de grenzen als gevolg van de coronamaatregelen ben ik minder vaak rookwaren in het buitenland gaan kopen dan dat ik normaal gesproken had gedaan"
- Helemaal mee eens
 - Mee eens
 - Niet eens, maar ook niet oneens
 - Mee oneens
 - Helemaal mee oneens
 - Weet ik niet
- 33.** "Om de kans op een Covid-19/Corona besmetting te verkleinen ben ik minder vaak rookwaren in het buitenland gaan kopen dan dat ik normaal gesproken had gedaan"
- Helemaal mee eens
 - Mee eens
 - Niet eens, maar ook niet oneens
 - Mee oneens
 - Helemaal mee oneens
 - Weet ik niet

34. Heeft u nog andere opmerkingen over uw rookgedrag of verandering in uw rookgedrag die in deze vragenlijst niet aan bod zijn gekomen?

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 5: Verdiepende gegevens voormeting

Tabel A1 Groepen o.b.v. afstand tot grens

Groep	Gemiddelde afstand in km	N	%
Groep 1	11,75	307	25%
Groep 2	42,1	306	25%
Groep 3	65,19	304	25%
Groep 4	96,99	304	25%
Totaal		1.221	100%

Tabel A2 Dichtstbijzijnde grens

Land	N	%
België	562	46%
Duitsland	659	54%
Totaal	1.221	100%

Tabel A3 Open antwoorden groep beperkte prijsverhoging

U geeft aan niet te stoppen met roken bij de prijs van €12,70 voor een pakje sigaretten. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	%	Cumulatief
0	5	3.50	3.50
10	4	2.80	6.29
12.5	1	0.70	6.99
13	4	2.80	9.79
14	3	2.10	11.89
15	37	25.87	37.76
16	3	2.10	39.86
17	1	0.70	40.56
18	3	2.10	42.66
20	33	23.08	65.73
21	1	0.70	66.43
25	15	10.49	76.92
26	1	0.70	77.62
30	4	2.80	80.42
35	2	1.40	81.82
40	1	0.70	82.52
50	7	4.90	87.41
99	1	0.70	88.11
100	10	6.99	95.10
200	1	0.70	95.80
1000	4	2.80	98.60
1000000	1	0.70	99.30
1.00e+14	1	0.70	100.00
Total	143	100.00	

U geeft aan niet over te stappen op een goedkoper product bij de prijs van €12,70 voor een pakje sigaretten. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	%	Cumulatief
0	6	4.65	4.65
5	2	1.55	6.20
6	1	0.78	6.98
6.5	1	0.78	7.75
7	2	1.55	9.30
8	1	0.78	10.08
8.2	1	0.78	10.85
9	3	2.33	13.18
10	3	2.33	15.50
13	7	5.43	20.93
14	7	5.43	26.36
15	49	37.98	64.34
16	1	0.78	65.12
18	2	1.55	66.67
20	15	11.63	78.29
21	1	0.78	79.07
25	10	7.75	86.82
27	1	0.78	87.60
30	2	1.55	89.15
33	1	0.78	89.92
35	3	2.33	92.25
50	2	1.55	93.80
99	2	1.55	95.35
100	2	1.55	96.90
1000	3	2.33	99.22
1.00e+08	1	0.78	100.00
Total	129	100.00	

U geeft aan niet naar het buitenland te reizen voor rookwaren bij de prijs van €12,70 voor een pakje sigaretten. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	%	Cumulatief
0	31	16.76	16.76
1	1	0.54	17.30
2	2	1.08	18.38
6	3	1.62	20.00
6.5	1	0.54	20.54
7	2	1.08	21.62
8	3	1.62	23.24
9	3	1.62	24.86
10	5	2.70	27.57
11	1	0.54	28.11
13	5	2.70	30.81
13.5	1	0.54	31.35
14	6	3.24	34.59
15	54	29.19	63.78
17	1	0.54	64.32
20	30	16.22	80.54
25	17	9.19	89.73
30	2	1.08	90.81
35	1	0.54	91.35
40	1	0.54	91.89
50	4	2.16	94.05
99	1	0.54	94.59
100	4	2.16	96.76
200	1	0.54	97.30
500	1	0.54	97.84
999	1	0.54	98.38
1000	3	1.62	100.00
Total	185	100.00	

Tabel A4 Open antwoorden groep grote prijsverhoging

U geeft aan niet te minderen met roken bij de prijs van €20,00 voor een pakje sigaretten. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
0	2	4.17	4.17
9	1	2.08	6.25
10	1	2.08	8.33
15	2	4.17	12.50
20	1	2.08	14.58
21	3	6.25	20.83
25	12	25.00	45.83
30	6	12.50	58.33
35	1	2.08	60.42
40	1	2.08	62.50
50	9	18.75	81.25
60	1	2.08	83.33
100	6	12.50	95.83
1000	2	4.17	100.00
Total	48	100.00	

U geeft aan niet te stoppen met roken bij de prijs van €20,00 voor een pakje sigaretten. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
-1	1	1.02	1.02
0	5	5.10	6.12
5	1	1.02	7.14
9	1	1.02	8.16
20	3	3.06	11.22
21	2	2.04	13.27
22	1	1.02	14.29
25	21	21.43	35.71
30	15	15.31	51.02
35	2	2.04	53.06
40	2	2.04	55.10
50	19	19.39	74.49
60	1	1.02	75.51
80	1	1.02	76.53
100	15	15.31	91.84
900	1	1.02	92.86
1000	3	3.06	95.92
10000	1	1.02	96.94
100000	1	1.02	97.96
1.00e+07	1	1.02	98.98
1.00e+17	1	1.02	100.00
Total	98	100.00	

U geeft aan niet over te stappen op een goedkoper product bij de prijs van €16,20 voor een pakje shag. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
-25	1	1.01	1.01
0	7	7.07	8.08
1	1	1.01	9.09
10	1	1.01	10.10
13	1	1.01	11.11
17	6	6.06	17.17
17.5	3	3.03	20.20
18	5	5.05	25.25
18.4	1	1.01	26.26
20	34	34.34	60.61
23	1	1.01	61.62
25	12	12.12	73.74
30	3	3.03	76.77
34	1	1.01	77.78
35	1	1.01	78.79
50	8	8.08	86.87
55	1	1.01	87.88
100	9	9.09	96.97
150	2	2.02	98.99
3500	1	1.01	100.00
Total	99	100.00	

U geeft aan niet naar het buitenland te reizen voor rookwaren bij de prijs van €16,20 voor een pakje shag. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
-33	1	0.60	0.60
-17	1	0.60	1.20
-1	1	0.60	1.81
0	21	12.65	14.46
1	2	1.20	15.66
2	1	0.60	16.27
5	1	0.60	16.87
7	1	0.60	17.47
8	2	1.20	18.67
10	3	1.81	20.48
11	1	0.60	21.08
12	1	0.60	21.69
13.5	1	0.60	22.29
14	1	0.60	22.89
15	3	1.81	24.70
17	5	3.01	27.71
17.5	5	3.01	30.72
18	3	1.81	32.53
20	45	27.11	59.64
23	1	0.60	60.24
25	25	15.06	75.30
27	1	0.60	75.90
30	9	5.42	81.33
34	1	0.60	81.93
35	1	0.60	82.53
45	1	0.60	83.13
50	5	3.01	86.14
60	1	0.60	86.75
100	19	11.45	98.19
1000	2	1.20	99.40
3500	1	0.60	100.00
Total	166	100.00	

Tabel A5 Open antwoorden shagrokers

U geeft aan niet te minderen met roken bij de prijs van €16,20 voor een pakje shag. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
0	5	4.35	4.35
1	1	0.87	5.22
2	1	0.87	6.09
11	1	0.87	6.96
17	2	1.74	8.70
18	2	1.74	10.43
20	38	33.04	43.48
20.1	2	1.74	45.22
21	1	0.87	46.09
25	23	20.00	66.09
30	4	3.48	69.57
35	1	0.87	70.43
40	2	1.74	72.17
50	9	7.83	80.00
54	1	0.87	80.87
89	1	0.87	81.74
100	15	13.04	94.78
150	2	1.74	96.52
200	1	0.87	97.39
1000	1	0.87	98.26
3500	1	0.87	99.13
1000000	1	0.87	100.00
Total	115	100.00	

U geeft aan niet te stoppen met roken bij de prijs van €16,20 voor een pakje shag. Bij welke prijs zou u dit wel doen?			
Antwoord	N	Percent	Cum.
-19	1	0.45	0.45
-1	1	0.45	0.90
0	14	6.33	7.24
1	1	0.45	7.69
2	1	0.45	8.14
8	1	0.45	8.60
10	1	0.45	9.05
15	1	0.45	9.50
16.5	3	1.36	10.86
17	5	2.26	13.12
18	3	1.36	14.48
19	1	0.45	14.93
19.9	1	0.45	15.38
20	78	35.29	50.68
20.1	3	1.36	52.04
22	1	0.45	52.49
25	32	14.48	66.97
30	8	3.62	70.59
34	2	0.90	71.49
35	3	1.36	72.85
40	2	0.90	73.76
41	1	0.45	74.21
45	2	0.90	75.11
50	24	10.86	85.97
52	1	0.45	86.43
56	1	0.45	86.88
60	1	0.45	87.33
66	1	0.45	87.78
69	1	0.45	88.24
100	16	7.24	95.48
150	1	0.45	95.93
200	1	0.45	96.38
850	1	0.45	96.83
1000	5	2.26	99.10
3500	1	0.45	99.55
1000000	1	0.45	100.00
Total	221	100.00	

Tabel A6 Omslagpunten gebruikt voor berekening gemiddelden – groep sigarettenrokers beperkte prijsverhoging

Minderen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
8.2	208	54.88	54.88
8.35	7	1.85	56.73
8.75	22	5.80	62.53
9.23	17	4.49	67.02
9.58	8	2.11	69.13
9.95	30	7.92	77.04
10.45	5	1.32	78.36
10.95	14	3.69	82.06
11.45	10	2.64	84.70
11.95	9	2.37	87.07
13	1	0.26	87.34
14	2	0.53	87.86
15	16	4.22	92.08
20	13	3.43	95.51
25	14	3.69	99.21
30	3	0.79	100.00
Total	379	100.00	

Goedkoper product			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
8.2	156	41.05	41.05
8.35	14	3.68	44.74
8.75	15	3.95	48.68
8.95	5	1.32	50.00
9.23	7	1.84	51.84
9.58	13	3.42	55.26
9.95	31	8.16	63.42
10.45	4	1.05	64.47
10.95	8	2.11	66.58
11.45	16	4.21	70.79
11.95	10	2.63	73.42
12.45	6	1.58	75.00
13	7	1.84	76.84
14	7	1.84	78.68
15	49	12.89	91.58
16	1	0.26	91.84
18	2	0.53	92.37
20	15	3.95	96.32
21	1	0.26	96.58
25	10	2.63	99.21
27	1	0.26	99.47
30	2	0.53	100.00
Total	380	100.00	

Stoppen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
8.2	125	33.24	33.24
8.35	10	2.66	35.90
8.75	15	3.99	39.89
8.95	8	2.13	42.02
9.23	10	2.66	44.68
9.58	14	3.72	48.40
9.95	40	10.64	59.04
10.45	10	2.66	61.70
10.95	13	3.46	65.16
11.45	12	3.19	68.35
11.95	11	2.93	71.28
12.45	3	0.80	72.07
13	4	1.06	73.14
14	3	0.80	73.94
15	37	9.84	83.78
16	3	0.80	84.57
17	1	0.27	84.84
18	3	0.80	85.64
20	33	8.78	94.41
21	1	0.27	94.68
25	15	3.99	98.67
26	1	0.27	98.94
30	4	1.06	100.00
Total	376	100.00	

Buitenland			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
8.2	142	41.16	41.16
8.35	10	2.90	44.06
8.75	3	0.87	44.93
8.95	4	1.16	46.09
9.58	14	4.06	50.14
9.95	26	7.54	57.68
10.45	5	1.45	59.13
10.95	7	2.03	61.16
11.45	10	2.90	64.06
11.95	4	1.16	65.22
12.45	4	1.16	66.38
13	5	1.45	67.83
13.5	1	0.29	68.12
14	6	1.74	69.86
15	54	15.65	85.51
17	1	0.29	85.80
20	30	8.70	94.49
25	17	4.93	99.42
30	2	0.58	100.00
Total	345	100.00	

Tabel A7 Omslagpunten gebruikt voor berekening gemiddelden – groep sigarettenrokers grote prijsverhoging

Minderen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
10.5	248	64.42	64.42
10.75	26	6.75	71.17
11.25	6	1.56	72.73
11.75	20	5.19	77.92
12.25	6	1.56	79.48
12.75	15	3.90	83.38
13.25	1	0.26	83.64
13.75	6	1.56	85.19
14.25	4	1.04	86.23
14.75	3	0.78	87.01
15.25	2	0.52	87.53
15.75	2	0.52	88.05
16.5	7	1.82	89.87
17.5	3	0.78	90.65
19	15	3.90	94.55
21	3	0.78	95.32
25	12	3.12	98.44
30	6	1.56	100.00
Total	385	100.00	

Stoppen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
10.5	156	44.19	44.19
10.75	31	8.78	52.97
11.25	9	2.55	55.52
11.75	17	4.82	60.34
12.25	5	1.42	61.76
12.75	17	4.82	66.57
13.25	8	2.27	68.84
13.75	9	2.55	71.39
14.25	10	2.83	74.22
14.75	5	1.42	75.64
15.25	2	0.57	76.20
15.75	4	1.13	77.34
16.5	20	5.67	83.00
17.5	9	2.55	85.55
19	12	3.40	88.95
21	2	0.57	89.52
22	1	0.28	89.80
25	21	5.95	95.75
30	15	4.25	100.00
Total	353	100.00	

Goedkoper product			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
10.5	173	47.27	47.27
10.75	34	9.29	56.56
11.25	3	0.82	57.38
11.75	25	6.83	64.21
12.25	4	1.09	65.30
12.75	10	2.73	68.03
13.25	4	1.09	69.13
13.75	5	1.37	70.49
14.25	29	7.92	78.42
14.75	5	1.37	79.78
15.25	4	1.09	80.87
15.75	1	0.27	81.15
16.5	13	3.55	84.70
17.5	3	0.82	85.52
19	13	3.55	89.07
21	9	2.46	91.53
22	1	0.27	91.80
25	23	6.28	98.09
28	1	0.27	98.36
30	6	1.64	100.00
Total	366	100.00	

Buitenland			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
10.5	135	43.13	43.13
10.75	24	7.67	50.80
11.25	1	0.32	51.12
11.75	16	5.11	56.23
12.25	5	1.60	57.83
12.75	9	2.88	60.70
13.25	3	0.96	61.66
13.75	9	2.88	64.54
14.25	11	3.51	68.05
14.75	8	2.56	70.61
15.25	2	0.64	71.25
16.5	14	4.47	75.72
17.5	1	0.32	76.04
19	17	5.43	81.47
21	6	1.92	83.39
22	1	0.32	83.71
25	35	11.18	94.89
27	1	0.32	95.21
30	15	4.79	100.00
Total	313	100.00	

Tabel A8 Omslagpunten gebruikt voor berekening gemiddelden – groep shagrokers

Minderen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
13.2	224	61.71	61.71
13.33	4	1.10	62.81
13.83	4	1.10	63.91
14.08	6	1.65	65.56
14.45	9	2.48	68.04
14.95	23	6.34	74.38
15.7	21	5.79	80.17
17	2	0.55	80.72
18	2	0.55	81.27
20	38	10.47	91.74
20.1	2	0.55	92.29
21	1	0.28	92.56
25	23	6.34	98.90
30	4	1.10	100.00
Total	363	100.00	

Stoppen			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
13.2	108	33.75	33.75
13.33	3	0.94	34.69
13.58	2	0.63	35.31
13.83	1	0.31	35.63
14.08	11	3.44	39.06
14.45	16	5.00	44.06
14.95	21	6.56	50.63
15.7	23	7.19	57.81
16.5	3	0.94	58.75
17	5	1.56	60.31
18	3	0.94	61.25
19	1	0.31	61.56
19.9	1	0.31	61.88
20	78	24.38	86.25
20.1	3	0.94	87.19
22	1	0.31	87.50
25	32	10.00	97.50
30	8	2.50	100.00
Total	320	100.00	

Goedkoper product			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
13.2	240	64.52	64.52
13.33	7	1.88	66.40
13.58	2	0.54	66.94
13.83	6	1.61	68.55
14.08	9	2.42	70.97
14.45	12	3.23	74.19
14.95	18	4.84	79.03
15.7	13	3.49	82.53
17	6	1.61	84.14
17.5	3	0.81	84.95
18	5	1.34	86.29
18.4	1	0.27	86.56
20	34	9.14	95.70
23	1	0.27	95.97
25	12	3.23	99.19
30	<u>3</u>	<u>0.81</u>	100.00
Total	372	100.00	

Buitenland			
Omslagpunt	N	Percent	Cum.
13.2	188	56.29	56.29
13.33	11	3.29	59.58
13.83	2	0.60	60.18
14.08	4	1.20	61.38
14.45	16	4.79	66.17
14.95	12	3.59	69.76
15.7	7	2.10	71.86
17	5	1.50	73.35
17.5	5	1.50	74.85
18	3	0.90	75.75
20	45	13.47	89.22
23	1	0.30	89.52
25	25	7.49	97.01
27	1	0.30	97.31
30	<u>9</u>	<u>2.69</u>	100.00
Total	334	100.00	

Tabel A9 Verdeling respondenten in provinciecategorieën

Woonplaats - Provincie	Nederlandse bevolking	Sample
Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht	46%	54%
Friesland, Groningen, Drenthe	10%	9%
Noord-Brabant, Limburg en Zeeland	24%	18%
Overijssel, Gelderland en Flevoland	21%	18%
Totaal	100%	100%

Tabel A10 Omslagpunten sigarettenrokers en shagrokers, bij afkappunt €30 of €100

Sigarettenrokers (<31)				
	N	Mean	Min	Max
Minderen	379	10,28	8.2	30
Goedkoper product	380	11,08	8.2	30
Stoppen	376	11,86	8.2	30
Buitenland	345	11,94	8.2	30

Sigarettenrokers (<101)				
	N	Mean	Min	Max
Minderen	384	10,88	8.2	99
Goedkoper product	390	12,43	8.2	100
Buitenland	356	13,74	8.2	100
Stoppen	397	15,16	8.2	100

Shagrokers (<31)				
	N	Mean	Min	Max
Goedkoper product	372	14,79	13.2	30
Minderen	363	15,26	13.2	30
Buitenland	334	15,88	13.2	30
Stoppen	320	17,12	13.2	30

Shagrokers (<101)				
	N	Mean	Min	Max
Goedkoper product	406	17,61	13.2	100
Minderen	392	19,76	13.2	100
Buitenland	362	21,07	13.2	100
Stoppen	375	23,91	13.2	100

Tabel A11 Omslagpunten buitenland sigaretten rokers zonder afkappunt, exclusief open antwoorden lager dan hoogste voorgelegde bedrag per pakje

Omslagpunt	N	Percent	Cumulatief
€8,20	142	39,23%	39,23%
€8,35	10	2,76%	41,99%
€8,75	3	0,83%	42,82%
€8,95	4	1,10%	43,92%
€9,58	14	3,87%	47,79%
€9,95	26	7,18%	54,97%
€10,45	5	1,38%	56,35%
€10,95	7	1,93%	58,29%
€11,45	10	2,76%	61,05%
€11,95	4	1,10%	62,15%
€12,45	4	1,10%	63,26%
€13,00	5	1,38%	64,64%
€13,50	1	0,28%	64,92%
€14,00	6	1,66%	66,57%
€15,00	54	14,92%	81,49%
€17,00	1	0,28%	81,77%
€20,00	30	8,29%	90,06%
€25,00	17	4,70%	94,75%
€30,00	2	0,55%	95,30%
€35,00	1	0,28%	95,58%
€40,00	1	0,28%	95,86%
€50,00	4	1,10%	96,96%
€99,00	1	0,28%	97,24%
€100,00	4	1,10%	98,34%
€200,00	1	0,28%	98,62%
€500,00	1	0,28%	98,90%
€999,00	1	0,28%	99,17%
€1000,00	3	0,83%	100,00%
	362	100,00%	

Tabel A12 Omslagpunten buitenland shagrokers zonder afkappunt, exclusief open antwoorden lager dan hoogst voorgelegde bedrag per pakje

Omslagpunt	N	Percent	Cumulatief
€13,20	188	51,51%	51,51%
€13,33	11	3,01%	54,52%
€13,83	2	0,55%	55,07%
€14,08	4	1,10%	56,16%
€14,45	16	4,38%	60,55%
€14,95	12	3,29%	63,84%
€15,70	7	1,92%	65,75%
€17,00	5	1,37%	67,12%
€17,50	5	1,37%	68,49%
€18,00	3	0,82%	69,32%
€20,00	45	12,33%	81,64%
€23,00	1	0,27%	81,92%
€25,00	25	6,85%	88,77%
€27,00	1	0,27%	89,04%
€30,00	9	2,47%	91,51%
€34,00	1	0,27%	91,78%
€35,00	1	0,27%	92,05%
€45,00	1	0,27%	92,33%
€50,00	5	1,37%	93,70%
€60,00	1	0,27%	93,97%
€100,00	19	5,21%	99,18%
€1000,00	2	0,55%	99,73%
€3500,00	1	0,27%	100,00%
	365	100,00%	

Tabel A13 Aandeel sigarettenrokers dat op dit moment al rookwaren in het buitenland koopt – alle omslagpunten beperkte prijsverhoging

Omslagpunt	Ja, als ik op vakantie ben			Nee	Totaal
	Ja, altijd	Ja, regelmatig			
€8,20	55	15	47	25	142
€8,35	7	1	1	1	10
€8,75	1	1	1	0	3
€8,95	3	0	0	1	4
€9,58	8	0	2	4	14
€9,95	15	0	4	7	26
€10,45	4	0	0	1	5
€10,95	2	0	0	4	6
€11,45	3	0	1	6	10
€11,95	2	0	0	2	4
€12,45	2	0	0	2	4
€13,00	1	0	0	4	5
€13,50	0	0	0	1	1
€14,00	3	0	0	3	6
€15,00	18	1	0	34	53
€17,00	0	0	0	1	1
€20,00	18	0	0	11	29
€25,00	3	0	1	12	16
€30,00	0	0	0	2	2
€35,00	0	0	0	1	1
€40,00	1	0	0	0	1
€50,00	1	0	0	3	4
€99,00	1	0	0	0	1
€100,00	1	0	0	3	4
€200,00	1	0	0	0	1
€500,00	1	0	0	0	1
€999,00	0	0	0	1	1
€1.000,00	1	0	2	0	3
Totaal	152	18	59	129	358

Tabel A14 Aandeel shagrokers dat op dit moment al rookwaren in het buitenland koopt – alle omslagpunten

Omslagpunt	Ja, als ik op vakantie ben			Nee	Totaal
	Ja, altijd	Ja, regelmatig			
€13,20	58	30	52	45	185
€13,33	5	0	0	6	11
€13,83	2	0	0	0	2
€14,08	3	0	0	1	4
€14,45	8	0	1	7	16
€14,95	7	0	0	5	12
€15,70	2	0	0	5	7
€17,00	0	0	0	5	5
€17,50	2	0	0	3	5
€18,00	0	0	0	3	3
€20,00	9	0	1	35	45
€23,00	0	0	0	1	1
€25,00	3	0	0	22	25
€27,00	0	0	0	1	1
€30,00	1	0	0	8	9
€34,00	1	0	0	0	1
€35,00	0	0	0	1	1
€45,00	1	0	0	0	1
€50,00	1	0	0	4	5
€60,00	0	0	0	1	1
€100,00	0	0	0	19	19
€1.000,00	0	0	0	2	2
€3.500,00	0	0	0	1	1
Totaal	103	30	54	175	362

Bijlage 6: Verdiepende gegevens nameting

Tabel A15 Kruistabellen en significantietest vergelijking gedragsverandering voor- en nameting, per gedragsoptie – Sigarettenrokers beperkte prijsverhoging

		De prijs van een pakje sigaretten wordt €8,20. Wat gaat u doen?		
Roekt u op dit moment?		Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja		143	67	210
Nee, ik ben gestopt met roken		19	12	31
Totaal		162	79	241

Pearson chi2(1) = 0.5677 Pr = 0.451

Niet significant

		De prijs van een pakje sigaretten wordt €8,20. Wat gaat u doen?		
Afgelopen half jaar geprobeerd te stoppen?		Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja		52	41	93
Nee		91	26	117
Totaal		143	67	210

Pearson chi2(1) = 11.4006 Pr = 0.001

Significant

		De prijs van een pakje sigaretten wordt €8,20. Wat gaat u doen?		
Minder gaan roken na 1 apr		Ik ga niet minder roken	Ik ga minder roken	Totaal
Ja		20	40	60
Nee		87	63	150
Totaal		107	103	210

Pearson chi2(1) = 10.4998 Pr = 0.001

Significant

		De prijs van een pakje sigaretten wordt €8,20. Wat gaat u doen?		
Overgestapt na 1 apr		Ik ga niet overstappen	Ik ga overstappen	Totaal
Ja		5	11	16
Nee		128	66	194
Totaal		133	77	210

Pearson chi2(1) = 8.1640 Pr = 0.004

Niet significant (n<10)

		De prijs van een pakje sigaretten wordt €8,20. Wat gaat u doen?		
Vaker buitenland na 1 apr		Ik ga niet naar buitenland	Ik ga naar buitenland	Totaal
Ja		2	4	6
Nee		135	69	204
Totaal		137	73	210

Pearson chi2(1) = 3.3073 Pr = 0.069

Niet significant (n<10)

Tabel A16 Kruistabellen en significantietest vergelijking gedragsverandering voor- en nameting, per gedragsoptie – Shagrokers

	De prijs van een pakje shag wordt €13,20. Wat gaat u doen?		
Rookt u op dit moment?	Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja	169	56	225
Nee, ik ben gestopt met roken	13	8	21
Totaal	182	64	246

Pearson chi2(1) = 1.7404 Pr = 0.187

Niet significant

	De prijs van een pakje shag wordt €13,20. Wat gaat u doen?		
Stoppoging gedaan na 1 apr	Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja	34	23	57
Nee	135	33	168
Totaal	169	56	225

Pearson chi2(1) = 9.7627 Pr = 0.002

Significant

	De prijs van een pakje shag wordt €13,20. Wat gaat u doen?		
Minder gaan roken na 1 apr	Ik ga niet minder roken	Ik ga minder roken	Totaal
Ja	16	32	48
Nee	85	92	177
Totaal	101	124	225

Pearson chi2(1) = 3.1253 Pr = 0.077

Significant p<0.1

	De prijs van een pakje shag wordt €13,20. Wat gaat u doen?		
Overgestapt na 1 apr	Ik ga niet overstappen	Ik ga overstappen	Totaal
Ja	2	13	15
Nee	94	116	210
Totaal	96	129	225

Pearson chi2(1) = 5.9132 Pr = 0.015

Niet significant (n<10)

	De prijs van een pakje shag wordt €13,20. Wat gaat u doen?		
Vaker buitenland na 1 apr	Ik ga niet naar buitenland	Ik ga naar buitenland	Totaal
Ja	2	10	12
Nee	118	95	213
Totaal	120	105	225

Pearson chi2(1) = 7.2702 Pr = 0.007

Niet significant (n<10)

Tabel A17 Kruistabellen en significantietest vergelijking gedragsverandering voor- en nameting, per gedragsoptie – Sigarettenrokers grote prijsverhoging

	De prijs van een pakje sigaretten wordt €10,50. Wat gaat u doen?		
Rookt u op dit moment?	Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja	17	73	90
Nee, ik ben gestopt met roken	1	19	20
Totaal	18	92	110

Pearson chi2(1) = 2.3064 Pr = 0.129

Niet significant

	De prijs van een pakje sigaretten wordt €10,50. Wat gaat u doen?		
Stopgoging gedaan na 1 apr	Ik ga niet stoppen met roken	Ik ga stoppen met roken	Totaal
Ja	6	36	42
Nee	11	37	48
Totaal	17	73	90

Pearson chi2(1) = 1.0891 Pr = 0.297

Niet significant

	De prijs van een pakje sigaretten wordt €10,50. Wat gaat u doen?		
Minder gaan roken na 1 apr	Ik ga niet minder roken	Ik ga minder roken	Totaal
Ja	2	38	40
Nee	16	81	97
Totaal	18	119	137

Pearson chi2(1) = 2.7915 Pr = 0.095

Niet significant (n<10)

	De prijs van een pakje sigaretten wordt €10,50. Wat gaat u doen?		
Overgestapt na 1 apr	Ik ga niet overstappen	Ik ga overstappen	Totaal
Ja	4	8	12
Nee	13	82	95
Totaal	17	90	107

Pearson chi2(1) = 3.0641 Pr = 0.080

Niet significant (n<10)

	De prijs van een pakje sigaretten wordt €10,50. Wat gaat u doen?		
Vaker buitenland na 1 apr	Ik ga niet naar buitenland	Ik ga naar buitenland	Totaal
Ja	0	8	8
Nee	9	56	65
Totaal	9	64	73

Pearson chi2(1) = 1.3127 Pr = 0.252

Niet significant

Tabel A18 Gemiddelde omslagpunten (sd) voor sigarettenrokers (beperkte prijsverhoging), naar (latente) plannen om te stoppen met roken.

	Ja, binnen 1 maand	Ja, binnen 6 maanden	Nee
Minder roken	9,19 (2,57)	9,61 (3,45)	11,6 (5,32)
Stoppen met roken	9,27 (2,19)	10,73 (4,07)	14,43 (5,76)
Overstappen op een goedkoer product	10,72 (3,91)	10,63 (3,65)	11,8 (4,92)
Naar het buitenland voor rookwaren	13,41 (5,21)	11,74 (4,7)	11,73 (5,15)

Tabel A19 Gemiddelde omslagpunten (sd) voor sigarettenrokers (grote prijsverhoging), naar (latente) plannen om te stoppen met roken.

	Ja, binnen 1 maand	Ja, binnen 6 maanden	Nee
Minder roken	11,23 (1,84)	11,77 (3,63)	13,09 (4,55)
Stoppen met roken	11,94 (4,05)	12,71 (4,06)	15,79 (6,25)
Overstappen op een goedkoper product	12,99 (5,01)	13,03 (4,26)	13,79 (5,04)
Naar het buitenland voor rookwaren	15,46 (6,32)	14,57 (5,86)	14,56 (5,97)

Tabel A20 Gemiddelde omslagpunten (sd) voor shagrokers, naar (latente) plannen om te stoppen met roken.

	Ja, binnen 1 maand	Ja, binnen 6 maanden	Nee
Minder roken	14,05 (2,69)	14,45 (2,9)	15,95 (4,16)
Stoppen met roken	16,55 (5,6)	15,43 (3,66)	18,54 (4,28)
Overstappen op een goedkoper product	14,82 (3,23)	14,72 (3,07)	14,83 (3,22)
Naar het buitenland voor rookwaren	17,31 (5,62)	15,9 (4,46)	15,73 (4,15)

RIVM

De zorg voor morgen begint vandaag